

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE İLKÖĞRETİM SOSYAL BİLGİLER
PROGRAMLARINDAKİ SANAT KONULARININ YETERLİLİĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. İsmail AYTAÇ

HAZIRLAYAN
Mustafa ERCAN

ELAZIĞ- 2007

II

ONAY

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI**

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE İLKÖĞRETİM SOSYAL BİLGİLER
PROGRAMLARINDAKİ SANAT KONULARININ YETERLİLİĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez.../.../ 2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Başkan

Üye (Danışman)

Üye

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü yönetim kurulu .../.../.... tarih ve ... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Sosyal Bilgiler programlarının ve ders kitaplarının içeriğinde yer alan sanat, sanat tarihi ve eğitimi konuları ve bunların yeterliliği incelenmiştir.

Sosyal bilgiler dersinin öğretimi konusunda günümüze kadar çeşitli programlar uygulanmıştır. Halen 2004 tarihli en son Sosyal Bilgiler programı uygulanmaktadır. Bazı dönemlerde, programların içeriğinin oluşturulmasında ve dersin öğretimi konusunda sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunlar içerisinde sanat tarihi ve eğitimi ile ilgili bölümler de üzerinde durulması gereken konular arasındadır.

Sanat ve sanat eğitimine ilişkin konular Cumhuriyetten günümüze kadar uygulanan tüm programlarda ve ders kitaplarında yer almıştır. Bu konuların program ve ders kitaplarında kapladığı yer dönemlere göre değişmekle birlikte istenilen ölçüde olmadığı da bilinmektedir. 1968 yılından itibaren Tarih dersinin yerine Sosyal Bilgilerin getirilmesiyle birlikte sanat konularına ayrılan payın daha da azaldığı ve sorunun büyüdüğü açıktır. Öğrencilere sanata dair bilgilerin verilmesi sırasında tam bir bilincin yerleşmesi ve anlamlı bir öğrenmenin sağlanması da mümkün olmamaktadır. Özellikle konuların aktarımı sırasında görselliğe fazla yer verilmemesi sanat kavram ve bilincinin tam olarak yerleşememesine neden olmaktadır.

Sanat, sanat tarihi ve sanat eğitimine ilişkin konular işlenirken öncelikli olarak öğrencinin kavram kargaşası yaşamamasını önleyici bir yöntem uygulanmalıdır. Bu yöntem uygulanırken de kuru bilgiler verilmesi yerine uygulamalara ağırlık verilmelidir.

Bu çalışmada beni sürekli destekleyip yüreklendiren ve emeğini esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. İsmail AYTAÇ'a teşekkürlerimi bildiririm. İlerde yapılacak olan çalışmalara ışık tutması dileğiyle...

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Sosyal Bilgiler Programlarındaki

Sanat Konularının Yeterliliği

Mustafa ERCAN

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İlköğretim Anabilim Dalı

Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı

Şubat 2007, Sayfa XI+158

“Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Sosyal Bilgiler Programlarındaki Sanat Konularının Yeterliliği ” adlı bu araştırmada, Cumhuriyetten günümüze kadar uygulanmış olan İlkokul, Ortaokul ve İlköğretim okulu Tarih-Sosyal Bilgiler öğretim programları ve ders kitapları içeriklerinde yer alan sanat konuları esas alınarak kronolojik olarak incelenmiştir. Bu nedenle çalışmada tarama modeli içinde yer alan tarihsel yöntem kullanılmıştır. Araştırmada faydalanılan veri kaynakları 1924’den günümüze kadar yayınlanmış olan konu ile ilgili yazılı materyallerdir.

Araştırmada Cumhuriyet dönemine ait 1924 (1340), 1926, 1936, 1948, 1962, 1968 İlkokul programları, 1931-1932, 1938, 1949, 1970-1971, 1985 Ortaokul programları, 1998, 2004 tarihli İlköğretim okulu programları ve bu programlara ait basılmış olan ders kitapları incelenmiştir. İncelemede içerik, düzen, kapsam ve görsellik göz önünde bulundurularak değerlendirmeler yapılmıştır.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda sanat, sanat tarihi ve sanat eğitime ilişkin bilgilerin cumhuriyetten günümüze kadar uygulanan tüm programlar içerisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Son yıllarda yapılan arkeolojik araştırmalar neticesinde ortaya çıkarılan sanatsal bulgular, programda yer alan bilgilerin güncelleşmesini zaruri kılmaktadır. Ayrıca sanat ve sanat eğitime ilişkin konular aktarılırken mümkün olduğunca görsel öğelere yer verilmeli, dersler görsel materyallerle desteklenmelidir.

Anahtar Sözcükler: Sanat, Sanat Tarihi, Sosyal Bilgiler, Disiplinlerarası Yaklaşım

ABSTRACT

Master Thesis

**THE SUFFICIENCY OF ART CLASSES IN SOCIAL SCIENCES CURRICULA OF THE
REPUBLIC ERA**

Mustafa ERCAN

Firat University, Institute of Social Science

Department of elementary – Instruction of Social Sciences

February 2007, Number of Pages XI+158

In this study, name of which is “The Sufficiency Of Art Classes In Social Sciences Curricula Of The Republic Era”, art subject taking part in primary education school’s, elementary education school’s and secondary education school’s course books, published from 1923 to today, was investigated according to chronological order. So, in this study, historical method, part of scanning model, was used. used sources, of data in this study, are inscribed materials, published since 1924 until today.

In study, 1924, 1926, 1936, 1948, 1962, 1968’s primary education curricula, 1931–1932, 1938, 1949, 1970–1971, 1985’s secondary education curricula, 1998, 2004’s elementary education curricula and published course books, belonging to these education curricula, were investigated.

As a result of this search, it was revealed that knowledge about art, art history and art education, take part in all curricula applied since establishment of Turkish Republic. It is urgent to update knowledge, taking part in curricula as a result of recent archeological excavations. Indeed, while transferring subjects about art and art education are visual elements must be used much as possible and also courses must be supported with visual materials.

Key Words: Art, Art History, Social Science, Interdisciplinary Approach.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Onay	II
Önsöz.....	III
Özet	IV
Abstract	V
İçindekiler.....	VI
Çizelgeler Listesi.....	IX
Resimler Listesi.....	X

BÖLÜM I

1. Giriş	1
2. Araştırmanın Amacı	1
3. Kısaltmalar	2

BÖLÜM II

2. SOSYAL BİLGİLERİN KAPSAMI VE SANAT EĞİTİMİ	4
2. 1. Sosyal Bilgilerin Tanımı, Yapısı ve Gelişimi	4
2. 2. Sosyal Bilgiler Programının Amaçları	6
2. 3. Sosyal Bilgilerinin Öğretimi.	8
2. 4. Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değerlendirme	10
2. 5. Sanat Eğitiminin Tanımı, Amacı ve Gerekliliği.....	11
2. 6. Türkiye’de Sanat Eğitiminin Tarihi Gelişimi	14
2. 6. 1. Cumhuriyet Öncesi Dönem	14
2. 6. 2 . Cumhuriyet Sonrası Dönem	15
2. 7. Sanat Eğitiminde Disiplinler arası Yaklaşım	16

BÖLÜM III

3. YÖNTEM	18
3. 1. Araştırmanın Modeli	18
3. 2. Kaynakların Toplanması ve Analizi.....	18
3. 3. Kapsam.....	20

3. 4. Sayılıtlar	20
3. 5. Sınırlılıklar	21

BÖLÜM IV

4. CUMHURİYET DÖNEMİ SOSYAL BİLGİLER PROGRAMLARI VE DERS KİTAPLARINDA SANAT	22
4.1. Tarihi Süreçte Sanat Konularının İlkokul Sosyal Bilgiler Programları ve Ders Kitaplarındaki Yeri	22
4.1.1. 1924 (1340) Tarihli İlk Mekteplerin Müfredat Programı Ders Kitaplarındaki Yeri.....	22
4.1.2. 1926 Tarihli İlk Mekteplerin Müfredat Programı Ders Kitaplarındaki Yeri.....	23
4.1.3. 1936 Tarihli İlkokul Programı Ders Kitaplarındaki Yeri.....	28
4.1.4. 1948 Tarihli İlkokul Programı Ders Kitaplarındaki Yeri.....	32
4.1.5. 1962 Tarihli İlkokul Programı Taslağı ve Ders Kitaplarındaki Yeri	34
4.1.6. 1968 Tarihli İlkokul Programı Ders Kitaplarındaki Yeri.....	37
4.2. Tarihi Süreçte Sanat Konularının Ortaokul Tarih Programları ve Ders Kitaplarındaki Yeri.....	49
4.2.1. 1931 Tarihli Orta Mektep Müfredat Programı (1931-1932 Ders Senesi Tadilatı) ve Ders Kitaplarındaki Yeri.....	49
4.2.2. 1938 Tarihli Ortaokul Programı ve Ders Kitaplarındaki Yeri	61
4.2.3. 1949 Tarihli Ortaokul Programı ve Ders Kitaplarındaki Yeri	65
4.2.4. 1970-1971 Tarihli Ortaokul Programı ve Ders Kitaplarındaki Yeri	69
4.2.5. 1985 Tarihli Milli Tarih Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarındaki Yeri.....	77
4.3. Tarihi Süreçte Sanat Konularının İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Programları ve Ders Kitaplarındaki Yeri	84
4.3.1. 1998 Tarihli İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarındaki Yeri	85
4.3.2. 2004 Tarihli İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarındaki Yeri	95

BÖLÜM V

5. DEĞERLENDİRME, SONUÇ ve ÖNERİLER	110
5. 1. DEĞERLENDİRME	110
5. 2. SONUÇLAR	126
5. 3. ÖNERİLER	131
KAYNAKLAR.....	135
EKLER	141
ÖZGEÇMİŞ	158

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1 : Orta mektep I. Devre (I.II.III) Sınıflar Ders Dağıtım Çizelgesi	50
Çizelge 2 : Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Öğrenme Alanları ve Kazanımlar Çizelgesi	96
Çizelge 3 : Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Öğrenme Alanları ve Kazanımlar Çizelgesi	97
Çizelge 4 : Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Öğrenme Alanları, Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Süreleri Çizelgesi	99
Çizelge 5 : Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğrenme Alanları, Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Süreleri Çizelgesi	99

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1 : 1931 tarihli 4. sınıf ders kitabının iç kapağı	25
Resim 2 : 1931 tarihli 4. sınıf ders kitabından bir bölüm	26
Resim 3 : 1947 tarihli İlkokul 5. sınıf ders kitabı kapağı	30
Resim 4 : 1947 tarihli İlkokul 5. sınıf ders kitabından bir bölüm	31
Resim 5 : 1965 tarihli İlkokul 5. sınıf ders kitabı kapağı	36
Resim 6 : 1965 tarihli İlkokul 5. sınıf ders kitabından iç sayfa görünümü	37
Resim 7 : 1978 tarihli İlkokul 4. sınıf ders kitabı kapağı	40
Resim 8 : 1978 tarihli İlkokul 4. sınıf ders kitabından sanatla ilgili resimler	41
Resim 9 : 1995 tarihli ilkokul birleştirilmiş sınıf sosyal bilgiler birinci yıl ders kitabı kapağı	45
Resim 10 : 1995 tarihli ilkokul birleştirilmiş sınıf sosyal bilgiler birinci yıl ders kitabından sanat eserleri	46
Resim 11 : 1994 tarihli ilkokul birleştirilmiş sınıf sosyal bilgiler ikinci yıl ders kitabı kapağı	47
Resim 12 : 1994 tarihli ilkokul birleştirilmiş sınıf sosyal bilgiler ikinci yıl ders kitabından bir bölüm	48
Resim 13 : 1934 tarihli orta mektep III. sınıf tarih ders kitabı kapağı	60
Resim 14 : 1934 tarihli orta mektep III. sınıf tarih ders kitabından sanatsal resimler	61
Resim 15 : 1941 tarihli ortaokul II. sınıf tarih ders kitabı kapağı	63
Resim 16 : 1941 tarihli ortaokul II. sınıf tarih ders kitabından iç sayfa görünümü.....	64
Resim 17 : 1964 tarihli ortaokul I. sınıf tarih ders kitabı iç kapağı	67
Resim 18 : 1964 tarihli ortaokul I. sınıf tarih ders kitabından sanatsal resimler.....	67
Resim 19 : 1979 tarihli ortaokul 2. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı kapağı	73
Resim 20 : 1979 tarihli ortaokul 2. sınıf sosyal bilgiler ders kitabından bir bölüm	74

Resim 21 : 1986 tarihli ortaokul 1. sınıf milli tarih ders kitabı kapağı	80
Resim 22 : 1986 tarihli ortaokul 1. sınıf milli tarih ders kitabından renkli basım sanat eserleri	81
Resim 23 : 1986 tarihli ortaokul 2. sınıf milli tarih ders kitabı kapağı	82
Resim 24 : 1986 tarihli ortaokul 2. sınıf milli tarih ders kitabından bir bölüm	83
Resim 25 : 2004 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabı kapağı	88
Resim 26 : 2004 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabından sanat eserleri	90
Resim 27 : 2004 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabı kapağı	90
Resim 28 : 2004 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabından bir bölüm	91
Resim 29 : 2002 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabı kapağı	92
Resim 30 : 2002 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabından bir bölüm	93
Resim 31 : 1999 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabı kapağı	94
Resim 32 : 1999 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabından bir bölüm	95
Resim 33 : 2005 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabı kapağı	101
Resim 34 : 2005 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabından iç sayfa görünümü	102
Resim 35 : 2005 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabı kapağı	103
Resim 36 : 2005 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabından sanat eserleri	104
Resim 37 : 2006 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabı kapağı	105
Resim 38 : 2006 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabından bir bölüm ...	106
Resim 39 : 2006 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf öğrenci çalışma kitabı kapağı	108
Resim 40 : 2006 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf öğrenci çalışma kitabından bir bölüm	108

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

Cumhuriyetten günümüze kadar uygulanan İlkokul, Ortaokul ve İlköğretim Tarih-Sosyal Bilgiler öğretim programlarında ve ders kitaplarında yer alan sanat, sanat tarihi ve sanat eğitimi ile ilgili konuların yeri ve yeterliliği değerlendirilecek, önerilerde bulunulacaktır.

Sosyal Bilgiler dersi bireyi toplumsallaştıran, geçmişi hatırlatarak bugünü yaşamasını ve yarını da kucaklamasını öğreten bir disiplinler topluluğudur. Hayatın kendisini konu alan bu dersin öğretimi, insanların topluluk halinde yaşamaya başlamasından günümüze kadar süre gelmiştir. Giderek küresel bir yapıya bürünen dünyamızda gelecek nesillerin yetiştirilmesinde Sosyal Bilgiler dersi önemli bir rol oynayacaktır.

Yarının insanını yetiştirmede önemli rol oynayacak olan Sosyal Bilgiler dersinin öğretilmesi konusunda Cumhuriyetten günümüze kadar çeşitli programlar uygulanmıştır. Programların bir kısmı yayımlandığı dönemde başarıyla uygulanmışsa da bazı programların uygulanması konusunda ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunlar genelde yeterli altyapının oluşmaması, ülkemizin içinde bulunduğu şartların göz önünde bulundurulmaması ve program içeriğinin sağlıklı bir şekilde oluşturulmaması olarak sıralanabilir.

İçeriğin oluşturulması hususunda en çok karşılaşılan sorunlardan birisi siyasi ve kültürel konuların yerleşimidir. Bu konular içerisinde sanat, sanat tarihi ve sanat eğitimi üzerinde durulması gereken noktalar arasındadır. Tarihi süreçte bu sorunların çözümlenmesi ve ya da en aza indirilmesi için çalışmalar yapılmışsa da istenilen neticelere ulaşılamamıştır. Bu araştırmada Sosyal Bilgiler dersinin içeriğinde yer alan sanat, sanat tarihi ve eğitimi konularının yeri ve yeterliliği incelenerek tespitler yapılmıştır.

2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel amacı 1924 yılından başlayarak tarihi süreç içerisinde İlkokul, Ortaokul ve İlköğretim Tarih-Sosyal Bilgiler derslerinin öğretim programlarında ve ders kitaplarında yer alan sanat konularının, tarihi süreçte ne oranda

yer aldığını ve yeterliliğini tespit etmektir. Ayrıca farklı alanlara ait bu iki disiplinin birbirleriyle olan ilişkilendirilmesinin öğrenime katkısını belirlemek ve yeterli olup olmadığı konusunda değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Alt Amaçlar

1. İlkokul 4. ve 5. sınıflar, Ortaokul 1. 2. ve 3. sınıflar ve İlköğretim 4. 5. 6. 7. sınıflarda okutulan Tarih-Sosyal Bilgiler derslerinin programlarında ve ders kitaplarında yer alan resim, mimari, heykel, folklor, tiyatro, el sanatları, minyatür, çini, süsleme gibi sanat konularının yeri ve yeterliliğini belirlemektir. Yapılacak olan tespit ve değerlendirmelerin bu konuda yapılacak yeni düzenlemelere, öğrenmenin daha sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesine ve modern bir eğitim anlayışının oluşmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. İlkokul 4. ve 5. sınıflar, Ortaokul 1. 2. ve 3. sınıflar ve İlköğretim 4. 5. 6. 7. sınıflarda okutulan Tarih-Sosyal Bilgiler ders kitaplarının baskı, içerik, anlatım, görsellik ve şekil bakımından yeterliliğini belirlemektir.

3. Kısaltmalar Listesi

a.g.e : Adı geçen eser.

a.g.m. : Adı geçen makale.

a.g.p. : Adı geçen program.

Bkz. : Bakınız

s. : Sayfa.

S. : Sayı

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

M.Ö. : Milattan Önce

v.d. : Ve diğerleri

v.b. : Ve benzeri

yy. : Yüzyıl

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

TTKB : Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

BÖLÜM II

2. SOSYAL BİLGİLERİN KAPSAMI VE SANAT EĞİTİMİ

2.1. Sosyal Bilgilerin Tanımı, Yapısı ve Gelişimi

Sosyal Bilgiler eğitiminin ne zaman ve nerede başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Yalnız “insanoğlu var olduğu andan itibaren hem fen, hem de sosyal bilimler eğitimi başlamıştır.” denilebilir; çünkü insan yaşamak için hem doğanın, hem de toplumun bazı ilkelerini öğrenmek zorundadır. Durum böyle ele alınınca, “fen ve sosyal bilimler insanoğlunun yaşamı kadar eskidir” savı ileri sürülebilir.¹

İçtimai hayatta insanı doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen birçok olay ve olgular mevcuttur. Bu olay ve olgular teknolojik ve bilimsel ilerlemeler neticesinde çok çeşitli boyutlar ve zengin içerikler kazanmıştır. Teknolojik ve bilimsel ilerlemeler insan hayatını kolaylaştırıcı nitelik taşıdıklarından evlerimize kadar girmişler, dolayısıyla günlük hayatımızın bir parçası haline gelmişlerdir. İnsanlar bu gelişmelere uyum sağladıkları ölçüde hayatlarını kolaylaştırabileceklerdir. İşte insan hayatını ilgilendiren, sosyal hayatımızın bir parçası haline gelen bilimsel ve teknolojik gelişmelerden bireyleri haberdar etmek ve bu teknolojik gelişmelerden faydalanabilecek yeterliliğe ulaştırmak, ilk eğitim kurumu olan ailenin kapasitesini genellikle aşmaktadır.²

Toplumdaki bireyleri bir arada tutan en önemli etmenlerden biri ortak değerlerdir. Toplumun bir bütün olarak gelişebilmesi, çağdaş toplumlarla yarışabilmesi için bu ortak değerlerin yeni gelişmelerle bütünleşerek, topluma fayda getirici nitelikler kazanması gerekir. Toplumların millet olma şuuruna erişebilmeleri ancak onları bir arada tutabilen değerlerin varlığı ile mümkündür. İnsanları aynı paydada buluşturmak, aynı ülküyü paylaşmalarını sağlamak, vatan – millet sevgisini aşlamak, kanunlara uyan bireyler olarak yetiştirmek, çevresini ve ülkesinin güzelliklerini bilip onları koruyan bireyler olmasını sağlamak, dünyada gelişen olayları yorumlayabilecek düşünce gücüne ulaştırmak, örgün eğitim kurumlarında sistematik olarak okutulan bir dersin varlığıyla mümkündür.

¹ SÖNMEZ, Veysel; *Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu*, İstanbul, 1999, s. 21.

² ERDEN, Münire; *a.g.e.*, s. 1.

Sosyal Bilgiler eğitim kurumlarına 20. yüzyılın başlarında toplumsal hayatın karmaşası, teknolojik, bilimsel ve toplumsal gelişmelere paralel olarak, toplumsal gelişme ve değişmelerin artması ile girmiştir. Sosyal Bilgilerin bir konu alanı olarak eğitim programlarına girmesi “demokratik toplum için vatandaş yetiştirme” görüşünün etkisiyle gerçekleşmiştir.³

20. yüzyılın başlarında birçok ekonomik, sosyal ve politik olaylar (modern endüstrinin doğuşu, dünya ülkelerinin katıldığı büyük savaşların olması, tarih, coğrafya, ekonomi, politika ve sosyoloji öğretiminin lüzumunun görülmesi) nedeniyle Sosyal Bilgiler Amerika Birleşik Devletleri’ndeki orta dereceli okullarda okutulmaya başlanmıştır.⁴

Sosyal Bilgiler 1940 – 1950’li yıllarda büyük ölçüde tarih ve coğrafya ağırlıklı olarak uygulanmıştır. Sosyal Bilgilerin sadece tarih ve coğrafya disiplinleri ile sınırlı tutulması, toplumsal hayatın içerisinde uzantıları bulunan diğer disiplinlerin (antropoloji, siyaset, etnoloji, ekonomi, psikoloji, sosyoloji vb.) yok sayılması, Sosyal Bilgiler anlayışının yeniden yapılandırılmasına neden olmuştur. 1960 – 1970 yılları arasında yeniden düzenlenen Sosyal Bilgiler müfredatı içerisine, yukarıda zikredilen diğer disiplinlerde girmiştir. Ancak bu “Yeni Sosyal Bilgiler” programının başarısız olması nedeniyle 1980’li yılların başlarında tekrar eski sisteme dönmüştür.

Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşanan bu gelişmelerden Türkiye de etkilenmiştir. İlkokul programlarında Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi adları ile okutulan dersler 1962 yılında “Toplum Ve Ülke İncelemeleri” adı altında birleştirilmiştir.⁵ Sosyal Bilgiler dersi 1968 yılında hazırlanan ilköğretim programında yer almıştır. İlköğretim birinci kademede okutulmakta olan Hayat Bilgisi dersinin devamı olan tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi dersleri “Sosyal Bilgiler” adı altında birleştirilmiştir.⁶ Yeni hazırlanan bu program ABD’deki “Yeni Sosyal Bilgiler” hareketinden etkilenmiştir. Bunda 1924 yılında Türkiye’ye gelen John Dewey’in Türk eğitim sistemi üzerinde yaptığı çalışmalar etkili olmuştur. Ancak ülkemizde bu programı destekleyici araç – gereçler ve konu hakkında bilgili, yetişmiş öğretmen olmadığı için uygulamada başarı sağlanamamıştır. Ülkemizde okutulmakta olan Sosyal

3 ERDEN, Münire; **a.g.e.**, s. 6.

4 MOFFATT, Maurice P.; **Sosyal Bilgiler Öğretimi**(Çev: Nesrin Oran), İstanbul, 1957, s. 1.

5 ERDEN, Münire; **a.g.e.**, s. 6.

6 KILIÇ, Abdullah, v.d.; “Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Yaşanan Güçlükler”, **Çağdaş Eğitim Dergisi**, S. 293, Ankara, (Aralık 2002), s. 27-36.

Bilgiler dersi halen tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi olarak algılanmakta ve uygulanmaktadır.

Sosyal Bilimler insan ve toplum ilişkilerini inceleyen alanlarda yapılan, sistemli, teferruatlı ve bilimsel çalışmaların bütününe verilen isimdir. Sosyal Bilgiler ise sosyal bilimler alanında seçilmiş, öğrencilerin seviyesine indirgenmiş konuları ihtiva eden ve ilköğretimde okutulan dersin adıdır.⁷ Başka bir deyişle Sosyal Bilgiler, bireyin toplumsal var oluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fizikî çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir.⁸ Bu iki kavram incelendiğinde Sosyal bilimlerdeki gelişmeler sosyal bilgilerin içeriğini belirlemektedir.

Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin çevreyi, hayatı ve yaşanan güncel olayları anlamlandırması ve yorumlayabilmesi asıl amaçtır, bu nedenle sosyal bilgiler; öğrenciyi hayata hazırlayan bir laboratuvar özelliği taşır. Fakat Türkiye’de sosyal bilgiler dersi var olan bilginin aktarılmasından öteye geçmemektedir. Bu sorunun en büyük nedeni sosyal bilgiler dersinin hayata ne kadar yakın olsa da hayattan o kadar uzak işlenmesidir.⁹

Türkiye son yıllarda Sosyal Bilimler alanlarında önemli aşamalar kaydetmiştir. 1993 yılında Türkiye Bilimler Akademisi’nin kurulması ve bu kuruluşun Sosyal Bilimler alanındaki çalışmaları desteklemesi sonucu, Türkiye’de bu alandaki çalışmalarda bir artış gözlenmektedir. 1996 yılında yayımlanan ve SSCI’da “Social Sciences Citation Index” (Sosyal Bilgiler Atıf Dizisi) dizinlenen Türkiye kaynaklı bilimsel yayınların sayısı 177’dir.¹⁰

2.2. Sosyal Bilgiler Programının Amaçları

Uygulamada olan İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 4, 5, 6. sınıflarda haftada üçer saat ve her sınıf için yılda 108 saatlik bir süre ve 7.

7 KÖKEN, Nevzat; “Sosyal Bilgiler Öğretiminde Soru Sorma Metodunun Önemi” **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.4, S.2, Aralık 2002, s. 91-103.

8 MEB; **İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Programı**, Ankara, 2005, s. 42.

9 DEMİR, Selçuk Beşir; “Sosyal Bilgiler Dersi İçin Örnek Bir Materyal “Seldem””, **International Educational Technologies Conference, 21-23 Eylül Bildiriler 1**, Sakarya, 2005.

10 TONTA, Yaşar, İLHAN, Mustafa; “Sosyal Bilimlerde Türkiye’nin Dünyadaki Yeri”, **Türk Psikoloji Dergisi**, S. 22, (Aralık 1997), s. 67-74.

sınıflarda haftada dört ders olmak üzere 108 saatlik bir süre öngörülerek hazırlanmıştır. İnsan hakları ve vatandaşlık dersi pek çok ülkede olduğu gibi ilköğretim 1. sınıftan itibaren bir ara disiplin olarak ele alınmış, derslerin kazanımları ile insan hakları ve vatandaşlık programının kazanımları ilişkilendirilmiş, insan hakları ve vatandaşlık programına duyarlı bir ilköğretim programı hazırlanmıştır. Ayrıca programın uygulanmasında ve dersin öğretiminde dikkat edilmesi gereken noktalarla ilgili açıklamalar da verilmiştir. Bu açıklamalar programın istenileni vermesi ve başarıya ulaşması bakımından önemli ipuçları içermektedir.

Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde:

1. Özgür bir birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varır.
2. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir.
3. Atatürk İlke ve İnkılâplarının, Türkiye Cumhuriyetinin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrar; lâik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur.
4. Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilir.
5. Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak, millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul eder.
6. Yaşadığı çevrenin ve dünyanın coğrafi özelliklerini tanıyarak, insanlar ile doğal çevre arasındaki etkileşimi açıklar.
7. Bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler ve geliştirir.
8. Ekonominin temel kavramlarını anlayarak, kalkınmada ve uluslararası ekonomik ilişkilerde ulusal ekonominin yerini kavrar.
9. Meslekleri tanır, çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli olduğuna inanır.
10. Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirler, değişim ve sürekliliği algılar.

11. Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanır.
 12. Bilimsel düşünmeyi temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretimde bilimsel ahlâkı gözetir.
 13. Birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkileri açıklarken, sosyal bilimlerin temel kavramlarından yararlanır.
 14. Katılımın önemine inanır, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için kendine özgü görüşler ileri sürer.
 15. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, lâiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçleri ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.
 16. Farklı dönem ve mekânlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder.
 17. İnsanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir.¹¹
- Genel Amaçlarına ulaşmak hedeflenmiştir.

2. 3. Sosyal Bilgilerin Öğretimi

Sosyal Bilgiler eğitimi programı, bireyin uzun dönemli eğitim amaçlarına ulaşmasına yardım etmek amacıyla yönelik, her türlü öğrenim yaşantılarını kapsayan öğrencinin zihinsel, devinimsel, duyuşsal ve sosyal yönlerden gelişimine katkıda bulunan bir programdır.¹² Sosyal Bilgilerin öğretimi konusu tam bu noktada çok önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak ondan önce öğretmenin anlamını iyi kavramak gerekmektedir. Öğrenmenin gerçekleşmesini sağlayan öğretme kavramı, planlı ve programlı etkinlikler olarak adlandırılmaktadır.¹³ Etkinliklerin verilmesinde en önemli unsur öğretmen olduğundan özellikle Sosyal Bilgiler öğretiminde öğretmenlerin konuya vakıf olabilmesi, kullanacağı yöntem ve teknikleri iyi belirleyebilmesi ve araç-gereçleri yerinde kullanabilmesi gibi birtakım özelliklere sahip olmaları gerekmektedir. Gerçekte pasif eğitim düzenimiz, öğrencinin yaratıcılığın gelişmesinden çok uyumsuzluğunu desteklemektedir. Bütün öğrencileri aynı kalıba sokma eğilimi eğitsel

11 MEB; **a. g. p.**, s. 6.

12 VARIŞ, Fatma; "Temel Kavramlar ve Program Geliştirmeye Sistemik Yaklaşım", **Eğitim Bilimlerinde Yenilikler** (Ed. Ayhan Hakan), Eskişehir, 1998, s. 10-11.

13 ERDEN, Münire, AKMAN, Yasemin; **a.g.e.**, s. 161.

geleneklerimiz arasındadır.¹⁴ Bu gelenekten sıyrılmak zorunda olmamız gerektiğinden nitelikli öğretmenlerimize gerçekten çok iş düşmektedir.

Sosyal Bilgiler dersi sözel yönü daha ağır basan bir ders olduğundan öğretmenlerin bu dersin öğretiminde dikkat etmeleri gereken bazı noktalar bulunmaktadır.¹⁵ Bu noktalar şu şekilde sıralanabilir. 1- Öğretmenler ders kitaplarında yer alan sözel bilgilerden önem sırasına göre bir derecelendirme yapmalı ve bilgilerin verilmesinde bu noktayı dikkate almalıdır. 2- Sözel bilgiler öğretilirken aralıklı olarak tekrar yapılması gerekmektedir. 3- Sözel zincir öğretiminde, basit olguların öğretiminden farklı olarak sözel zincir bazen bölünebilir. 4- Bellek destekleyicilerinden sözel bilgilerin öğretiminde yararlanılabilir. Bellek destekleyicileri içerisinde konumuzu ilgilendiren bir nokta görselliğin kullanılmasıdır. Özellikle Sosyal Bilgilerin öğretiminde görsel materyallerden ne kadar çok faydalanılırsa öğrenmedeki kalıcılık o derecede artacaktır.

Sosyal Bilgiler dersi verilirken Resim, Türkçe, Müzik, Vatandaşlık ve İnsan Hakları, Fen Bilgisi, Matematik ve diğer derslerle ilişkilendirilebilir.¹⁶ Yani disiplinler arası ilişkilendirme yapılarak öğrencinin konuları geniş bir perspektifle kavraması ve yorumlaması sağlanabilir. Ayrıca Sosyal Bilgiler öğretiminde toplumun kültürü kadar insanlığın ortak malı durumuna gelen öteki toplumların kültür öğelerinin de önemle incelenmesi ve ele alınması zorunluluğu unutulmamalıdır.¹⁷

Toplumun kültür öğelerinden biri olan sanatın programlarda yeteri derecede yer alması da başka bir zorunluluktur. Çoğu zaman Sosyal Bilgiler dersi anlatılırken tarihi konuların anlaşılması noktasında büyük güçlükler yaşanmaktadır. Öğrencinin dikkati dağılmakta, konuya ilgisi çekilememekte ve ders istenilen amacına ulaşamamaktadır. Görsellikten, ilgi çekicilikten uzak bir anlatımla verilen tarihi olay ve olgular, öğrenci hafızasında kalıcı olmayıp derse olan ilgiyi de azaltmakta ve belli bir süre sonra öğrencilerde tarih dersine karşı bir olumsuz tutumlar oluşmasına neden olmaktadır. Bu durumun önüne geçebilmek için yapılması gerekenlerden biri ve en önemlisi sanat tarihi konularının tarihi konular içerisindeki payının artırılması ve görsel materyallerle ya da inceleme gezileriyle dersin desteklenmesidir. Böyle yapıldığı takdirde bazen bir tarihi eserin ele alındığı ders esnasında, hem o eserin yapıldığı döneme ait siyasi, sosyal,

14 BAYMUR, F.; **Genel Psikoloji**, Ankara, 1984, s. 248.

15 ERDEN, Münire, AKMAN, Yasemin; **a.g.e.**, s. 196-198.

16 VARIŞ, Fatma; **a.g.m.**, s. 14.

17 KISAKÜREK, M. A.; “Sosyal Bilgiler Öğretiminin Niteliği, Kapsamı ve Amaçları”, **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Eskişehir, 1988, s. 6.

ekonomik durum kavranabilir hem de öğrencinin derse olan ilgisi artarak tarihi konular tüm yönleriyle anlaşılabilir.

Öğretme sürecinde öğretmenin hangi öğretim yöntemlerini ve eylemlerini ne şekilde kullanacağı da önemlidir. Öğrencileri mümkün olduğunca derse katacak ve onların dikkatini sağlayacak yöntemler seçilmelidir. Seçtiği yöntemleri iyi kullanan öğretmenler, öğrencilerin zihinlerindeki merak duygularını ilerletmeleri için cesaretlendirerek, araştırma isteklerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunabileceklerdir. Öğretmenlerin istenilenleri gerçekleştirmek için yeterli araç-gereç, materyal ve kaynaklara da sahip olmaları gerekmektedir. Öğretimde kullanılan araç-gereç ve materyaller, öğrenme-öğretme sürecinde konu edilen soyutlamaları somutlaştırarak ilgi uyandırmakta ve güvenli gözlem yapma imkânının yanında, farklı zamanlarda birbiriyle tutarlı içeriğin sunulmasını sağladığı gibi; tekrar-tekrar kullanılabilmekte ve içeriği basitleştirerek anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.¹⁸

2.4. Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değerlendirme

Eğitimde amaçlara ne ölçüde ulaşıldığının belirlenmesi değerlendirme yapılması ile mümkündür. Değerlendirmenin sağlıklı bir şekilde yapılması eğitimin kalitesi açısından oldukça önemlidir. Yani değerlendirmeyi sadece not verme işlemi olarak görmek, kalıcı başarıyı ve kaliteyi engelleyecektir.

İyi bir değerlendirme sistemi;

- Öğrencilerin neyi bildiğini, ne anladığını ve ne yapabildiğini keşfetmeye yardımcı olur.
- Öğrencilerin gelişim düzeylerini gösterir.
- Gelecekteki öğrenme sürecini planlamaya yardımcı olur.
- Belli bir dönemde öğrencilerin ulaşması beklenen standartları değerlendirme imkânı verir.
- Öğrencilerin nasıl daha iyi öğrenebileceği ve daha iyi yapabileceğini betimlemeye yardım eder.
- Değerlendirme sonuçlarının paylaşılması öğretmene, öğrencinin kendisine ve velilere öğrencinin öğrenme süreci hakkında bilgi sağlar.

¹⁸ YALIN, Halil İbrahim; **Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme**, Ankara, 1999, s. 70-71.

- Öğretmenlerin ve ilgili kişilerin programın uygulama, izleme ve geliştirme süreciyle ilgili kararlar almasına yardımcı olur.
- Öğretim programlarında kullanılan yöntemler ve yaklaşımların yeterliliğini ölçerken öğretmene yardımcı olur.
- Öğrencilerin anlamakta güçlük çektiği alanları, zayıf yönlerini ve bilgi boşluklarını tespit etmede önemli bir rol oynar.¹⁹

Sosyal Bilgiler öğretiminde de bu bağlamda; ihtiyaç saptama, öğrenme eksikliklerini belirleme ve düzey belirleme amacı ile değerlendirmeler yapılabilir.²⁰ Değerlendirme yapılırken dikkat edilmesi gereken husus değerlendirmenin her evrede genellikle birtakım sorular sorularak yapılmasıdır. Sorulara verilecek yanıtlar olumlu olduğu sürece beslenen amacın gerçekleşme yönünde olduğu söylenebilir.²¹

Sosyal Bilgiler Programı, yaratıcı ve eleştirel düşünme, problem çözme, karar verme, araştırma, girişimcilik gibi genel becerilerin yanında, zaman ve kronolojiyi algılama, değişim ve sürekliliği algılama, kanıt kullanma gibi tarihsel becerilerle mekânı algılama, gözlem yapma gibi coğrafi becerileri geliştirmesi ve bu konudaki önemli yaklaşımları kavratması bakımından öğrencinin eğitimine önemli katkılar sağlayacaktır. Sosyal Bilgiler dersinde, kullanılan değerlendirme teknikleri öğrencinin geçmişi, kendisi ve çevresi hakkındaki bilgisini, tarihsel ve coğrafi becerileri kullanma yeteneğini ve yaklaşımını geliştirmedeki ilerlemelerini ölçmeye çalışmalıdır.²²

Bu amaçla hazırlanan 2005 tarihli Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf programının uygulama kılavuzunda eğitim-öğretim sürecini destekleyici nitelikte çeşitli değerlendirme araç ve yöntemlerine yer verilmiştir.

2.5. Sanat Eğitiminin Tanımı, Amacı ve Gerekliliği

Sanatın ve sanat eğitiminin toplum hayatında, geleceğin kurulması için önemli bir etken olduğu herkesin kabul edeceği bir gerçektir. Ancak toplumumuzun sanat karşısındaki durumunu belirlemek için diğer gelişmiş toplumlarla kıyaslama yaptığımızda, sanatın günlük yaşamımızda yeteri kadar yer almadığını görebiliriz. Yaşamı güzelleştiren, sanatı değerlendiren ve izleyen bir toplum olabilseydik bugün

19 MEB; a. g. p., s. 104.

20 CAN, Gürhan; “ Sosyal Bilgiler Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme”, **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Eskişehir, 1998, s. 165.

21 BİNBAŞIOĞLU, Cavit; **Özel Öğretim Yöntemleri**, Ankara, 1988, s. 55.

22 MEB; a. g. p., s. 105.

Türkiye'nin birçok resim ve heykel müzesi olurdu; birçok kent ve kasabada galeriler ve sergiler açılırdı; okullarımız, binalarımız mimari ve estetik değerler yansıtırdu.²³

Günümüzde sanatın ya da sanat eğitiminin tam olarak neyi ifade ettiği konusunda da toplumumuzda algılama eksikliği mevcuttur. Öncelikle bu bilincin tam olarak yerleşmesi gerekmektedir. Toplum, sanat ve sanat eğitiminin tanımı ve ne olduğu konusunda genel bir uzlaşmaya varırsa, sanatın hayatımızdaki yeri farklı bir konuma gelebilir. Esasen sanatın da kesin bir tanımının yapılmadığı görülmektedir. Bunun sebebi insanların sanatı farklı olarak algılamaları sayılabilir. Ancak en çok kullanılan şekli ile “Sanat, insanın duygu, düşünce, tasarım ve izlenimlerini, belli durum, olgu ve olayları belli amaç ve yöntemle belli bir güzellik anlayışına göre işlenen araçlarla anlatan özgün ve estetik bir bütündür.”²⁴ diye tanımlanabilir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere sanat, insanın güzeli ve farklı olanı bulma, anlama ve anlatma güdüsünden kaynaklanmaktadır.

Sanat, dillerin anlatım gücünü, zaman ve ülke sınırlarını aşarak insanlar arasında anlaşma sağlayabilen ve insanın ortaya çıkışından bugüne kadar bu etkisini sürdürmüş bir kültür unsurudur. İnanışları, zevki, duygu ve düşünceleri, somut şekillere kavuşturarak insanlara aktarılabilir hale getiren sanat, günlük pratik amaçların üstünde sebeplerle de işlediği için, insanın, toplumun zihni muhteva ve seviyesini de en iyi temsil eden bir alan olmaktadır.²⁵

Ülkemizde “Sanat Eğitimi” kavramı da anlamı itibariyle pek tartışmalı bir kavram olup, sanatçı yetiştiren öğretimden, boş zamanları değerlendirmek amacıyla yapılan yaratıcı etkinliklerin düzenlenmesine ve folklor çalışmalarına dek geniş bir anlam yaygınlığında kullanılmaktadır. İlk ve orta öğretimde sanat eğitimi tarih eğitimi ile de birleşir. Tarihsel dönemlerin sanat yaratışlarından söz, bu vesileyle edilir ve tarihsel sanat objelerinin saklandığı müzeler, bu vesileyle gezilip görülür.²⁶ Kavramın içinde bulunan “eğitim” ve “sanat” sözcükleri zaten tek başlarına geniş kapsamlı

23 ÖZEL, Ayşe; “Sanat Öğretimi Deneyimlerinde Yeni Yaklaşımlar”, **Gazi Üniversitesi 2. Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 28-30 Nisan**, Ankara, 2004, s. 53.

24 UÇAN, Ali; “Türkiye’de Çağdaş Sanat Eğitiminde Öğretmen Yetiştirme Süreci ve Başlıca Yapılanmalar”, **Gazi Üniversitesi Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 8- 10 Mayıs**, Ankara, 2002, s. 2. OKTAY, Ahmet; “Sanat Eğitiminin Önemi ve Sanatın Geleceği”, **Sanat Eğitiminin Geleceği Seminer 20-22 Ekim 1994**, Ankara, 1995, s. 19. TURHAN, Çetin; “Sanat Eğitiminin Gerekliliği Üzerine”, **Gazi Üniversitesi Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 8- 10 Mayıs**, Ankara, 2002, s. 207.

25 ARIK, Oluş; “Güzel Sanatlar”, **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Ankara, 1990, s. 137.

26 TANSUĞ, Sezer; **Sanatın Görsel Dili**, Remzi Kitabevi, İstanbul, Tarihsiz, s. 14-15. UÇAN Ali; **a.g.m.**,s. 3.SÖYLEMEZ, Serpil; “Sanat Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar”, **Gazi Üniversitesi 2. Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 28-30 Nisan**, Ankara, 2004, s. 393.

kavramlardır. Sanat eğitiminde sanatın mı öğretileceği yoksa “insan eğitimi”nin mi ilk amaç olacağı sorularıyla belirlenebilen değişik anlayış ve tutumlar, dolayısıyla sanat eğitimi kavramı, evrensel olarak da bir sorun oluşturmaktadır. 20. yüzyılın başından bu yana sanat eğitimi kavramı genel anlamda, sanatların tüm alanlarını ve biçimlerini içine alan, okul içi ve dışı yaratıcı sanatsal eğitimi tanımlamaktadır. Dar anlamında ise okullarda, sınıflardaki ve ilgili bölümlerdeki bu alana ilişkin olarak verilen dersleri tanımlar. Tümel anlamındaki bir sanat eğitimi, sanat olayına, sanat ürünlerine ve sanat – toplum – kültür ilişkilerini irdeleyen bilgi dallarının da katılmasıyla tamamlanıp bütünleşir.²⁷

Türkiye’de toplumun kültür düzeyinin yüksek olmayışının tek sebebi; sanat eğitimine genel eğitim içinde yeterli ve gereken önemin verilmemesidir. Sanat eğitimi, uygar bir toplum yaratma çabasının en önemli koşullarından birisidir.²⁸

Sanat eğitiminin başlangıç noktası bireyin yetenek ve gereksinimlerine yanıt oluşturmasıdır. Sanat eğitimi; var olan yapıcı, yaratıcı yorumlayıcı yetenekleri uyandıran, geliştiren, bireyin kendini değerlendirmesi ve tanınması yönünde bilinçlenmesini sağlayabilmek gibi önemli hedeflere varmada yardımcı olan bir alandır.²⁹ Bu bağlamda sanat eğitimi ve öğretiminin amacı, yetişen nesilleri sanata ve estetiğe karşı daha duyarlı ve birikimli hale getirmek, sanata yeteneği olan bireyleri açığa çıkarmak ve teşvik etmek olmalıdır.³⁰ Sözü edilen amaçların gerçekleşebilmesi için de uygun fiziki şartların, uzman sanat öğretmenlerinin ve ihtiyaca cevap verebilecek bir programın olması gerekmektedir.

Sanat ve sanat eğitimi, özgür, özgün ve inançlı bir insan yapısı oluşturmada en etkili araçlardan birisidir. Özgür ve inançlı bir birey, tartışan, kolayca kabullenmeyen, akıl ve bilimin ışıklı yolunu kendisine rehber edinmiş yaratıcı bir özellik gösterir. İşte özgür ve yaratıcı insanın aydınlığı için sanat eğitimi gereklidir.³¹ Sanat eğitiminin gerekliliği konusunda ana-baba ve velinin eğitilmesi de gereklidir. Ana-babaların okul bitirme notlarına gösterdiği ilgilerinin hiç olmazsa bir bölümünün sanat eğitimi

27 SAN, İnci; **a.g.e.**, s. 13-19. GÖKBULUT, Nur; “Görsel Sanatlar ve Kavram Öğretimi”, **Gazi Üniversitesi Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 8- 10 Mayıs**, Ankara, 2002, s. 215.

28 ERSOY, Ayla; “Sanat İçin Eğitim, Eğitim İçin Sanat”, **Türkiye’de Sanat, Sanat Eğitimi Özel Sayısı, S. 26 Kasım/Aralık 1996**, İstanbul, s. 43.

29 SÖYLEMEZ, Serpil; **a.g.m.**, s. 393.

30 ÖZEL, Ayşe; “Sanat Eğitiminde Yeni Fırsatlar ve Eski Dirençler”, **Gazi Üniversitesi Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 8- 10 Mayıs**, Ankara, 2002, s. 56. ERSOY, Ayla; **a.g.m.**, s.43.

31 TURHAN, Çetin; **a.g.m.**, s. 206.

derslerine kaydırılması zorunludur. Çünkü bu sistemde ana-baba, danışman öğretmen ve öğrenci üçlüsünün vereceği kararlar büyük ölçüde egemendir.³²

Sanat eğitiminin düzeyini belirleyen faktörlerden birkaçı yöntemler, araç-gereçler ve teknolojik gelişim düzeyidir. Sanat eğitimi alanında bilgisayarların kullanımı, bilginin depolanması, aktarılması, sunumu ve sanal gösteriler sanatsal etkinliklerde sık sık karşımıza çıkmaktadır.³³ 21. yüzyılı yaşadığımız günümüz dünyası “Bilgi Çağı / Bilişim Çağı” olarak adlandırılmakta ve yoğun teknolojik gelişmelere tanık olmaktadır. Bilgisayar ve internet uzaklık ve zaman kavramına yeni boyutlar getirmiş, bilişim yaşantımızın vazgeçilmez kaynağı olmuştur. Sürekli ve yoğun olarak bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yaşandığı bir dünyada, sanat ve sanat eğitiminin bu dinamik ve baş döndürücü bir hız kazanan gelişmelerin gerisinde kalması düşünülemez. Sanatın 19. yy’dan itibaren beslendiği kaynaklardan olan bilimsel ve teknolojik gelişmelere sırt çevirmesinin söz konusu bile olmayacağı gerçeği, sanat eğitiminde teknolojinin ne kadar önemli olduğunun da bir göstergesidir. Yeni teknolojiyle bütünleştirilemeyen bir sanat eğitimi, çağdaş sanatı anlamaya ve yorumlamaya katkı sağlayamaz.³⁴

2.6. Türkiye’de Sanat Eğitiminin Tarihi Gelişimi

Türkiye’de sanat eğitiminin köklü bir geçmişi vardır. Bu geçmişin kökleri ve bu köklerin uçları, Türk ve Türkiye tarihinin derinliklerine dayanır. Konunun bu yönüyle ele alınması çok yönlü, çok boyutlu, çok geniş kapsamlı çalışmaları gerektirir. Burada, sanat eğitiminin fazla geçmişe inilmeden, cumhuriyet öncesi ve sonrası döneme ait kısa bir tarihçesi verilecektir.

2.6.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Türk sanatının 1700’den itibaren Batı’ya yönelmesiyle birlikte, saraya yabancı sanatçıların yerleştiği bilinmektedir. O dönemlerde, sarayda usta-çırak ilişkileriyle şekillenen sanat eğitimi, babadan oğula, ustadan çırağa devam ettirilmiştir.

32 ARIKOĞLU, Melihat; “Liselerde Uygulanmakta Olan Ders Geçme ve Kredi Sistemindeki Sanat Alanına İlişkin Bir Durum Değerlendirmesi”, **Sanat Eğitiminin Geleceği Seminer 20-22 Ekim 1994**, Ankara, 1995, s. 92.

33 ERBAY, Fethiye; “Çevresel Etkenlerin Sanat Kuramlarına ve Sanat Eğitimine Katkısı”, **Gazi Üniversitesi 2. Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 28-30 Nisan**, Ankara, 2004, s. 42.

34 YOLCU, Enver; “Çok Alanlı Sanat Eğitiminde Teknoloji Kullanımı ve Okullarımızda Durum”, s. 187.

1793 yılında, Mühendishane’de ve Harbiye Mektebi’nde, doğa gözlemine bağlı resim derslerinin programa alınmasıyla birlikte, sanat eğitimi gerçek anlamda başlamıştır. Harbiye ve Askeri İdadi Mektebi’nde ilk sanat dersleri, daha çok mesleki amaçlarla yer almış olsa da, bugün ulaşılan seviyenin ilk hareketleri olması bakımından önemlidir.

Cumhuriyet öncesi ilk sanat eğitimi hareketleri içinde, bugünkü akademik seviyede kurulmuş olan Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi / bugünkü Mimar Sinan Üniversitesi)’nin çok önemli bir yeri vardır. Kurucusu Osman Hamdi Bey aynı zamanda ölene kadar müdürlüğünü de yapmıştır. Bu okulun kurulmasıyla birlikte askeri ressamlar, yerlerini yavaş yavaş bu okullardan mezun olan sivil sanatçılara terk etmişler ve resim öğrenimi sivillere geçmiştir. 1911 yılında kız öğrencilerin sanat öğrenmelerine imkân sağlayan İnas Sanayi-i Nefise Mektebi’nin açılmasıyla birçok kadın sanatçı da yetişmiştir. Akademi çıkışlı ressamlar, sanatçı olmaları yanında uzun yıllar resim-iş öğretmenliği de yapmışlardır.

2.6.2. Cumhuriyet Sonrası Dönem

Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte kültür ve sanat sorunlarına oldukça önem veren Atatürk’ün, sanat ve eğitim sorunlarına yaklaşımı ve oluşturduğu devlet politikası ile özellikle resim sanatçıları, güçlerini birleştirerek oluşturdukları birlikler ile Türk Sanatı’nı olgunlaştırmaya çalışmışlardır.

Cumhuriyetle birlikte eğitimde, kültürde, sanatta çok yönlü bir gelişmeyi hedefleyen Türkiye, yurt dışından birçok eğitim uzmanı getirmiştir. Bunlardan J. Dewey’in raporu 1926 yılında uygulamaya konulmuştur.

Türkiye’deki sanat eğitiminin yapılandırılması çalışmaları doğrultusunda toplanan Milli Eğitim Şuralarından 1949, 1962, 1974 ve 1981 tarihli toplantılarda sanat eğitimine ayrı ayrı yer verilmiştir.

Sanat Eğitimi derslerinin, anaokulundan başlayarak, sanat alanında profesyonel olarak sanatçı ya da sanat eğitimcisi v.b. eleman yetiştiren fakülte ya da yüksekokulların dışında, başka mesleklere yönelik eğitim veren fakülte ve yüksekokullarda da sürdürülmesine karar verilmiştir.³⁵

35 İŞBİLEN, Ayşe; “Türkiye’de Sanat Eğitiminde Öğretmen Yetiştirme”, **Gazi Üniversitesi Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 8- 10 Mayıs**, Ankara, 2002, s. 137-139.

2.7. Sanat Eğitiminde Disiplinlerarası Yaklaşım

Sanat eğitimi verilirken karşılaşılan kavramlardan birisi ve en önemlisi “disiplinlerarası yaklaşım”dır. Disiplinlerarası yaklaşımı bir kavramın, konunun problemin ya da tecrübenin incelenmesi için birden fazla disiplinin yöntem bilgisini bilinçli bir biçimde işe koşan program anlayışı³⁶ olarak tanımlayabiliriz. Yani farklı alanlara ait konu ve faaliyetlerin birbirleriyle anlamlı bir biçimde ilişkilendirilmesi ve sunulması disiplinlerarası öğretim olarak adlandırılabilir. Disiplinlerarası öğretim anlayışı yeni bir yaklaşım olmamakla birlikte, son yıllarda üzerinde önemle durulan bir yaklaşım haline gelmiştir. Disiplinlerarası öğretimde belirli bir kavram, problem ya da konu temel alınarak, bu kavrama değişik yönlerden ışık tutabilecek bilgi ve beceriler, ilgili alanlardan alınarak bütünleştirilir. Burada temel amaç dersin konusunu teşkil eden kavramın incelenmesi olmakla birlikte, bu süreçte rol alan değişik konu alanlarının, kavramla ilgili bilgi ve becerilerinin öğrenilmesi de önemlidir. Yani disiplinlerarası bir organizasyon sayesinde, öğretim süreci hem belirli disiplinlere ait bilgi ve becerilerin öğrenilmesine, hem de bunların anlamlı bir biçimde bir araya getirilerek kullanılmasına yardımcı olur.³⁷

Nitelikli bir eğitim için farklı içerik, yetenek ve disiplinlerin bilgi esasına önem vermekle birlikte, disiplinler arası öğretime odaklanmayı sağlayan yüksek kalite ve işbirlikçi programa sahip olmak da gerekmektedir. Bu bağlamda sanat eğitimi özellikle “*Sosyal Bilgiler*” ve “*Tarih*” gibi farklı alanların tamamlayıcısı olma özelliği ile birlikte disiplinlerarası – tematik bir programı destekleyebilme, yönlendirebilme özelliğine de sahiptir.³⁸ Ayrıca nitelikli bir eğitim için farklı alanlardan düşünce ve kavramların birbirine bağlandığı bir programın hazırlanmasında “Sanat Eğitimi” birleştirici olma görevini üstlenebilir.

Öğrencilerin sınıf içinde öğrenmek zorunda oldukları birçok konunun disiplinlerarası bir niteliği vardır. Bu konular sadece bir disiplin ya da ders içinde ele alındığı zaman öğrenme anlamlı ve etkili olmayabilir. Bizde Tarih, Coğrafya, Sosyoloji, Sanat Tarihi, Felsefe ve Vatandaşlık gibi dersler birbirinden ayrı ve bağımsız birer disiplin olarak öğretilmektedir. Halbuki bu saydığımız dersler içinde yer alan konuların birbirleriyle ilişkili olduğu bir çok nokta vardır. Özellikle sanat eğitimi ve sosyal bilgiler

36 JACOBS, H. H.; **The Growing Need For Interdisciplinary Curriculum; Design and Implementation.** Alexandria, VA: ASCD, 1989, s. 8.

37 YILDIRIM, Ali; **a.g.m.**, s. 89.

38 FOWLER, C. & MCMULLAN, B. S.; “Understanding How the Arts Contribute the Excellent Education (Study Summary)”, **National Endowment For the Arts**, Fall – 1991, s. 109-112.

açısından konuyu ele aldığımızda, bu iki disiplinin birbirleriyle birçok konuda ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu ilişkiyi disiplinlerarası yaklaşımla ele alıp bütünleştirmek etkili ve anlamlı öğrenmenin gerçekleşmesine çok önemli katkılar yapacaktır.

Disiplinlerarası yaklaşımın anlamlı öğrenmeye katkısı yanında, öğretmenler arasındaki mesleki işbirliğini artırıcı yönde bir katkısının olabileceğini de belirtmek gerekir. Disiplinlerarası yaklaşım sayesinde öğretmenler, birbirlerinin alan özelliklerini, ihtiyaçlarını daha iyi tanıyabilirler ve etkili, anlamlı öğrenmeyi oluşturma yönünde nasıl birlikte çalışabileceklerini keşfedebilirler. Artık sık sık telaffuz edilmeye başlanan “*birlikte öğrenme*” kavramı, aslında disiplinlerarası öğretimin önemli sonuçlarından birini oluşturmaktadır. Öğretmenler kendi uzmanlık alanlarındaki bilgi, beceri ve tecrübelerini birlikte öğretim yaptıkları ortamlarda ya da seminerlerde birleştirme ve etkili bir biçimde kullanma fırsatı bulabilmektedirler.³⁹

Disiplinlerarası – tematik yaklaşım çerçevesinde sanatların farklı disiplinlerle bütünleştirilmesinde programda yer alan derslerin tamamı, çocukların sanatsal kavram ve becerileri öğrenmeleri, farklı disiplinlere ait bilgileri birbirine bağlamada sanatları kullanmaları ve sanat yolu ile yaşantılarına tepki vermeleri için farklı renklerdeki iplerden dokunan bir kilimin sahip olduğu bir örüntü oluşturmalıdır. Gerçekte bu yaklaşım çocukların sanat deneyimlerini programın geri kalanı ile birleştirmek için mükemmel bir yoldur. Bu yaklaşımda seçilen temaların ilgi çekici olması, yaratıcı drama ya da oyunu kullanarak incelenecek ve keşfedilecek bir şeyleri içermesi sonucu uygulanacak yöntem, özellikle Tarih öğretimi için kitap ve öteki yazılı ders materyalleri kullanarak gerçekleştirilecek yöntemden daha etkili olabilir. Etkinlik düşünerek, hissederek, görerek yani yaşayarak gerçekleştirildiğinden canlandırılacak herhangi bir tarihi sürece ilişkin daha çok sayıda öğrencinin daha çok şey öğrenmesi sağlanacaktır.⁴⁰

39 YILDIRIM, Ali; **a.g.m.**, s. 94.

40 İŞLER, Ahmet Şinasi; **a.g.m.**

BÖLÜM III

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma yapılırken uygulanan yöntemler ve ulaşılan kaynaklarla ilgili bilgiler verilmiştir. Araştırmanın kapsamı, sayıtları ve sınırlılıkları belirlenmiş ve modeli sunulmuştur. Kaynakların analizi konusunda takip edilen strateji aktarılmıştır.

3.1. Araştırma Modeli

Araştırma yapılırken tarama modeli içinde yer alan tarihsel yöntem kullanılmıştır.⁴¹ Öncelikle cumhuriyetin ilk yıllarında kullanılan programlar ve ders kitapları taranmış ve içeriklerindeki sanatla ilgili bölümler incelenmiştir. Çünkü bu dönemlere ait program ve ders kitaplarına ulaşma konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Program ve ders kitaplarına ulaşma konusundaki sıkıntıların aşılması amacıyla öncelik ilk dönemlere verilmiştir. Daha sonra günümüze kadar uygulana gelen program ve ders kitapları kronolojik sıra takip edilerek taranmıştır.

3.2. Kaynakların Toplanması ve Analizi

Tez konusu gereği tarihi süreçteki programları ve ders kitaplarını incelemeyi gerekli kılmaktadır. Araştırmada faydalanan veri kaynakları 1924'den günümüze kadar yayınlanmış olan konu ile ilgili yazılı materyallerdir. Bu bakımdan Cumhuriyetten sonra uygulanmaya başlanan İlkokul, Ortaokul ve İlköğretim Tarih-Sosyal Bilgiler programları ve ders kitapları incelenmiş ve sanat, sanat tarihi ve sanat eğitimi konularının araştırması yapılmıştır. Bu amaçla Milli Kütüphaneye gidilerek özellikle program ve ders kitaplarının büyük bir bölümü temin edilmiştir. Temin edilen kaynakların fotokopileri ve dijital kamera ile görüntüleri çekilmiştir. Yayınlanmış olan eğitim dergileri temin edilerek incelenmiştir. Elde edilen tüm belgelerin incelenmesi sonucu tezde kullanılacak bölümler fişlenmiş ve gerekli görülen yerlerde karşılaştırmalar yapılarak tez yazılmıştır.

⁴¹ KESKİN, Yusuf; **Türkiye'de II. Meşrutiyetten Günümüze Kadar Uygulanmış Olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Analizi ve Karşılaştırılması**, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.

Sosyal Bilgiler kapsamındaki sanat konularına ilişkin önceden yapılmış bir araştırma olmadığından, bu konuda kaynak araştırması yapılırken ders programları ve ders kitapları ana kaynaklar olarak ele alınmıştır.

İlkokul program ve ders kitaplarından 1924 tarihli olanlarına, Ortaokul program ve ders kitaplarından ise 1924 ve 1927 tarihli olanlarına ulaşamadığından araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. 1968 tarihli İlkokul programı, en uzun süre uygulanan program olması dolayısıyla, 1931 tarihli ilkokul programı ise şimdiye kadar ilk kez ulaşılan program olması dolayısıyla geniş bir şekilde ele alınmıştır. Günümüzde uygulanan 2004 tarihli program hakkında da en son program olması dolayısıyla ayrıntılı olarak bahsedilmiştir.

Sosyal Bilgiler ve kapsamı ile Sanat ve Sanat Eğitimi konusunda kaynaklar oldukça fazla olduğundan seçici olunmuştur. Sosyal Bilgiler alanında Münire ERDEN'in Sosyal Bilgiler Öğretimi⁴² adlı eserinden faydalanılmıştır. Bu eser Sosyal Bilgiler üzerine yazılmış önemli bir eser olarak özellikle Sosyal Bilgilerin kapsamı ve tarihi gelişimi açısından doyurucu bilgilere sahiptir. Yine bu konuda Münire ERDEN ve Yasemin AKMAN'ın Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretme⁴³ adlı eserinden de faydalanılmıştır. Sosyal Bilgilerin öğretimi konusunda önemli bilgiler içeren bu kitapta öğretim konusunda dikkat edilecek hususlar ve psikolojik etmenler hakkında da bilgiler yer almaktadır.

Sanat ve sanat eğitimi konusunda İnci SAN'ın Sanat Eğitimi Kuramları⁴⁴ adlı eserinden faydalanılmıştır. Sanat ve sanat eğitimi kavramlarının ne ifade ettiğinin açıkça aktarıldığı bu eserde sanat eğitiminin tarihi gelişimi ve sorunsalı da ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Sosyal bilgiler ve Sanat ilişkisi konusunda Ali YILDIRIM'ın "Disiplinlerarası Öğretim Kavramı ve Programlar Açısından Doğurduğu Sonuçlar"⁴⁵ adlı makalesinden faydalanılmıştır. Disiplinler arası öğretim kavramını çok iyi açıklayan bu yayında Disiplinlerarası program geliştirme hakkında da ayrıntılı bir açıklama yapılmıştır. Bu konuda Ahmet Şinasi İŞLER'in "Sanat Eğitiminde Disiplinlerarası-Tematik

42 ERDEN, Münire; **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, İstanbul, Tarihsiz.

43 ERDEN, Münire, AKMAN, Yasemin; **Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretme**, Ankara, 1996.

44 SAN, İnci; **Sanat Eğitimi Kuramları**, Ankara, 2003.

45 YILDIRIM, Ali; "Disiplinlerarası Öğretim Kavramı ve Programlar Açısından Doğurduğu Sonuçlar", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 13, Ankara, 1996.

Yaklaşım”⁴⁶ adlı makalesinden de önemli ölçüde istifade edilmiştir. Disiplinlerarası öğretim kavramına sanat eğitimi açısından yaklaşan ve konuyla ilgili örnek uygulamalar içeren bu eserde sanat eğitimi ve Disiplinlerarası- tematik yaklaşım ilişkisi gözden geçirilmiştir.

Elde edilen kaynakların analizi yapılırken özellikle ilk dönem kaynakları sadeleştirilmiştir. Böylelikle kaynakların kolay bir şekilde incelenmesi mümkün olmuştur. Ders programları ve kitaplarında yer alan sanat konuları, içerik ve yeterlilik açısından ele alınmış ve tespitlerde bulunulmuştur. Yukarıda da bahsedildiği üzere önemli görülen kaynaklar hakkında daha detaylı bilgiler verilerek dikkatin bu kısımlar üzerinde yoğunlaşması sağlanmaya çalışılmıştır. Sanatla ilgili bölümler incelenirken kitaplarda yer alan resimler ilgimizi çektiğinden, içlerinden en önemli görülenleri araştırma içerisine de yerleştirilmiştir. Sunulan bilgi ve belgelerin çözümlenmesi noktasında gerekli görülen yerlerde tablo ve çizelgeler de verilmiştir. Ulaşılan kaynaklar sanat perspektifi bakımından yeterlilik ekseninde analiz edilmiştir. Kaynakların analizi neticesi ortaya çıkan tespitler hakkında değerlendirmeler yapılarak mevcut durum ortaya konulmuştur. Son bölümde eğitim sistemimizin işleyişine katkısı olması bakımından önerilerde bulunulmuştur.

3.3. Kapsam

Araştırmanın kapsamını, sanat konularının cumhuriyetten günümüze İlkokul, Ortaokul ve İlköğretim Tarih-Sosyal Bilgiler programlarında ve ders kitaplarında ne ölçüde yer aldığı oluşturmuştur. Söz konusu müfredat ve ders kitapları karşılaştırılarak günümüzdeki durum tespit edilmiş ve bundan sonrası için yapılması gerekenler konusunda önerilerde bulunulmuştur.

Ayrıca ilgili ders kitapları baskı, içerik, anlatım, görsellik ve şekil bakımından değerlendirilmiş ve öneriler sunulmuştur.

3.4. Sayıtlar

İlkokul Tarih, Ortaokul Tarih-Sosyal Bilgiler, İlköğretim Sosyal Bilgiler dersi programlarında ve ders kitaplarında yer alan sanat, sanat tarihi ve sanat eğitimi konularının genel konular içerisindeki oranı istenilen düzeyde değildir.

46 İŞLER, Ahmet Şinasi; “Sanat Eğitiminde Disiplinler arası – Tematik Yaklaşım”, **Milli Eğitim Dergisi**, S. 163, Ankara, 2004.

Sosyal Bilgiler ve Sanat gibi farklı alanlara ait konuların disiplinler arası yaklaşıma göre ele alınıp yeniden düzenlenmesi nitelikli öğrenme açısından son derece önemlidir.

3.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma:

- Cumhuriyet'in ilanından başlayarak günümüze kadar gelen İlkokul 4. 5. sınıf Tarih-Sosyal Bilgiler, Ortaokul 1. 2. 3. sınıf Tarih-Sosyal Bilgiler ve İlköğretim okullarının 4. 5. 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler programları ve ders kitapları ile
- Tarih-Sosyal Bilgiler programları ve ders kitapları içerisindeki sanat, sanat tarihi ve sanat eğitimi konuları ile
- Sosyal Bilgiler öğretimi üzerine yazılan kitaplarla,
- Sanat eğitimi üzerine yapılmış araştırma ve incelemelerle,
- Yayınlanan eğitim dergileriyle sınırlı tutulmuştur.

BÖLÜM IV

4. CUMHURİYET DÖNEMİ SOSYAL BİLGİLER PROGRAMLARI ve DERS KİTAPLARINDA SANAT

4.1. Tarihi Süreçte Sanat Konularının İlkokul Sosyal Bilgiler Programları ve Ders Kitaplarındaki Yeri

Bu bölümde Cumhuriyetten başlayarak günümüze kadar uygulanan İlkokul Sosyal Bilgiler Programları ve ders kitapları incelenmiş, sanat ve sanat eğitimi konularının ne ölçüde yer aldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ders kitaplarından Sosyal Bilgiler kapsamına giren Tarih ile 1968 döneminden sonra Sosyal Bilgiler kitapları inceleme kapsamına alınmıştır. Diğer ders kitapları (Yurt Bilgisi, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi) incelendiğinde konumuzla ilgili bölümlerin yer almadığı tespit edildiğinden inceleme dışında tutulmuştur.

4.1.1. 1924 (1340) Tarihli İlk Mekteplerin Müfredat Programı ve Ders Kitaplarındaki Yeri

Bu dönemde basılan ders kitaplarına ulaşılamadığından sadece program ile ilgili bilgiler verilecektir. İlk mekteplerin müfredat programı olarak yayınlanan bu program cumhuriyet döneminin ilk programıdır. Sosyal Bilgiler kapsamına giren Tarih dersi ilk iki sınıfta yoktur. 3. sınıfta haftada 1 saat, 4. ve 5. sınıflarda haftada 2 saat olarak okutulan Tarih dersinin sınıflara göre konu dağılımı şöyledir;

Üçüncü sınıfa ait programın girişinde, Tarih dersinin okuma ve sohbet şeklinde verilmesi istenmektedir. Bu sınıfa ait konular programda 4 parçaya ayrılmıştır. Birinci bölümde öğretmenlerden, meşrutiyet'in ilanından o tarihe kadar yaşanmış olayları hikâye şeklinde anlatmaları, özellikle Milli İntibah Dönemi(Anadolu'da milli hareketlerin başlamasından Cumhuriyetin ilanına kadar geçen süre)'ne ait menkıbelere yer vermeleri istenmiştir. İkinci bölümde Tanzimat'ın ilanından II. Meşrutiyet'e kadar geçen sürenin ana hatlarıyla öğrencilere kavratılması amaçlanmıştır. Üçüncü bölümde Osmanlı tarihinin başlıca olayları, şahsiyetleri ve müesseselerinin anlatılması istenmiştir. Son bölümde ise eski Türklerin hayat ve medeniyetleri, İslamiyet'e hizmetleri, Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi gibi milli tarihimizin başlıca olaylarına yer verilmesi istenmiştir.

Dördüncü sınıf konuları da dört bölümde toplanmıştır. Birinci bölümde Dünya Medeniyet tarihi, ikinci bölümde Ortaçağ tarihi, üçüncü bölümde Arap tarihi, dördüncü bölümde Türk tarihi yer almıştır.

Beşinci sınıf konuları üç bölümde toplanmıştır. Birinci bölümde Yeniçağ tarihi, ikinci bölümde İstanbul'un fethinden Tanzimat'a kadar Osmanlı İmparatorluğunun yükselme, duraklama ve gerileme dönemleri ile Osmanlı medeniyeti, üçüncü bölümde Tanzimat'tan 1924 e kadar yaşanan siyasi olaylar yer almıştır.⁴⁷

4.1.2. 1926 Tarihli İlk Mekteplerin Müfredat Programı ve Ders Kitaplarındaki Yeri

Cumhuriyet tarihinin ikinci ilkokul programıdır. Tarih dersinin öğretiminde Türk tarihinin esas mihr ve hareket noktası olduğu vurgulanmaktadır. Tarih ve Coğrafya dersleri arasında ilişki kurulması gerektiği, Tarih derslerinin mümkün mertebe araç-gereçlerle işlenmesinin önemi belirtilmektedir. 1926 programı, ilke, yöntem, ders ve konular yönünden bir devrim programıdır. En önemli özelliği toplu öğretim uygulaması getirmesidir.⁴⁸

Tarih dersi 4. ve 5. sınıflar için haftada 2 saattir. Programda ilkokul dördüncü sınıflar için belirlenen Tarih dersi konuları şöyledir.

1. İnsanlığın ilk zamanları, 2. Eski büyük medeniyetler, 3. Eski Türkler (Orta Asya), 4. Eski Türk medeniyeti ve bu medeniyetin meydana çıkarılan eserleri, 5. Müslümanlığın doğuşu ve Türkler arasında yayılması, 6. Anadolu'da Türkler, 7. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ve İstanbul'un fethine kadar Osmanlı tarihi.

Bu sınıfta esas ağırlığın medeniyet ve sanat tarihine verildiği anlaşılmaktadır. Programda beşinci sınıflar için belirlenen Tarih dersi konuları ise şöyledir.

1. Genel tarih (Tarihi devirler), 2. Ortaçağ da doğu ve batı, 3. Batıda uyanma devri, 4. Avrupa'da mutlakıyetçi devletler, Amerika'nın bağımsızlığı ve Büyük Fransız İnkılabı, 5. İstanbul'un fethinden Tanzimat'a kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme, duraklama ve gerileme devirleri, 6. Eski Osmanlı hayat ve medeniyeti, 7. Türklerde yenileşme hareketleri, 8. İlk Meşrutiyet hareketleri ve II. Abdülhamid devri,

⁴⁷ **İlk Mekteplerin Müfredat Programı**, Maarif Vekâleti İlk Tedrisat Dairesi, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1340 (1924), s. 23-25. (Müfredattaki bilgiler tarafımdan sadeleştirilmiştir.)

⁴⁸ YILDIRIM, M. C.; "Yeni İlköğretim Programının Değerlendirilmesi", **Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi 14-16 Nisan 2006** Gazi Üniversitesi Ankara, 2006, s.261.

9. Meşrutiyet, 10. İstiklal mücadelesi ve Laik Cumhuriyet, 11. Bugünkü dünyaya genel bir bakış.⁴⁹

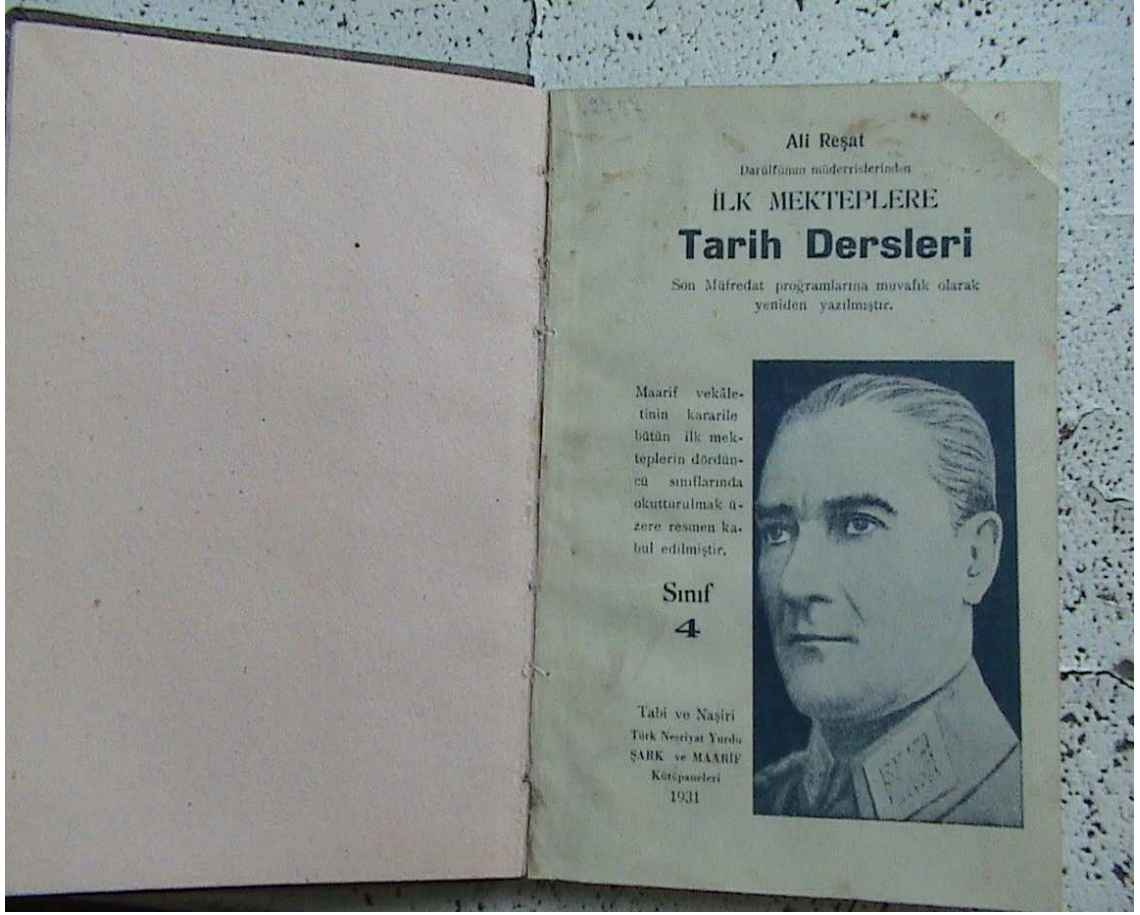
Bu döneme ait basılmış ders kitapları incelendiğinde müfredat programına uygun olduğu görülmektedir. Türk Tarihi Cemiyeti'nin 4 cilt halinde hazırlamış olduğu ve T.C. Maarif Vekâleti tarafından mekteplerde okutulması kabul edilen Tarih IV kitabında, sanat eğitimine ait konuların yer almadığı görülmüştür. Kitap iki kısımdan oluşmakta, birinci kısımda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, ikinci kısımda ise İstiklal Harbi'nden sonraki İnkılâp ve Islahat safhaları yer almıştır.⁵⁰

İlk mekteplerin dördüncü sınıfında okutulan Tarih ders kitabı 7 bölümden oluşmaktadır. Konumuzu ilgilendiren kısımlar toplam 24 sayfa olup 1. 2. 3. 4. ve 6. bölümlerde yer almaktadır. Kitapta sanatla ilgili bölümlerde 11 adet çizim ve 7 adet resim olmak üzere, toplam 18 sanatsal görsel öge yer almaktadır. Kitabın diğer bölümlerinde de sanatsal resimlere yer verilmiştir. ⁵¹

49 **İlk Mekteplerin Müfredat Programı**, Birinci Tab, İstanbul: Milli Matbaa, 1926, s. 71-74.
(Müfredattaki bilgiler tarafımdan sadeleştirilmiştir.)

50 İsimsiz; **Tarih IV**, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s. 6-13.

51 REŞAT, Ali; **İlk Mekteplere Tarih Dersleri Sınıf 4**, Türk Neşriyat Yurdu, Cezri Matbaa, 1931.
(Kitaptaki bilgiler tarafımdan sadeleştirilmiştir.)

Resim:1 1931 tarihli 4. sınıf ders kitabının iç kapağı

Birinci bölümde ilk insanların, üzerlerinde gerçek hayvanlara çok benzeyen resimlerle süsledikleri hayvan dişlerinden gerdanlık, kemiklerden bilezik, iğne gibi şeyler yaptıkları, bazı mağaraların duvarlarında boyalı hayvan resimleri olduğu ifade edilerek sonraları bu insanların çok basit abideler inşa ettikleri anlatılmıştır.

Resim:2 1931 tarihli 4. sınıf ders kitabından bir bölüm

İkinci bölümde eski büyük medeniyetlerin (Mısır, Geldani, Asurî, Girit, Fenike, Hitit, Atina) vücuda getirdikleri sanat eserleri aktarılmıştır. Mısırlıların yapmış oldukları ehiramlar, mabetler, saraylar ve abideler üzerine çizdikleri hiyeroglif anlatılmıştır. Mısırlıların ayrıca resim, heykeltıraşlık ve maden işlemesi gibi sanatlarda ilerledikleri, Geldani ve Asurîlerin ise heykeltıraşlık ve mimarlıkta çok ileri oldukları belirtilmiştir. İlk defa olarak bir mektep kitabında Girit medeniyetinden bahsedilerek Girit'te hafriyat sonucu ortaya çıkarılan vazoların resimleri sunulmuştur. Eski İran devletinin abidelerindeki renkli çinilerin çok meşhur olduğu ve Avrupa'daki müzelere nakledildiği belirtilmiştir. Hititlerin Anadolu ve Suriye'de abideler yaptıkları ve bunların üzerlerine resim ve yazılar yazdıkları ifade edilerek, Geldanilerin medeniyetini Anadolu'da neşrettikleri anlatılmıştır. Yunanlılar ve Romalıların ise büyük muhteşem abideler, saraylar, mabetler, hamamlar yaptıkları ve güzel sanatlarda meşhur sanatkarlar yetiştirdikleri yazılmıştır.

Üçüncü bölümde eski Türk medeniyetinin yüksek bir dereceye çıkmış olduğu belirtilmiş ve Turfan abideleri, duvarları nakışlarla süslü eski mabet harabeleri,

heykeller, çiniler, minyatürler, güzel kumaşların hafriyat sonucu ortaya çıktığı ve kıymetli eserlerden birçoğunun Avrupa müzelerinde sergilendiği ifade edilmiştir.

Dördüncü bölümde Emevilerin Endülüs'teki bütün şehirlerde camiler, saraylar, mektepler yaptıkları aktarılmıştır.

Altıncı bölümde ise Selçukluların Anadolu'da her tarafta camiler, medreseler, çeşmeler, hanlar, köprüler yaptıkları, Acem ve Bizans mimari tarzından etkilenmekle beraber kendilerine has bir mimari tarzı ortaya koydukları, çini süslemede de çok ileri gittikleri belirtilmiştir.

İlk mekteplerin beşinci sınıfında okutulan Tarih ders kitabı 11 bölümden oluşmaktadır. Konumuzu ilgilendiren kısımlar toplam 22 sayfadan ibaret olup 2. 3. ve 6. bölümlerde yer almaktadır. Kitapta sanatla ilgili bölümlerde 8 adet resim ve 2 adet çizim olmak üzere, toplam 10 sanatsal görsel öge yer almaktadır. Ayrıca Tarih konularının anlatıldığı diğer bölümlerde de sanatsal resimlere yer verilmiştir.⁵²

Kitabın ikinci bölümünde, Ortaçağda güzel sanatlara rağbet olduğu, mimarların büyük kiliseler yaptığı, bunları güzel heykeller ve nakışlarla süsleyen sanatkârlar yetiştiği açıklanmıştır. Doğu'da Müslüman mimarların tuğla ve alçıdan camiler ve saraylar yaparlarken, ilk önce Yunan ve İran abidelerini taklit ettikleri ancak kısa süre sonra yeni bir mimari tarzı vücuda getirdikleri anlatılmıştır. Bunların duvar kapı ve pencerelerinin girift yazılar, yaprak ve çiçekler, hendesi şekillerle süslediği, bu karışık fakat zarif süslemenin "Arabesk" adıyla Avrupa'ya girdiği belirtilmiştir.

Üçüncü bölümde Aydınlanma Çağı (16.yy) anlatılmıştır. Avrupa'da yağlı boya ile resim yapma usulünün bulunduğu, gravür sanatının icat olunduğu, İtalya ve Fransa'da güzel sanatların ilerleyerek, özellikle İtalya'da ressam, mimar ve heykeltıraşların yetiştiği açıklanmıştır.

Altıncı bölümde Osmanlı medeniyetinden bahsedilmiştir. İlk dönem Osmanlı mimarisinin Selçuklu taklidi ve Arap, İran tarzı etkisinde olduğu ifade edilmiş, cami, medrese, tekke, türbe, saray, kervansaray, köşk, köprü, hamam, hastane, su bentleri ve kemerleri, çeşme ve kaleler yapıldığı anlatılmıştır. Osmanlı sanatkârlarının çini süslemede çok iyi oldukları, top, kılıç, tüfek ve diğer silahları süslemede çiniyi kullandıkları ifade edilmiştir. Güzel sanatlar alanında resim, nakış, oymacılık,

⁵² REŞAT, Ali; **İlk Mekteplere Tarih Dersleri, Sınıf 5**, Türk Neşriyat Yurdu, Cezri Matbaa, 1931. (Kitaptaki bilgiler tarafımdan sadeleştirilmiştir.)

müzehhiplik, mücellitlik, hattatlık, saraçlık, kakmacılık ve dokumacılıkta sanatkârların yetiştiği, heykeltıraşlık ve ressamlığın yerine hattatlığın kullanıldığı belirtilmiştir.

4.1.3. 1936 Tarihli İlkokul Programı ve Ders Kitaplarındaki Yeri

1936 ilköğretim programı, 1926 programının genişletilmiş halidir. Millilik, topluluk, bilimsellik, çocuğun ilgileri, seviyeye uygunluk, ulusal ekonomi, ahlakilik ilkelerine yer verilmiştir. 1936 programının özelliği eğitim ve öğretim ilkelerinin belirlenmiş olmasıdır.⁵³ Dönemin siyasi idaresinin eğitim görüşlerinin etkisinin hissedildiği bu program da sınıflara göre konulara yer verilmemiştir. Bu konular “Direktifler” kısmında yer alan ifadelerden çıkarılabilmektedir. Tarih dersi programında 25 adet direktif yer almaktadır. Aşağıda ders kitaplarının değerlendirilmesi yapılacağı için direktiflere burada yer verme gereği duyulmamıştır. Tarih dersinin, ikinci devrede (IV ve V. Sınıflar) Bakanlıkça neşredilecek kitaplara ve programda yer alan direktiflere göre kronolojik olarak verileceği ifade edilmiştir.⁵⁴ Tarih dersi 4. ve 5. sınıflar için haftada 2 saat olarak belirlenmiştir.

1940’ lı yıllarda “köy çocuklarının eğitimi” meselesine çözüm getirmesi amacıyla faaliyete geçirilen Köy Enstitüleri⁵⁵ köy toplumunu temel ilköğretime kavuşturmuştur. Ülkenin, bölgeler coğrafyasından doğan gereksinimlerine uygun köy öğretmeni yetiştirebilecek ve yurdun kırsal alanlarının tamamına hizmet verecek kurumlar olarak tasarlanan bu kurumlar sayesinde, kırsal kesim ile şehir arasındaki farklılığın önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Bu dönemde basılan ders kitapları belirgin yönleriyle 1926 dönemi kitaplarından ayrılmaktadır. Öncelikle kitaplarda kullanılan dilin bu dönemde sadeleştiğini görmekteyiz. Baskı kalitesi de yine önceki döneme göre oldukça iyi görünmektedir. Belki de en önemli fark bu dönemki ders kitaplarında daha fazla sayıda görsel öğelerin kullanılmasıdır. Öğrenmenin kalıcı olması açısından, bu iyi bir gelişme olarak sayılabilir. Yine ders kitabında kapsama alınan konuların bu dönemde arttırıldığı da görülmektedir.

İlkokulun dördüncü sınıfında okutulan Tarih ders kitabı 18 bölümden oluşmaktadır. Konumuzu ilgilendiren kısımlar toplam 12 sayfadan ibaret olup 4. 5. 7. 8.

⁵³ YILDIRIM, M. C.; **a.g.m.** s.262.

⁵⁴ **İlkokul Programı**, T.C. Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s. 77-91.

⁵⁵ ILGAZ, Deniz; “Köy Enstitüleri”, **75 Yılda Eğitim**, İstanbul, 1999, s. 311-312.

11. 14. 16. ve 18. bölümlerde yer almaktadır. Kitapta sanatsal eser kapsamında 30 ve diğer 41 olmak üzere, toplam 71 adet resim bulunmaktadır.⁵⁶

Kitabın dördüncü bölümünde Sümerler'in tarihi anlatılmaktadır. Uygarlıkları kısmında güzel sanatlara değer vererek güzel tapınaklar, saraylar, heykeller yapan sanat adamları yetiştirdikleri anlatılmıştır.

Beşinci bölümde Hititlerin (Eti) süslü kral sarayları, büyük tapınaklar gibi birçok mimari eserleri olduğu açıklanmıştır.

Yedinci bölümde İskitlerin sanata verdiği önem belirtilerek onlardan kalma altın ve gümüş vazolar gösterilmiştir.

Sekizinci bölümde Atinalıların güzel sanatlarda çok ileri oldukları, birçok mimari eserler yaptıkları, bunlardan en güzelinin Atina'daki Pantenon tapınağı olduğu ifade edilmiştir.

Onbirinci bölümde bir Türk devleti olan Uygurların güzel saraylar, büyük tapınaklar yaptıkları, şehirlerini heykeller, yapılarını da değerli duvar resimleriyle bezedikleri belirtilmiştir.

Ondördüncü bölümde Samanoğulları Türklerinin paçavradan kâğıt yapma sanatını İslam dünyasına ve o yolla bütün Avrupa'ya yaydıkları ve demircilik işlerinde beğenildikleri anlatılmıştır.

Onaltıncı bölümde Karahanlıların memleketlerinde birçok cami, saray ve köprüler yaptırdıkları ve kâğıt sanatını bütün dünyaya tanıttıkları anlatılmıştır.

Onsekizinci bölümde Selçukluların sanat verdiği öneme vurgu yapılarak Nizamiye Medreselerinden çokça bahsedilmiştir. Mimarlık yönünden çok ileri gittikleri ve sanat alanında yüksek kimseler yetiştirdiklerine de değinilmiştir.

İlkokulun beşinci sınıfında okutulan Tarih ders kitabı ise 21 bölümden oluşmaktadır. Konumuzu ilgilendiren kısımlar toplam 13 sayfadan ibaret olup 3. 7. 12. ve 13. bölümlerde yer almaktadır. Kitapta sanat eseri kapsamına giren 37 resim ve 1 çizim olmak üzere 38, diğer 95 olmak üzere toplam 133 adet resim bulunmaktadır.⁵⁷

⁵⁶ UNAT, Faik Reşit, SU, Kamil; **Tarih IV. Sınıf, İlkokul Kitapları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1945.

⁵⁷ UNAT, Faik Reşit, SU, Kamil; **Tarih V. Sınıf, İlkokul Kitapları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1947.

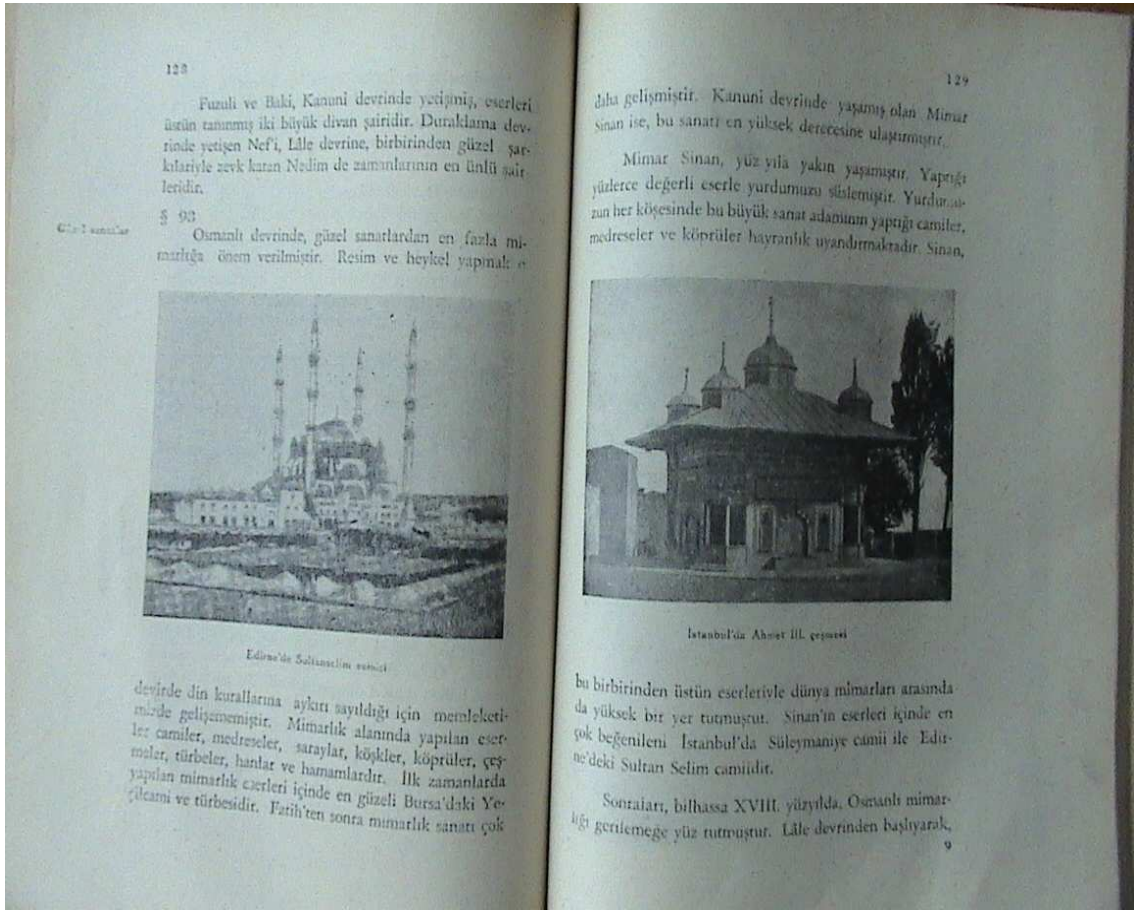

Resim:3 1947 tarihli İlkokul 5. sınıf ders kitabı kapağı

Kitabın üçüncü bölümünde Selçuklular zamanında Anadolu şehirlerinin birer sanat merkezi oldukları, birçok sanat adamı yetiştiği ifade edilmiştir. Anadolu'nun büyük merkezlerinde birçok cami, medrese, türbe, han ve hamamlar yaptıkları, resme önem vererek özellikle insan ve hayvan resimleri yaptıkları anlatılmıştır. Mimarlık eserlerinin duvarlarını açık, koyu mavi ve menekşe rengi beyaz çinilerle süsledikleri, Konya Sırçalı Medrese çinilerinin bunların en güzel örneği olduğu aktarılmıştır. Dokumacılık ve halıcılıkta da ileri gittikleri ve bu devrin en güzel halılarının Anadolu'da dokunduğu belirtilmiştir.

Yedinci bölümde Orta çağ sonrası Avrupa için "Aydınlanma çağı" olarak kabul edilen 16. yy. da başlayan Rönesans hareketleri yer almıştır. Rönesans'ın ilk defa İtalya'da başlamasıyla bu ülkede edebiyatta, mimarlıkta, resim ve heykelticilikte üstün eserler oluşturan sanat adamları yetiştiği, Roma'daki San Piyetro kilisesinin de yapılan en güzel eserlerden birisi olduğu ifade edilmiştir.

Onikinci bölümde Osmanlı uygarlığı işlenmektedir.

Resim:4 1947 tarihli İlkokul 5. sınıf ders kitabından bir bölüm

Osmanlı devrinde güzel sanatlardan en fazla mimarlığa önem verildiği, resim ve heykelin dini açıdan yasak olduğu için gelişmediği belirtilerek, mimarlık alanında camiler, medreseler, saraylar, köşkler, köprüler, türbeler, hanlar ve hamamlar yapıldığı belirtilmiştir. Özellikle Fatih dönemi sonrası gelişen mimarlıkta, Mimar Sinan'ın payı ve yaptığı eserler hakkında açıklayıcı bilgiler yer almaktadır. Lale devrinde itibaren mimarların Avrupa'nın etkisinde kalmasıyla, Osmanlı mimarlığının özelliğini kaybettiği vurgulanmıştır. Oymacılık, güzel yazı, tezhip, ciltçilik, çinicilik, halıcılık, dokumacılık, dericilik ve silahçılık gibi sanatların da geliştiği aktarılmıştır.

Onüçüncü bölümde Yakınçağ Avrupa'sında sanat alanında önemli gelişmelerin olduğu, ünlü ressamın yetişerek büyük sanat eserleri ortaya koydukları ifade edilmiştir.

4.1.4. 1948 Tarihli İlkokul Programı ve Ders Kitaplarındaki Yeri

Şehir ve köy ilkokulları arasındaki ayrılıkların en aza indirildiği 1948 programında Milli Eğitimin amaçlarına da yer verilmiştir. Türk kültürü ve tarihinin öğretilmesi Tarih programının esasını oluşturmaktadır. Bu program duyuşsal ve devinişsel gelişimi ihmal etmiştir, esnekliğe yeterince yer verilmemiştir.⁵⁸ 1936 programında Tarih dersi için verilen direktiflerle, bu programda yer alan açıklamalar birkaç farklılığın dışında büyük ölçüde aynıdır. Tarih dersi 4. ve 5. sınıflar için haftada 2 saattir.

Programda dördüncü sınıfa ait Tarih dersi konuları 10 ana başlık ve alt konu başlıkları halinde verilmiştir. Bu ana konu başlıkları şöyledir. 1. İlk İnsanların Yaşayışı, 2. Türklerin Anayurdu, 3. Sümerler, 4. Etiler, 5. Yunanlılar, 6. Romalılar, 7. Anayurtta Kalan Türkler, 8. Müslümanlığın Doğuşu, 9. Müslümanlığın Orta Asya Türkleri Arasına Yayılışı ve Müslüman Türk Devletleri, 10. Büyük Selçuklu Devleti.

Programda beşinci sınıfa ait 13 ana konu başlığı ise şöyledir. 1. Anadolu Selçuklu Devleti, 2. Osmanlı Devleti, 3. İstanbul'un Türkler Tarafından Alınması, 4. Osmanlı İmparatorluğunun Yükselmesi, 5. Osmanlıların Duraklama Devri, 6. Gerileme Devri, 7. Osmanlı-Türk Uygarlığı, 8. Avrupa'da Önemli Değişiklikler, 9. Osmanlı Devleti'nde Islahat Devri, 10. Tanzimat ve Meşrutiyet Devirleri, 11. Kurtuluş Savaşı, 12. Türk Devrimi, 13. İkinci Cihan Savaşı.⁵⁹

Bu dönemde basılan ders kitapları incelendiğinde ise programla ufak bir fark dışında uyumlu olduğu görülmektedir. Programla olan farklılığı ise şudur; Programda beşinci sınıf için belirlenen Anadolu Selçuklu Devleti konusu ders kitaplarında dördüncü sınıf kapsamına alınmıştır. Ayrıca dördüncü sınıf ders kitabına Moğollar ve Haçlı seferleri konuları da ilaveten alınmıştır. Ders kitaplarında yer alan konular incelendiğinde öğrencilere aşırı bir bilgi yüklemesinin olduğu fark edilmektedir. Öğrencilerden kapasitelerinin çok üstünde şeyler beklenmektedir. Hatta beşinci sınıf konularına henüz yaşanmış olan 2. Dünya Savaşı'nın alınması da dikkati çekmektedir. Ders kitapları şekil yönünden incelendiğinde ise bir önceki döneme göre sayfa kalitesinin arttırıldığı, yazı stiline de değişerek puntosunun daha büyük olduğu dikkati çekmektedir. Görsel öğelerin yine sıkça kullanıldığı da göze çarpmaktadır.

⁵⁸ YILDIRIM, M. C.;**a.g.m.**, s.262.

⁵⁹ **İlkokul Programı**, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948, s. 124-138.

İlkokulun dördüncü sınıfında okutulan Tarih ders kitabı 15 bölümden oluşmaktadır. Konumuzu ilgilendiren kısımlar toplam 9 sayfa olup 3. 4. 5. 6. 8. 9. ve 13. bölümlerde yer almaktadır. Kitapta sanatla ilgili bölümlerde toplam 15 adet sanatsal resim bulunmaktadır. Ayrıca tarih konuları anlatılırken de sanatsal resimlere yer verilmiştir.⁶⁰

Kitabın içerisinde yer alan konular 1936 dönemi ders kitaplarıyla büyük ölçüde aynıdır. Sümerler, Hititler, Yunanlılar(Ispartalılar ve Atinalılar), Göktürkler ve Uygurların sanatsal faaliyetleri bu dönemde de aynen yer almıştır. Farklı olarak Romalılar, Hunlar ve Anadolu Selçuklularının sanatsal çalışmalarına da yer verilmiştir. Bir önceki dönemde yer alan İskitler, Samanoğulları, Karahanlılar ve Büyük Selçuklu sanat faaliyetleri bu dönemde yer almamıştır.

Kitabın altıncı bölümünde Romalılar anlatılırken, güzel sanatlarda en çok mimarlıkta muvaffak oldukları, Etrüsklerden aldıkları kemer ve kubbeyi, Yunanlılardan öğrendikleri yapı tarzlarıyla birleştirerek, çok büyük eserler meydana getirdiklerinden bahsedilmiştir. En çok sağlam köprüler, su kemerleri, tapınaklar, saraylar, tiyatrolar, hamamlar yaptıkları, İstanbul Bozdoğan Kemer ve Ankara Augustus Tapınağı'nın Romalılarından kalma eserler oldukları belirtilmiştir.

Kitabın sekizinci bölümünde Hunların tarihi ve medeniyeti yer almıştır. Uygurluk bölümünde maden işlemlerini iyi bildikleri, mezarlarından çıkan eserler arasında kemer tokaları, silahlar, at koşumları, elbiseler ve diğer eşyalar olduğu belirtilerek bu eşyaların hayvan resimleriyle süslendiği ve Hun sanatında Çin sanatının tesirinin görüldüğü ifade edilmiştir.

Dokuzuncu bölümde Göktürk ve Uygur Türklerinin yaşayışları ve medeniyetleri anlatılırken kadınların kumaş ve halı dokudukları, Türklerin madencilikte çok ileri gittikleri ve demir, gümüş ve altını işledikleri belirtilmiştir.

Onüçüncü bölümde Anadolu Selçuklu tarihi ve medeniyeti aktarılırken Selçukluların güzel sanatlarda birçok kıymetli eserler meydana getirip sanatkârlara değer verdikleri belirtilmiştir. Anadolu'da pek çok medrese, cami, türbe, han, hamam yaptırdıkları, imar hareketini sürekli sürdürdükleri ve onlardan kalma eserlerin bugün sapaşğlam durarak, incelik ve güzellikleriyle göze çarptıkları ifade edilmiştir.

İlkokulun beşinci sınıfında okutulan Tarih ders kitabı ise 12 bölümden oluşmaktadır. Konumuzu ilgilendiren kısımlar toplam 6 sayfa olup 2. 6. ve 7.

⁶⁰ AKŞİT, Niyazi, EĞİLMEZ, Osman; **Tarih Sınıf IV**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961.

bölümlerde yer almaktadır. Kitapta sanatla ilgili bölümlerde toplam 6 adet sanatsal resim bulunmaktadır. Yine tarih konuları anlatılırken de bu tür resimlere yer verilmiştir.⁶¹

Kitabın içerisinde yer alan konumuzla ilgili bölümler 1936 dönem ders kitaplarındaki bilgilerin aynısı olmakla beraber bu dönem kitabında yer alan Osmanlı sanatına ait bilgiler önceki dönemin bir özeti gibi durmaktadır. 17. ve 18. yy.'larda Avrupa'da meydana gelen değişiklikler aktarılırken, önceki dönemden farklı olarak dokumacılık sanatı ile demir, çelik yapımının Avrupa'da ilerlediğinden bahsedilmiştir. Önceki dönemde yer alan Anadolu Selçuklu uygarlığı bu dönem ders kitabında yer almamıştır.

4.1.5. 1962 Tarihli İlkokul Programı Taslağı ve Ders Kitaplarındaki Yeri

Taslak olarak hazırlanan 1962 programı, 1948 tarihli İlkokul programından farklıdır. Bu programda 4. ve 5. sınıflarda okutulan Yurttaşlık Bilgisi, Tarih ve Coğrafya dersleri "Toplum ve Ülke İncelemeleri" dersi adı altında birleştirilmiş ve Hayat Bilgisi dersi ile beraber mihver ders olarak kabul edilmiştir. Zaten bu iki dersin amaçları da ortak olarak hazırlanmıştır.

Sosyal Bilgiler dersi kapsamına giren Toplum ve Ülke İncelemeleri dersi disiplinler arası bir yapıdadır. Çünkü dersin içeriği tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi derslerinden seçilerek oluşturulmuştur. Programda Toplum ve Ülke İncelemeleri dersine ait konular Hayat Bilgisi dersinde olduğu gibi üniteler halinde yapılandırılmıştır. Toplum ve Ülke İncelemeleri dersi 4. sınıf için haftada 6 saat, 5. sınıf için ise haftada 5 saat olarak belirlenmiştir.

1962 program taslağında yer alan Toplum ve Ülke İncelemeleri dersi için dördüncü sınıfta 11 ünite belirlenmiştir. Bu üniteler şöyledir. 1. İlimiz ve bölgemiz, 2. Ailede okulda ve yakın çevremizde hayat, 3. Yönetim örgütleri, 4. Trafik kuralları, 5. İlimizde ve bölgemizde bizden önce kurulan ve izleri bulunan uygarlıkları tanıyalım, 6. Türkiyemiz, 7. Türkiye'ye nereden geldik?, 8. İslamlık, 9. Büyük Selçuklu İmparatorluğu, 10. Yurdumuzun idaresi ve Türkiye Devleti, 11. Spor.

Programda Toplum ve Ülke İncelemeleri dersi için beşinci sınıfta ise 14 ünite belirlenmiştir. Bu üniteler şöyledir. 1. Türkiye ve komşuları, 2. Osmanlı devletinin kuruluşu, 3. Avrupa'da icatlar, büyük coğrafya keşifleri, Rönesans, 4. Osmanlı'da

⁶¹ İNAL, Ali Ekrem, ÇALAPALA, Rakım; **Tarih İlkokul: 5**, Atlas Yayınevi, İstanbul, 1960.

duraklama sebepleri, 5. Islahat hareketleri, 6. Meşrutiyet devri, 7. Kurtuluş savaşı, 8. İkinci Dünya Savaşı ve Birleşmiş Milletler, 9. Demokrasimizin gelişmesi, çok partili hayat geçiş. 27 Mayıs ve Yeni Anayasamız, 10. Yurdumuzda sosyal işler ve hükümet teşkilatına yardımcı kurumlar, 11. Dünyamıza toplu bakış, 12. Turizm, 13. Meslek seçimi, 14. Batı uygarlığının yapıcı, yaratıcı ve seçkin bir ortağı haline gelme.⁶²

Toplum ve Ülke İncelemeleri dersinin Sosyal Bilgiler kapsamına girdiği bu dönem ders kitapları şekil ve içerik yönünden önceki dönemlerden pek farklı sayılmaz.

İlkokulun 4. ve 5. sınıflarında okutulmak üzere hazırlanan Toplum ve Ülke İncelemeleri dersine ait ulaşılan kitaplarda konumuza ait bilgiler, destekleyici mahiyette ve özetle yer almaktadır. Bu kitaplardan ilkinin 3 cilt halinde tamamlanacağı ifade edilmiş ve Toplum ve Ülke İncelemeleri 30 konuda toplanmıştır. Öğretmenlere yardımcı olacağı düşünülen bir kitaptır.⁶³ İkinci kitap ise İlkokul öğrencilerine rehber kitap olarak basılmıştır. Kitapta, Toplum ve Ülke İncelemeleri dersi 5. sınıf ünitelerinden Osmanlı Devleti konusu ile ilgili çeşitli ünite planları, kaynak yazılar ve çalışma basamakları yer almaktadır.⁶⁴

İlkokulun dördüncü sınıfında okutulan Tarih ders kitabı 4 bölümden oluşmaktadır. Konumuzu ilgilendiren kısımlar toplam 14 sayfa olup 2. ve 4. bölümlerde yer almaktadır. Kitapta sanatla ilgili bölümlerde 6 çizim ve 10 resim olmak üzere, toplam 16 adet sanatsal resim bulunmaktadır. Tarih konuları anlatılırken de sanatsal resimlere yer verilmiştir.⁶⁵

Kitapta konumuzla ilgili bölümlerde yer alan bilgiler 1948 dönemi ders kitaplarıyla aynıdır. Önceki dönemden farklı olarak bu dönemde Orta Asya’da yaşayan Türklerin uygarlığı ele alınmıştır. “Kurgan” adı verilen mezarlarının içerisinde kılıç, makas, balta, iğne, burgu, kazan, tava, küpe, bilezik ve hayvan biçiminde yapılmış süs eşyalarının bulunduğu ve bunların bir kısmının altın olduğu ifade edilmiştir. “Bu eşyalardaki güzellik ve inceliğin o zamanki Türk sanatının ne kadar ileri olduğunu gösterir” şeklinde yorum da yapılmıştır.

İlkokulun beşinci sınıfında okutulan Tarih ders kitabı ise 12 bölümden oluşmaktadır. Konumuzu ilgilendiren kısımlar 2. 4. ve 7. bölümlerde yer almaktadır.

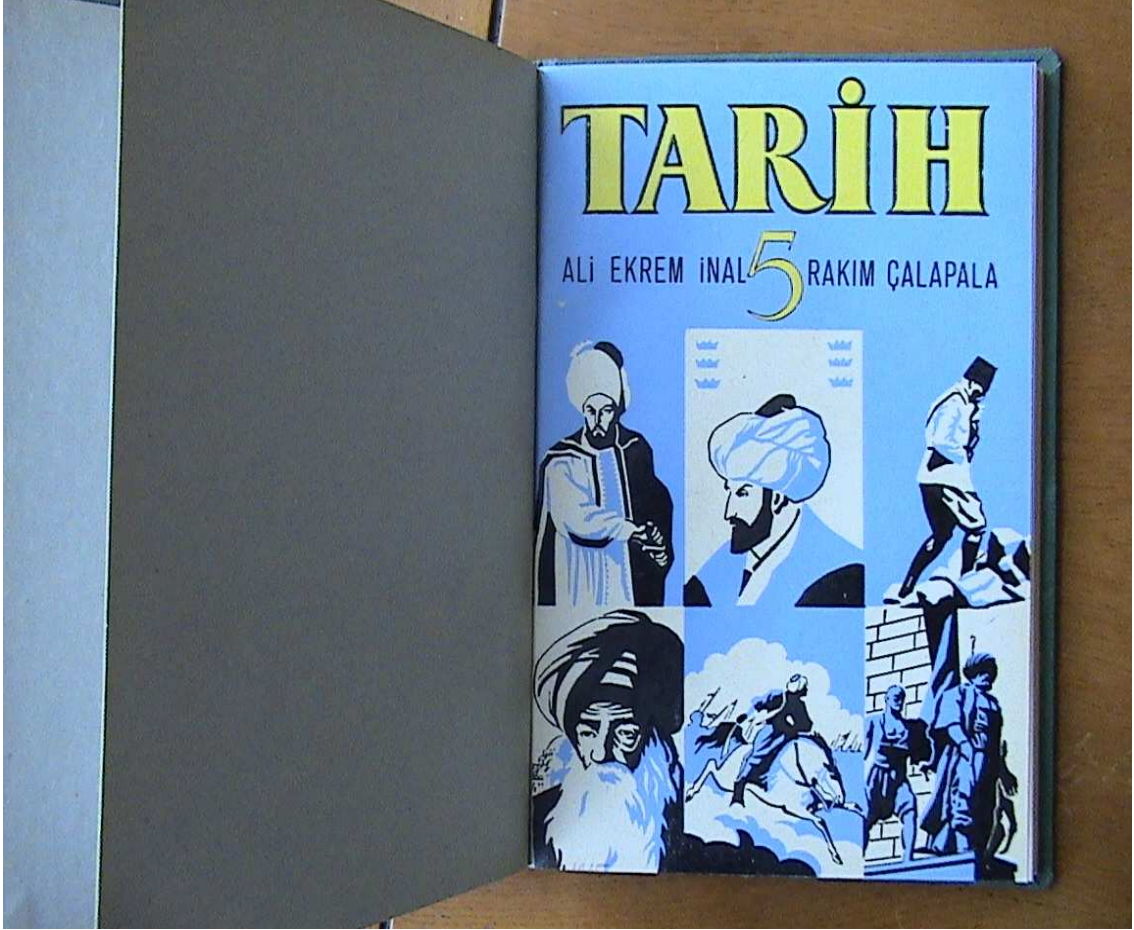
62 **İlkokul Programı Taslağı**, MEB İlk Öğretim Genel Müdürlüğü Program Geliştirme Bürosu Yayınları No:1, Ankara, 1962, s. 27-45.

63 GÜVENÇ, Halil, ÇILAK, Furuzan; **Toplum ve Ülke İncelemeleri**, Sıralar Matbaası, İstanbul, 1965.

64 TEKİŞİK, H. Hüsnü, v.d.; **Osmanlı Devleti (Toplum ve Ülke İncelemeleri Dersi Ünitelerinden)**, Rehber Yayınevi, Ankara, 1966.

65 İNAL, Ali Ekrem, ÇALAPALA, Rakım; **Tarih İlkokul: 4**, Atlas Yayınevi, İstanbul, 1965.

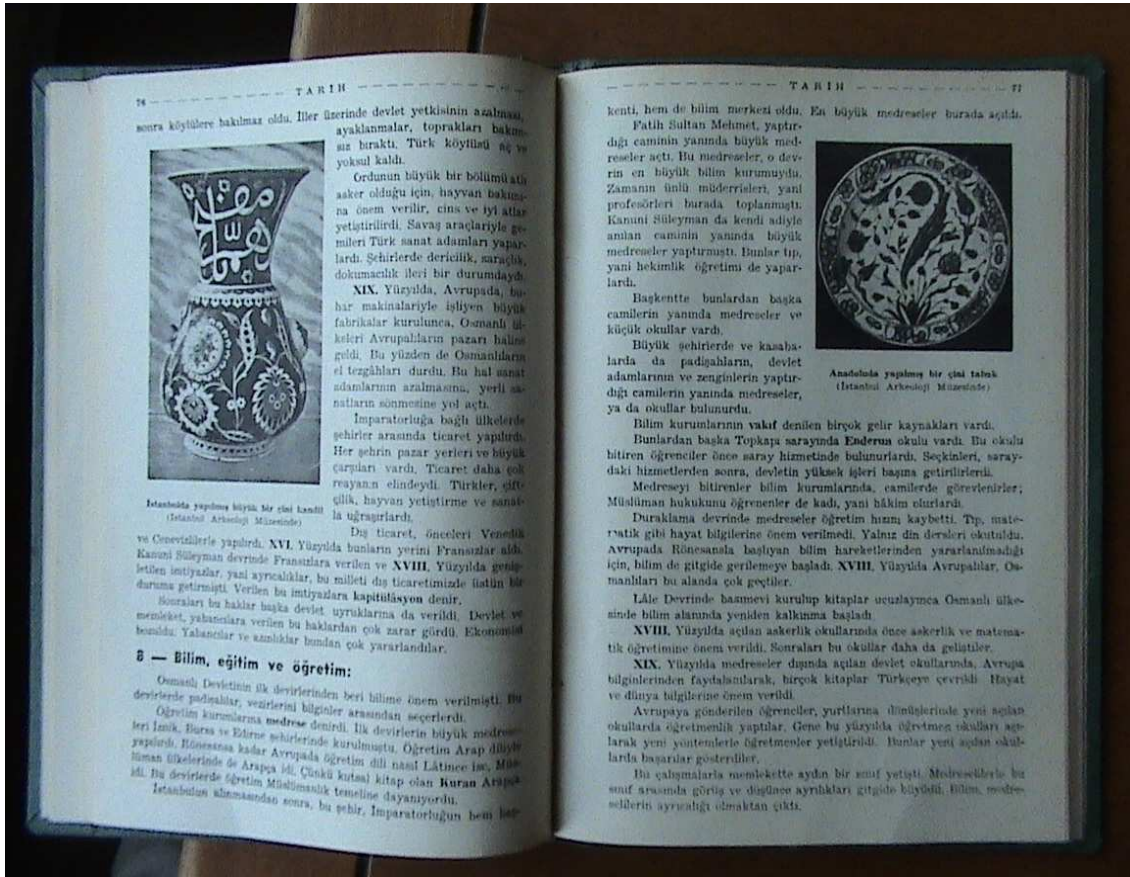
Kitapta sanatla ilgili bölümlerde 3 çizim ve 9 resim olmak üzere, toplam 12 adet sanatsal resim bulunmaktadır. Ayrıca tarih konuları anlatılırken de sanatsal resimlere yer verilmiştir.⁶⁶

Resim:5 1965 tarihli İlkokul 5. sınıf ders kitabı kapağı

Kitapta yer alan konumuzla ilgili bölümler 1948 dönemi ders kitabındakiyle aynı olduğundan burada tekrar verme gereği duyulmamıştır.

⁶⁶ İNAL, Ali Ekrem, ÇALAPALA, Rakım; **Tarih İlkokul: 5**, Atlas Yayınevi, İstanbul, 1965.

Resim:6 1965 tarihli İlkokul 5. sınıf ders kitabından iç sayfa görünümü

4.1.6. 1968 Tarihli İlkokul Programı ve Ders Kitaplarındaki Yeri

Cumhuriyet döneminde yayınlanmış ilkökuller programları arasında en önemli olanıdır. İçeriğinde zaman içerisinde birçok değişiklik yapılmasına rağmen cumhuriyet tarihindeki en uzun ömürlü program özelliğini kazanmıştır. 1968 programı amaçlara yer vermiştir, mahallilik, esneklik ve çerçeve program ilkelerine daha çok yer verilmiştir, öğretimde sorun çözme, inceleme-araştırma, proje çalışması, rehberlik etkinliklerine büyük yer verilmiştir.⁶⁷

1962 öncesine kadar ilkökuller programlarında Tarih, Coğrafya, Yurt/Yurttaşlık Bilgisi adlarıyla yer alan bağımsız dersler 1962 tarihli İlkokul Programı Taslağı'nda *Toplum ve Ülke İncelemeleri* adı altında birleştirilmişti. 1968 tarihli İlkokul Programı'nda ise bu dersin adı *Sosyal Bilgiler* oldu.

67 YILDIRIM, M. C.; a.g.m., s.262.

Sosyal Bilgiler dersi de Toplum ve Ülke İncelemeleri dersi gibi disiplinlerarası bir yapıya sahiptir. Bu durum Tarih ve Uygarlık konularının ve dolayısıyla konumuzla ilgili kısımların, ders kitaplarında önceki dönemlerde olduğu gibi genişçe yer almayacağını göstermektedir. Yine ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde de önceki dönemlere göre bir azalma görülmektedir. Özellikle sanatla ilgili öğrenmenin tam olarak gerçekleşmesi de yapılan bu değişikliklerden sonra, eski dönemlerdeki gibi olmamıştır. Haftalık ders saati 1962 programında olduğu gibidir.

Programda ilkökul IV. sınıf Sosyal Bilgiler dersi için belirlenen üniteler ana başlıklar halinde şunlardır. 1. İlimiz ve Bölgemiz, 2. Türkiyemiz, 3. Yurdumuzda Bugünkü Hayat, 4. İslamlık ve Türklerin İslamlığı Kabulü, 5. Türklerin Anadolu'ya Yerleşmesi.

İlkokul V. Sınıf Sosyal Bilgiler dersi için belirlenen üniteler ise ana başlıklar halinde şunlardır. 1. Yurdumuz ve Komşularımız, 2. Osmanlı İmparatorluğu, 3. Dünya'ya Toplu Bakış, 4. Osmanlı İmparatorluğu(Duraklama ve Gerileme Devri), 5. Dünyanın Başlıca Ülkeleri, 6. Cumhuriyetimiz.⁶⁸

Bu dönemde, ülkenin içinde bulunduğu coğrafi şartların bir gereği olarak, toplu yerleşimden uzaktaki dağınık köy yerleşmelerinin eğitim ve öğretim ihtiyacına cevap vermek üzere yapılmış olan, çoğunluğu tek ya da iki sınıflı okullarda, birleştirilmiş sınıf eğitimi yapılmaktaydı. Milli Eğitim Bakanlığı'nca hazırlanan Sosyal Bilgiler programlarının birleştirilmiş sınıflı köy okullarında uygulanması oldukça zordu. Çünkü her derse programda belirtilen ders süresi kadar vakit ayrılması mümkün değildi. Bu sebeple eğitim ve öğretimin sağlıklı bir biçimde, köy okullarında da işleyişini sağlamak için Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nca 01.07.1968 tarih ve 171 sayılı karar ile Birleştirilmiş Sınıflar Sosyal Bilgiler (1. 2. yıl) dersi öğretim programı kabul edilmiş ve uygulanmasına başlanmıştır. Bu uygulama 2000 yılına kadar devam etmiş ve Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 18.05.2000 tarih ve 122 sayılı kararı ile uygulamadan kaldırılarak, yerine 02.04.1998 tarih ve 62 sayılı karar ile kabul edilen Sosyal Bilgiler (4. 5. sınıf) dersi öğretim programı 2000-2001 tarihinden itibaren uygulanmaya başlamıştır.

1968 tarihinde oluşturulan program ile okullarda okutulmak üzere hazırlanan ders kitaplarının birbirlerine uymadıkları görülmektedir. Bunun nedeni programın

⁶⁸ **İlkokul Programı**, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, İkinci Baskı, İstanbul, 1969, s. 71-80.

yayınlanmasından sonraki birkaç yıl içerisinde yapılan bir değişiklik olabilir. Ancak yaptığımız araştırmalar neticesinde 1974 yılında kabul edilen yeni programa kadar herhangi bir değişikliğe rastlayamadık. Bu bakımdan program ve ders kitabı uyumsuzluğu hakkında kesin bir yargıya varamamaktayız. 1968 tarihli programda 4. ve 5. sınıflar için belirlenen üniteler ile ders kitaplarında yer alan üniteler birbirinden farklıdır. Ünite adları tamamen farklı iken alt konu başlıklarında büyük ölçüde benzerlikler olsa da yine de birkaç farklılık bulunmaktadır.

İlkokul IV. Sınıf ders kitabında yer alan ünitelerin isimleri şöyledir. 1. Nasıl ve Nerede Yaşıyoruz?. 2. Vatanımız Türkiye’de Yaşayış ve Sorunlarımız, 3. Türkiye’de Bizden Önce Kimler, Nasıl Yaşadılar?, 4. Türklerin Anayurdu, Büyük Göçler ve Sonuçları.

İlkokul V. Sınıf ders kitabında yer alan ünitelerin isimleri ise şöyledir. 1. Türkler Anadolu’ya ve Balkan Yarımadasına Nasıl Yerleşti?, 2. Yükseliş Dönemi’nde Osmanlı İmparatorluğu, 3. Osmanlı İmparatorluğu’nda Düzenin Bozulması, Gerileme ve Çöküş, 4. Cumhuriyetimiz ve Devrimlerimiz, 5. Komşu Ülkelerde Yaşayış, 6. Bütünüyle Dünyamız ve Bölümleri.

Bu dönemde basılan ders kitaplarının şekil yönünden değerlendirmesi yapıldığında, teknolojik gelişmelerden kaynaklanan değişiklikler göze çarpmaktadır. Yazı şeklinde ve baskı kalitesinde 1962 dönemi kitaplarına göre farklılıklar bulunmaktadır.

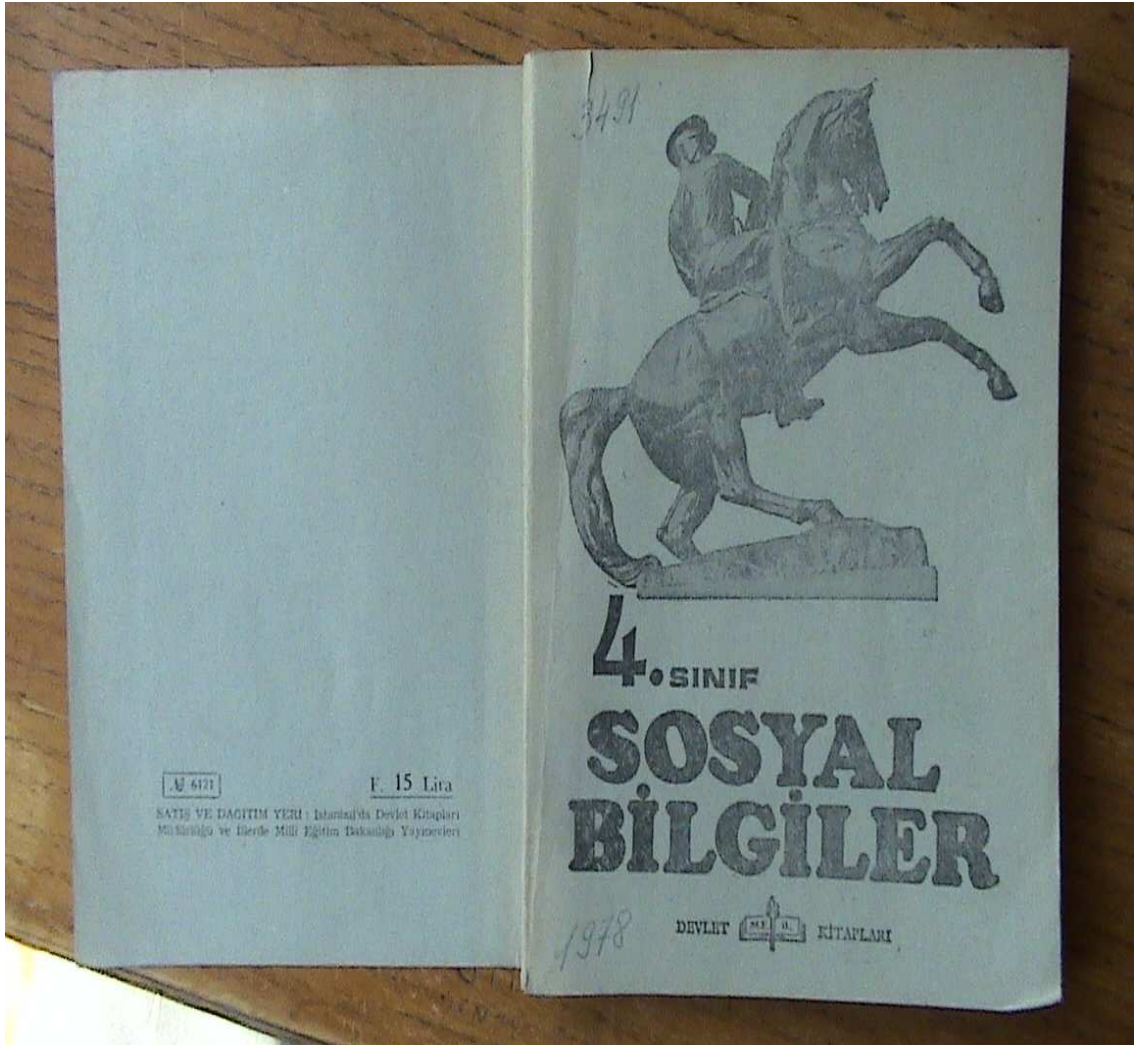
İlkokulun dördüncü sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı 4 üniteden oluşmaktadır. Konumuzu ilgilendiren kısımlar toplam 9 sayfadan ibaret olup 2. 3. ve 4. ünitelerde yer almaktadır. Kitapta sanatla ilgili bölümlerde toplam 10 adet sanatsal resim bulunmaktadır. Tarih konuları anlatılırken de sanatsal resimlere yer verilmiştir.⁶⁹

Kitabın ikinci ünitesinde Türkiye’deki küçük sanatlar anlatılmaktadır. Kuyumculuk, demircilik, marangozluk elle ya da ayakla işletilen tezgâhlarda dokumacılık, çanak-çömlek yapımı, kunduracılık, saraçlık v.b. el sanatlarının geçmişi ve yapım aşamaları ile ilgili bilgiler verilmiştir.

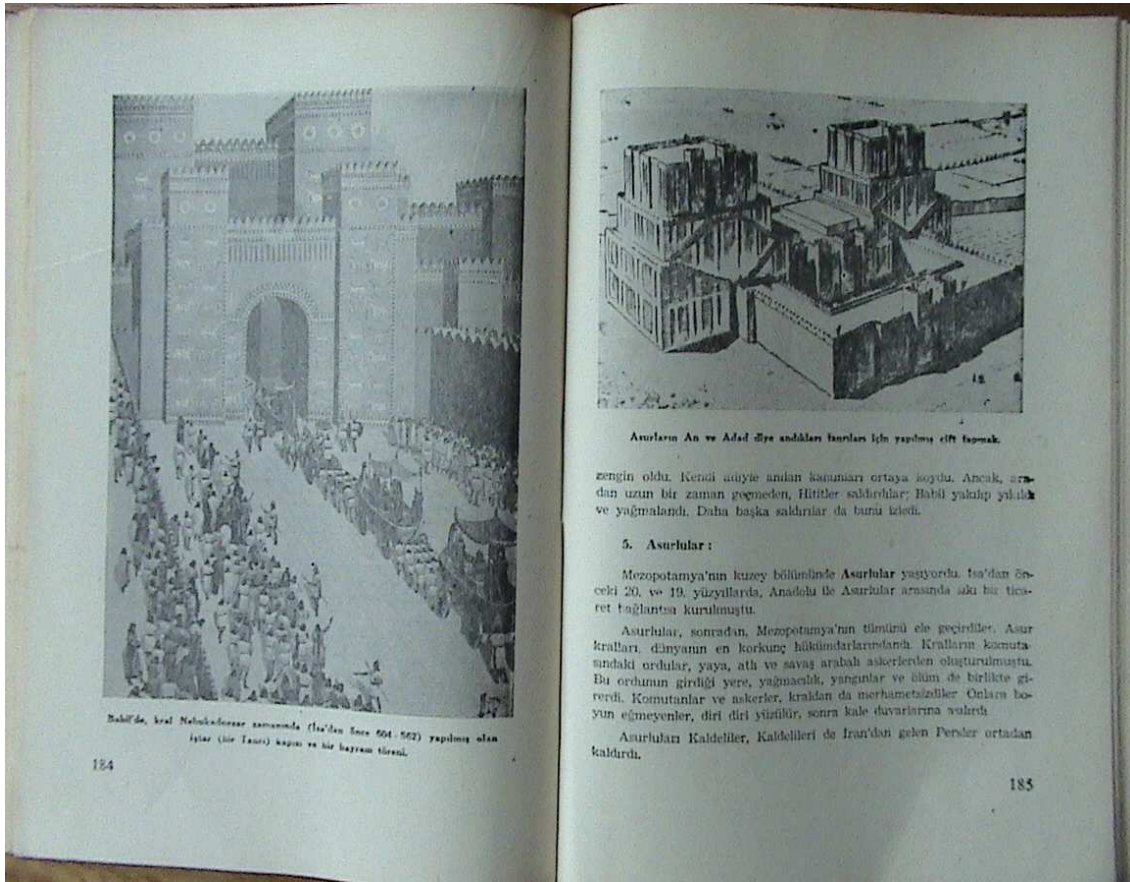
Üçüncü ünite Türkiye’de bizden önce yaşamış olan uygarlıklar anlatılmaktadır. Eski çağ da Hititlerden sonra Anadolu’da kurulmuş olan Urartular, Frigler ve Lidyalıların bıraktıkları sanat eserleri hakkında bilgiler verilmiştir.

69 SANIR, Ferruh, v.d.; **Sosyal Bilgiler IV. Sınıf**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978.

Dördüncü ünite de Türklerin anayurdu, büyük göçler ve sonuçları anlatılmaktadır. Bu bölümde Hun uygarlığından bahsedilirken süslemecilik, kabartma resim ve küçük heykelcikler gibi sanatlarla uğraştıkları da belirtilmiştir. Türklerin Müslüman olmaları ile birlikte İslam uygarlığına ait büyük eserlerden birçoğuna imza attıkları ifade edilmiştir. Anadolu Selçuklu tarihi aktarılırken, uygarlık kısmında Selçukluların güzel sanatlara verdiği önemden bahsedilmiş ve onların zamanında yaptırılmış olan camiler, kervansaraylar, hamamlar, köprüler, türbeler ve hastanelerden çoğunun birer sanat eseri olarak hala ayakta durduklarına dikkat çekilmiştir. Türk Milletinin özelliklerinin anlatıldığı bölümde ise Türklerin, bilginlere ve güzel sanat adamlarına saygı duydukları belirtilmiştir.

Resim:7 1978 tarihli İlkokul 4. sınıf ders kitabı kapağı

Resim:8 1978 tarihli İlkokul 4. sınıf ders kitabından sanatla ilgili resimler

İlkokulun beşinci sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı ise 6 üniteden oluşmaktadır. Konumuzu ilgilendiren kısımlar toplam 5 sayfadan ibaret olup 2. 3. ve 6. ünitelerde yer almaktadır. Kitabın sanatla ilgili bölümlerinde toplam 4 adet sanatsal resim bulunmaktadır. Tarih konuları anlatılırken de bu tür resimlere yer verilmiştir.⁷⁰

Kitabın ikinci ünitesinde Osmanlı Devleti yükseliş dönemi anlatılmaktadır. Uygarlık kısmında Osmanlıdaki güzel sanatlar hakkında bilgiler verilmiştir. Minyatür, yazı ve çizgi sanatı ile mimarlığın çok ilerlediği belirtilerek bu sanatlara ait örnekler de sunulmuştur. Güzel yazı, süslemecilik, kakmacılık, ciltçilik ve kuyumculuk sanatları hakkında da bilgiler verilmiştir. Türk güzel sanatları arasında kadınlarımızın yaptığı oya, mendil, çevre, çorap, peşkir(havlu), yastık yüzü ve halı gibi türlü süsleme işlerinin de sayılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Türk el sanatlarının(küçük sanatlar) anlatıldığı bölümde ise Türk sanatçılarının yaptığı dokuma, deri, bakır, silah ve hançer

⁷⁰ SANIR, Ferruh, v.d.; **Sosyal Bilgiler V. Sınıf**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982.

gibi araçların güzellik ve sağlık bakımından üstün olduğu belirtilerek örnekler verilmiştir.

Üçüncü ünite de Avrupa'daki yenileşme anlatılırken Rönesans hareketlerinden bahsedilmiştir. Rönesans döneminde güzel sanatlarda yenilikler olduğu ve sanat adamlarının güzel ve temiz duygularını resim, heykel ve müzikle ifade ettikleri belirtilmiştir.

Altıncı ünite de Bütünüyle Dünyamız ve Bölümleri başlığı altında Doğu Asya ülkelerinde yaşayış anlatılmıştır. Çin'deki sanatsal faaliyetlerden bahsedilirken el sanatlarında becerikli oldukları, yaptıkları porselenler, oyma ve kakma işlerinin onlara özgü biçimde ve güzellikte olduğu ifade edilmiş ve ev sanatları arasında pamuklu ve ipekli dokumacılığı, örme, şapkacılık gibi işlerin yaygın olduğu belirtilmiştir.

1968 tarihli bu program uygulamaya konulduğu günden 2004 tarihinde kabul edilen İlköğretim Sosyal Bilgiler (4. ve 5. sınıf) Dersi Öğretim Programına kadar yürürlükte kalmıştır. Ancak belirli zamanlarda değişiklikler yapılarak sürekli geliştirilmiş ve meydana gelen aksaklıklar giderilmeye çalışılmıştır.

1974 yılında toplanan IX. Milli Eğitim Şurası kararları uyarınca temel eğitimin amaçlarına uygun olarak hazırlanan ve 1977-1978 öğretim yılından itibaren uygulanmasına karar verilen Temel Eğitim IV. ve V. sınıflar Sosyal Bilgiler programı ile 1968 tarihli programda bir kısım değişikliklere gidilmiştir. Sosyal Bilgiler dersinin amaç ve açıklamalarında değişiklikler yapılmıştır. Temel eğitim sınıflarında kutlanacak belirli gün ve hafta sayısı da artırılmıştır. Sınıflar için belirlenen ünitelerin sayıları ve adları tamamen değiştirilirken, içeriklerinde ciddi bir değişikliğe gidilmemiştir. 1974 tarihli Temel Eğitim Sosyal Bilgiler programında yer alan sınıflara göre ünite adları şöyledir:

IV. sınıf: 1- Günlerimiz Nerelerde ve Nasıl Geçiyor? 2- Köyümüz, Kasabamız veya Şehrimiz Nasıl Bir Yerdedir? 3- Yaşadığımız Bölgeyi Tanıyor muyuz? Komşu ve Uzak Bölgeleri de Kısaca Tanıyalım. 4- Yurdumuza ne Zaman ve Nasıl Yerleştik?

V. sınıf: 1- Yurdumuza Toplu Bakış 2- Cumhuriyetimizi Nasıl Kurduk? 3- Türkiye ve Komşularımız (Komşu Ülkelerle İlişkilerimiz) 4- Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu 5- Osmanlı İmparatorluğunun Duraklaması-Gerilemesi ve Dağılması.⁷¹

1974 yılında kabul edilen bu programın uygulanmaya başladığı 1977 yılında ve sonrasında basılmış olan ders kitaplarına yansımadağını görmekteyiz. 1977 den sonra

71 MEB; **Tebliğler Dergisi**; C. 37, S. 1816 (2 Aralık 1974), s. 567-579.

basılan ders kitaplarında programda yapılan değişiklikler yer almamıştır. Sadece 1977 den önce basılan İlkokul 4. sınıf ders kitaplarında,⁷² 2 olan ünite sayısı 1977 sonrası basılan ders kitaplarında 4'e çıkarılırken, 5. sınıf ders kitaplarında⁷³ ise 4 olan ünite sayısı 6'ya çıkarılmıştır. Yani önceki baskılardaki üniteler aynen alınarak üzerine yeni üniteler eklenmiştir.

1990 tarihinde kabul edilen Sosyal Bilgiler Programı ile 1968 programında belirlenen ünitelerin isimleri değiştirilmiştir. Ancak içeriğinde önemli bir değişikliğe gidilmemiştir. Programın amaçlar kısmında ise herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. 1990 tarihli 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında sınıflara göre belirlenen ünite adları başlıklar halinde şöyledir:

IV. sınıf: 1- Yaşadığımız Yer 2- İlimiz ve Bölgemiz 3- Yurdumuz Türkiye 4- Tarih, Tarihte Anadolu, Türkler ve İslamiyet 5- Türklerin Anadolu'ya Yerleşmesi

V. sınıf: 1- Osmanlı İmparatorluğu 2- Dünyamız, Yurdumuz ve Komşularımız 3- Osmanlı İmparatorluğunun Duraklama ve Gerileme Devri 4- Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk? 5- Dünyaya Toplu Bakış 6- Demokratik Hayat ve Anayasamız. ⁷⁴

1990 tarihli programda 1993 yılında yapılan değişiklik ile IV. Sınıf ünitelerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan, sadece V. Sınıf ünitelerinden “Dünyaya Toplu Bakış” ünitesi kaldırılarak yerine “Türk Dünyasına Toplu Bakış” ünitesi getirilmiştir.

1990 tarihli bu programın kabulünden sonra basılan ders kitaplarının programla uyumlu olduğu görülmektedir. 1968 tarihli programın ve bu programda 1974 yılında yapılan değişikliklerin ders kitaplarında uygulanmadığı dikkate alınır, 1990 tarihli programın farklılığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Başka bir farklılık ise şekil yönünden görülmektedir. Bu dönemde ders kitapları renkli olarak basılmıştır. Sayfa düzeninde yazı karakterinde değişiklikler yapılmıştır. Ünite sonlarına eklenen okuma parçaları ile konular pekiştirilmeye ve öğrencinin dikkati çekilmeye çalışılmıştır. Ayrıca ders kitabının sonuna indeks, kronoloji ve bibliyografya gibi yeni ve önemli kısımlar eklenmiştir.

İlköğretim okullarının 4. sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı 5 üniteden oluşmaktadır. Kitapta sanatla ilgili bölümler toplam 21 sayfadan ibaret olup 3. 4. ve 5.

72 SANIR, Ferruh, v.d.; **Sosyal Bilgiler IV. Sınıf**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1974.

73 SANIR, Ferruh, v.d.; **Sosyal Bilgiler V. Sınıf**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1974.

74 MEB; **Tebliğler Dergisi**, C. 53, S. 2315, (Haziran 1990), s. 457- 474.

ünitelerde yer almaktadır. Sanatla ilgili bölümlerde toplam 24 adet sanatsal resim bulunmaktadır.⁷⁵

Kitapta yer alan sanatla ilgili bölümler incelendiğinde tarih öncesi çağlar, Orta Asya'da kurulan Türk devletleri, Anadolu uygarlıkları, Büyük Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçuklu Devleti konuları 1968 tarihli program dönemine ait ders kitaplarında da yer aldığından burada tekrarı yapılmayacaktır. Aynı konular olmasına rağmen aradan geçen uzun süre dikkate alındığında konuların genişletilmesi ve görsellerin çeşitlenmesi gibi ufak değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Yurdumuzda sanat konusu önceki dönemden farklı bir konu olarak ders kitabında yerini almıştır.

Kitabın ikinci ünitesinde Yurdumuzda Eğitim, Sanat ve Spor başlığı altında güzel sanatların tanımı yapılarak içeriği hakkında bilgiler verilmiştir. Türk Folkloru başlıklı bölümde folklorun tanımı yapılarak folklor hazinemizden söz edilmiştir. Türk Tiyatrosu ve Sahne Oyunları başlıklı bölümde de tiyatronun tanımı yapılmış ve Türk tiyatro tarihi ve örnekleri kısaca anlatılmıştır.

İlköğretim okullarının beşinci sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı 6 üniteden oluşmaktadır. Sanatla ilgili bölümler toplam 5 sayfadan ibaret olup 1. üniteye yer almaktadır. Konumuzla ilgili bölümlerde toplam 6 adet sanatsal resim bulunmaktadır.⁷⁶

Kitapta yer alan sanatla ilgili bölümler 1968 program döneminde incelemiş olduğumuz ders kitaplarında aynen yer almıştır. Farklı olarak herhangi bir konunun yer almadığı görülmüştür.

1968 tarihli programda yapılan 1974 ve 1990 tarihli değişiklikler özde bir farklılık oluşturmadığından ayrı birer program olarak ele alınmamıştır. 1974 ve 1990 tarihli programlar 1968 programında görülen eksikliklerin giderildiği ve güncellemelerin yapıldığı programlar olarak nitelendirilebilir.

Birleştirilmiş sınıf uygulaması yapılan okullarda okutulmak üzere hazırlanan ders kitapları incelendiğinde, konuların sınırlandırıldığı ve sıkıştırıldığı dikkati çekmektedir. 1. yıl ders kitabı ağırlıklı olarak 4. sınıf ders kitaplarında yer alan konulardan oluşturulurken, 2. yıl ders kitabı da 5. sınıf ders kitaplarında yer alan konulardan oluşturulmuştur.

⁷⁵ KILAVUZ, Nalân; **Sosyal Bilgiler 4**, Önde yayıncılık, İstanbul, 1996.

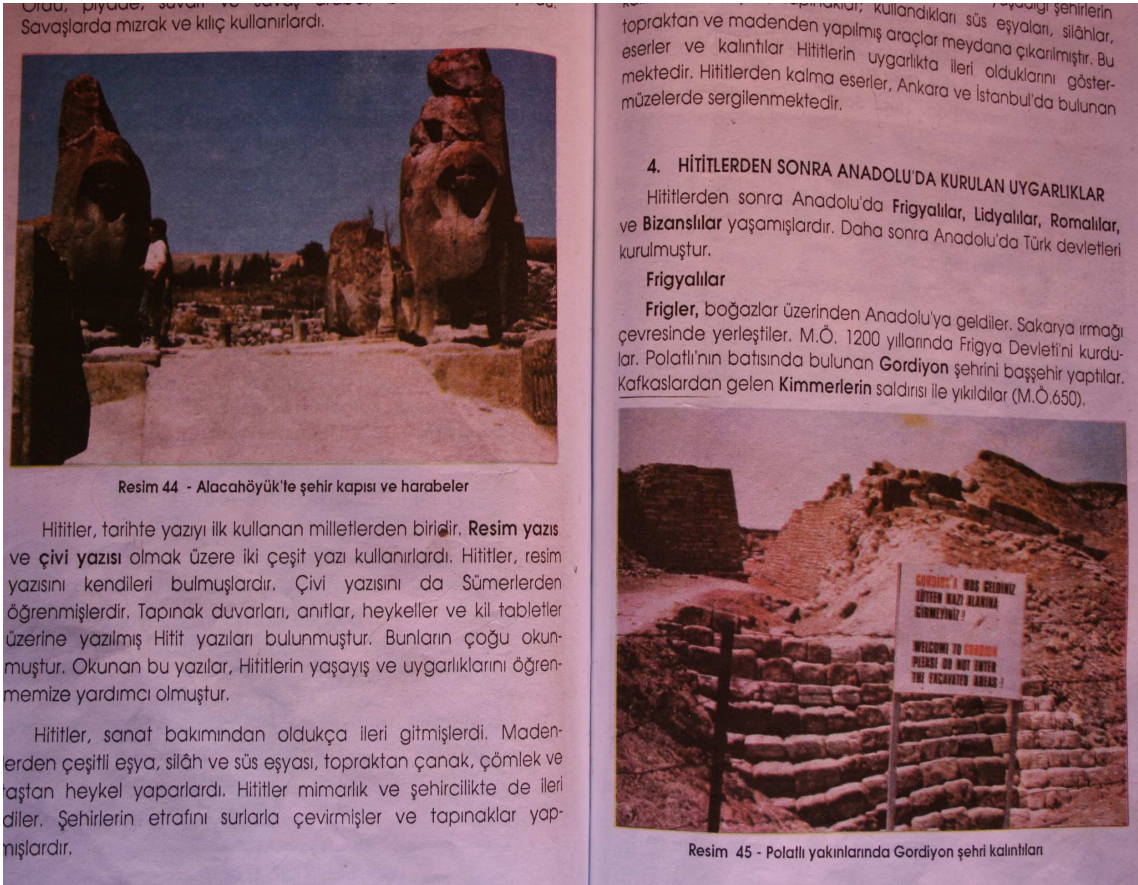
⁷⁶ KILAVUZ, Nalân; **Sosyal Bilgiler 5**, Önde yayıncılık, İstanbul, 1996.

Birleştirilmiş sınıf Sosyal Bilgiler 1.yıl ders kitabı 4 üniteden oluşmaktadır. Bu üniteler: 1- İlimiz, 2- Yurdumuz, 3- Dünyamız, 4- Ders Yılı Sonu şeklindedir. Kitapta sanatla ilgili bölümler toplam 20 sayfadan ibaret olup 1. 2. ve 3. ünitelerde yer almaktadır. Sanatla ilgili bölümlerde toplam 8 adet sanatsal görsel öge bulunmaktadır.⁷⁷

Kitapta sanatla ilgili bölümler incelendiğinde Anadolu'da tarih öncesi çağlara ait sanatsal eserler ve bu dönemde kurulmuş olan uygarlıklar ile Orta Asya Türk devletleri konuları 1990 programına ait 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı konuları içerisinde de yer aldığından burada tekrar edilmeyecektir. Farklı olarak birinci yıl kitabında yurdumuzdaki sanat faaliyetleri konusu da yer almıştır.

Resim:9 1995 tarihli ilkokul birleştirilmiş sınıf sosyal bilgiler birinci yıl ders kitabı kapağı

Resim:10 1995 tarihli ilkokul birleştirilmiş sınıf sosyal bilgiler birinci yıl ders kitabından sanat eserleri

Kitabın ikinci ünitesinde Yurdumuzda Eğitim ve Sanat başlığı altında güzel sanatların tanımı yapılarak, sanatkârların toplumdaki yeri ve öneminden bahsedilmiştir. Milletlerin tanınmasında güzel sanatların rolü ile Atatürk'ün sanatseverliği üzerinde de durulmuştur. Türk folkloru, Türk tiyatrosu ve sahne oyunları hakkında da ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Birleştirilmiş sınıf Sosyal Bilgiler 2. yıl ders kitabı da 4 üniteden oluşmaktadır. Bu ünitelerin adları 1. yıl kitabında yer alan ünitelerle aynıdır. Kitapta sanatla ilgili bölümler toplam 9 sayfadan ibaret olup 1. ve 2. ünitelerde yer almaktadır. Sanatla ilgili bölümlerde toplam 3 adet sanatsal görsel öge bulunmaktadır.78

Resim:11 1994 tarihli ilköğretim birleştirilmiş sınıf sosyal bilgiler ikinci yıl ders kitabı kapağı

Kitaptaki sanatla ilgili bölümler incelendiğinde Osmanlı Devleti uygarlığı konusunun 1990 programına ait 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında da bulunmasından dolayı burada tekrarı yapılmayacaktır. Farklı olarak ikinci yıl kitabında folklor, el sanatları ve Anadolu Selçuklu Devleti uygarlığı konuları yer almıştır.

Kitabın birinci ünitesinde İlimiz ve Bölgemizde Folklor başlığı altında folklorun tanımı yapılarak, geçmişten günümüze süren gelenekler hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci ünite de yurdumuzdaki el sanatları faaliyetleri anlatılmıştır. El sanatlarının tanımı yapılarak, yurdumuzun pek çok yerinde gerçekleştirilen el sanatları çalışmalarını hakkında bilgiler verilmiştir. Türk zevkini ve sanat anlayışını en güzel biçimde yansıtan ve halkımızın da geçim kaynaklarından biri olan el sanatları işlerinin, yurdumuza gelen turistlerce de beğenilerek satın alındığı ifade edilmiştir. Türkleri birbirine bağlayan

bağlar başlıklı bölümde kültür birliğinden bahsedilerek cami, çeşme, okul, han, hamam gibi sanat eserlerimizin bizim milletimizin özelliklerini taşıdığı belirtilmiştir. Yurdumuzda bizden önce kurulan Türk devletleri başlıklı bölümde Anadolu Selçuklu uygarlığından bahsedilmiştir. Anadolu Selçuklularının birçok kervansaraylar, medreseler, camiler ve hastaneler yaptırdıkları aktarılmıştır.

Resim:12 1994 tarihli ilkökul birleştirilmiş sınıf sosyal bilgiler ikinci yıl ders kitabından bir bölüm

4.2. Tarihi Süreçte Sanat Konularının Ortaokul Tarih Programları ve Ders Kitaplarındaki Yeri

Bu bölümde 1931 yılından başlayarak günümüze kadar uygulanan Ortaokul Tarih-Sosyal Bilgiler programları ve ders kitapları incelenerek sanat, sanat eğitimi ve sanat tarihi konularının ne ölçüde yer aldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet döneminde ortaokul için 1924, 1927, 1931–1932, 1938, 1949, 1970–1971 ve 1985 tarihli programlar yayınlanmıştır. Bu programların içeriklerinde dönem dönem farklı görüşler doğrultusunda değişiklikler de yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde yayınlanan bu programlardan 1924 ve 1927 tarihli olanlarına ulaşılamadığı için araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. 1931-1932, 1938, 1949, 1970-1971 ve 1985 tarihli programlar araştırma kapsamına alınmıştır.

Ders kitaplarından ise müfredat programlarında olduğu gibi 1924 ve 1927 dönemlerine ait olanlarına ulaşılamamıştır. 1931-1932, 1938, 1949, 1970-1971 ve 1985 tarihli programların ders kitapları ve bu dönemler dışında programlarda yapılan değişikliklerin yer aldığı ders kitapları araştırma kapsamına alınmıştır. Sosyal Bilgiler kapsamına giren Tarih, Sosyal Bilgiler ve Milli Tarih ders kitapları konumuzla ilgili bölümleri içerdiğinden inceleme kapsamına alınmıştır. Ortaokul dönemine ait Coğrafya, Yurt Bilgisi, Yurttaşlık Bilgisi, Milli Coğrafya, Vatandaşlık Bilgileri ders kitapları ise konumuzla ilgili bölümlerin olmamasından dolayı araştırma kapsama alınmamıştır.

4.2.1. 1931 Tarihli Orta Mektep Müfredat Programı (1931-1932 Ders Senesi Tadilatı) ve Ders Kitaplarındaki Yeri

Cumhuriyet döneminde 1931 tarihli bu programdan önce 1924 ve 1927 tarihli ortaokul programları yayınlanmıştır. Ancak yapılan literatür taramasında bu programlara ulaşılamadığı için araştırma da 1931 tarihli bu program başlangıç programı olarak ele alınmıştır.

Programın giriş bölümünde 1924 yılında uygulamaya başlanan orta mektep müfredat programlarının yedi senelik tecrübe sonunda, esaslı ve kapsamlı bir değişime ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. Tarih dersleri programı, bütün sınıflar için tamamı ile değiştirilmiş ve yeni programa göre her sınıf için ciltler halinde kitaplar hazırlanmıştır. Özellikle Atatürk'ün 1929'dan sonra tarihe ve Türk tarihine olan yoğun ilgisi sonucu yapılan çalışmalar neticesinde ortaya çıkan Türk tarih bilinci, bu programa da etki

etmiştir. Türklerin kurdukları siyasi teşekkül ve medeniyetleri ile dünyaya öncülük ettikleri tezi, program incelendiğinde açıkça görülmektedir.

Programda Tarih dersi orta mektep I. II. sınıflar için haftada iki ders III. sınıflar için ise haftada üç ders olarak yer almıştır. Sırasıyla giriş bölümü, ders dağıtım çizelgesi ve sınıflara göre tarih ders konularına yer verilmiştir. Haftalık ders dağıtım tablosu aşağıda verilmiştir.

Çizelge 1: Orta mektep I. Devre (I.II. III) Sınıflar Ders Dağıtım Çizelgesi

ORTA MEKTEP (I. DEVRE) SINIFLARI
DERS TEVZİİ

Dersler	I.	II.	III.
Türkçe	6	5	4
Tarih	2	2	3
Coğrafya	2	2	1
Yurt Bilgisi	1	1	1
Hayvanat	-	-	-
Nebatat	-	2	-
Arziyat	-	-	1
Fizyoloji ve Hıfzıssıhhat	-	-	3
Fizik	-	2	2
Kimya	-	2	2
Riyaziye	5	4	4
Fen Bilgisi	3	-	-
Ecnebi Lisanı	5	5	5
Elyazısı	1	1	1
Resim	2	2	1
Musiki	2	1	1
Jimnastik	2	2	1
Askerlik dersleri (Erkeklere)	-	2	2
Çocuk bakımı (kızlara)	-	-	(1)
	31	33	32
Serbest zaman (*)	3	1	2
	34	34	34

(*) Serbest zamanlar, muallimler meclisinin kararı ile Fen Bilgisi, Fizik, Kimya ve Tabiiye Dersleri laboratuvarına münavebe ile tahsis olunacaktır. Kızların 1 ve 2 inci sınıflarından birer saatlik dikiş dersleri için de bu zamanlardan istifade olunacaktır.

Bkz., Orta Mektep Müfredat Programı (1931–1932 Ders Senesi Tadilatı), Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 11.

Orta mektep I. sınıf tarih dersi program da “Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar” olarak adlandırılmıştır. İçerikte konular 14 ana başlık ve alt başlıklar halinde yer almıştır. Bu ana ve alt konu başlıkları şöyledir:

TARİHTEN EVVELKİ ZAMANLAR VE ESKİ ZAMANLAR

- I. İnsanlık Tarihine Giriş
- II. Büyük Türk Tarih ve Medeniyetine Genel Bir Bakış
- III. Çin
- IV. Anayurtta En Eski Devletler
- V. İskit İmparatorluğu
- VI. Hint
- VII. Kalde, Elam ve Asur
- VIII. Mısır
- IX. Anadolu
- X. Fenikeliler
- XI. İbraniler
- XII. İran
- XIII. Ege Havzası
- XIV. Eski İtalya ve Etrüskler

Programda orta mektep II. sınıf tarih dersi “Orta Zamanlar” olarak adlandırılmıştır. Konular 32 ana konu başlığı ve alt başlıklar halinde verilmiştir. Bu ana konu başlıkları şöyledir:

ORTA ZAMANLAR

- I. Eski zamandan Orta Zamana Girerken
- II. Alanlar ve Avrupa’yı İstilaları
- III. Avrupa’da Türk- Hun İmparatorluğu
- IV. Asya da Akhunlar Devleti
- V. Beşinci Asırda Avrupa: Kavimler Göçü
- VI. Avar İmparatorluğu
- VII. Altıncı Asırda Doğu Roma İmparatorluğu: Bizans
- VIII. Asya da Türk (Tukyu) İmparatorluğu
- IX. Türkeş Devleti
- X. Karluk Devleti
- XI. Uygur Devleti
- XII. Batı Asya ve Doğu Avrupa Türk Devletleri
- XIII. Beşinci Asırdan Sonra Avrupa’ya Doğudan Gelen İstilalar
- XIV. İslam Tarihi

- XV. İlk Müslüman Türk Devletleri
 - XVI. Karolenj İmparatorluğu
 - XVII. Normanlar
 - XVIII. Kape Sülalesi
 - XIX. Alaman Dükalıkları ve Kutsal Roma Germen İmparatorluğunun Kuruluşu
 - XX. Papalarla İmparatorlar Mücadelesi
 - XXI. Onbirinci ve Onikinci Asırlarda Hıristiyan Derebeylikleri
 - XXII. Büyük Selçuk İmparatorluğu
 - XXIII. Haçlılar Seferleri
 - XXIV. Karahata Devleti
 - XXV. Harzemşahlar Devleti
 - XXVI. Türk-Moğol İmparatorluğu
 - XXVII. Mısır-Suriye Türk Devletleri
 - XXVIII. Orta zamanda Anadolu Türk Devletleri
 - XXIX. Orta Zamanda Hint Âlemi
 - XXX. Müslüman Türkler İdaresinde Hint
 - XXXI. Timur İmparatorluğu
 - XXXII. Hindistan’da Babür İmparatorluğu
- Programda orta mektep III. sınıf tarih dersi “Yeni ve Yakın Zamanlar Tarihi”

olarak adlandırılmış ve iki kısma ayrılmıştır.

I- Osmanlı İmparatorluğu Devri

II- Türkiye Cumhuriyeti Devri

I. kısımda 7 ve II. kısımda 4 olmak üzere 11 ana konu başlığı ve alt başlıklar verilmiştir. Bu ana konu başlıklar şöyledir:

I- Osmanlı İmparatorluğu Devri

- I. Osmanlı Devletinin Kuruluşu
- II. Osmanlı İmparatorluğu
- III. Onaltıncı Asırda Avrupa’ya ve Yakın Doğu’ya Genel Bir Bakış
- IV. Onyedinci Asırda Avrupa
- V. İmparatorluğun Bozulması
- VI. Onsekizinci ve Ondokuzuncu Asırlarda Avrupa
- VII. İmparatorluğun Parçalanması ve Batması

II- Türkiye Cumhuriyeti Devri

I. Türk Milletinin Yeni Bir Devlet Daha Kurması

II. İstiklal Savaşı

III. Yeni Türk Devletinin Kuruluşunun Tamamlanması

IV. İstiklal Savaşından Sonra İnkılâp ve Islahat Safhaları 79

Program, bu konulara bakılarak bir bütün olarak değerlendirildiğinde şu noktalar göze çarpmaktadır. Öncelikle milli bir program olduğu söylenemez. Daha çok genel bir tarih programı niteliğindedir. Milli tarihimize ait konular diğer konulara göre kıyaslandığında çok az yer kaplamıştır. I. sınıfta özellikle Yunan ve Roma Medeniyetine çok geniş oranda yer ayrılması dikkat çekicidir. Aslına bakılırsa o döneme ait Türk kültür ve medeniyeti bilgisi yeterli düzeyde değildi. Henüz Türk sanatına yönelik ciddi manada bir çalışma yoktu ve eldeki bilgiler daha çok yabancı medeniyetlere aitti. Çünkü eski Yunan ve Roma medeniyetine yönelik bilgiler daha önceden yapılmış olan çalışmalarla önemli ölçüde açığa çıkarılmıştı. Yunan ve Roma medeniyetine programda geniş yer ayrılmasının sebebi böylece izah edilebilir.

Programda yer alan I. II. ve III. sınıf konuları haftada 2 saat olan bir tarih dersi için oldukça fazladır. Bu kadar çok konunun söz konusu ders saati içerisinde işlenmesi imkânsızdır. Ayrıca yer verilen konular birbiriyle bağlantılı olmayıp kopukluk oldukça fazladır.

Bu dönemde basılan ders kitapları incelendiğinde müfredata uygun olarak hazırlanmasına rağmen, bölüm bölüm farklılıklara rastlanmaktadır. Programda II. sınıf için belirlenen Asya'da Akhunlar devleti, Kape Sülalesi, Karahata⁸⁰ Devleti ve Orta Zamanda Hint Âlemi adlı konular ders kitaplarında yer almamıştır. III. sınıfta ise programda belirlenen konu başlıkları ile ders kitaplarındakiler farklı olsa da içerikte önemli bir değişiklik yapılmamıştır.

Ders kitapları ciltler halinde hazırlandığı için kalın görünümlüdür. Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait ders kitapları olduğu için mevcut şartlardan dolayı baskıda, yazı ve imlada hatalar ve kalite düşüklüğü dikkati çekmektedir. Ancak yine de kendi dönemi içerisinde değerlendirildiğinde bu yadırganılmayacak bir konudur. İçerik bakımından oldukça geniş bir yapıya sahip olan ders kitapları, orta mektep

79 **Orta Mektep Müfredat Programı (1931–1932 Ders Senesi Tadilatı)**, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 7–84. (Müfredattaki bilgiler tarafımdan sadeleştirilmiştir.)

80 Kitabın yayınlandığı dönemde Karahata olarak bilinen devlet adının daha sonra Karahitay olduğu anlaşılmıştır.

seviyesindeki öğrencilerin kaldıramayacağı yoğunlukta bilgi içermektedir. Öğrencilere aşırı bilgi yüklenmesi; ilk dönemlerde hazırlanan yeni bir program olması ve tecrübe noksanlığı ile açıklanabilir.

Kitaplarda sanatsal görsel öğelerin fazla sayıda yer alması, önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orta mektep I. sınıfta okutulan Tarih ders kitabı 14 bölümden oluşmaktadır. Sanatla ilgili kısımlar 40 sayfadan ibaret olup 3. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 12. 13. ve 14. bölümlerde yer almaktadır. Konumuzla ilgili bölümlerde sanatsal eser kapsamında 1 çizim ve 47 resim olmak üzere, toplam 48 adet görsel öge yer almaktadır.⁸¹

Kitabın üçüncü bölümünde Çin medeniyeti anlatılırken güzel sanatlar başlığı altında yapılan eserlerden bahsedilmiştir. Çinlilerin resim, mimarlık ve süsleme sanatlarında kendilerine has özellikleri olduğu, çok küçük, ince ve zarif işler yapmakta ileri gittikleri, maden fildişi veya yeşim taşından heykelcikler, kumaş üzerine işlemler yapmakta, kâğıtçılıkta, ipekçilikte, çinicilikte ve porselencilikte eşi bulunmaz işler yaptıkları belirtilmiştir.

Beşinci bölümde İskit Türk İmparatorluğu sanat anlayışı verilmiştir. İskit sanatının M.Ö. V. ve IV. asırlarda yüksek bir seviyeye ulaşarak, Yunan ve Avrupa sanatını etkilediği ve Sovyet ülkelerindeki müzelerin İskitlere ait değerli eserlerle dolu olduğu ifade edilmiştir. Ancak sürekli göç ve savaşlar yüzünden bu eserlerin çoğunun yok olduğu ve İskit mezarlarının medeniyetlerinin büyüklüğünün yegâne şahitleri olarak kaldığı vurgulanmıştır.

Altıncı bölümde Hint sanatına yer verilmiştir. Hint'te en eski devirlerden başlayan bir heykeltıraşlık ve mimarlık sanatı var olduğu, ilk devirlerde kil ve ağaç gibi dayanıksız malzeme kullanırken sonradan taş kullanarak, memleketin her tarafına Buda ahlakının anlatan yazılı sütunlar ve kervansaraylar yapıldığı belirtilmiştir. Hint sanatının Sümer, Elam, Mısır, Eti ve İyon sanatlarından istifade ettiği, bununla beraber Hint'te mimarlık, resim, edebiyat sahalarında en yüksek eserleri yapanların Müslüman Türkler olduğu da vurgulanmıştır.

Yedinci bölümde Sümer sanatı aktarılırken bakır ve altını iyi işleyerek süs eşyaları, kaplar, kıymetli taşlar ve incilerden kadın gerdanlıkları yaptıklarından bahsedilmiştir. Mezopotamya'daki şehir harabelerinde tuğladan yapılmış büyük binalar,

⁸¹ **Orta Mektep İçin Tarih I**; Devlet Basımevi, İstanbul, 1936. (Kitaptaki bilgiler tarafımdan sadeleştirilmiştir.)

güzel saraylar ve muazzam sütunlar bulunduğu, duvar tezyinatının hayret verecek şekilde geliştiği, sedef işlemeciliğinin yapıldığı ve kemer, kubbe ve sütun gibi batı memleketlerine binlerce yıl sonra girmiş mimarlığa ait şekillerin, ilk defa Sümerlilerce kullanıldığı belirtilmiştir. Suni tepeler üzerinde yaptıkları yedi katlı kaleler şeklindeki mabetlerin, mimarlıklarının en yüksek eserleri sayıldığı, silahların ve kıymetli madenlerden yapılan aletlerin bolluğu ve sanatça güzelliği de yüksek medeniyetlerinin başka bir şahidi olduğu vurgulanmıştır. Heykeltiriliğe çok usta olan Sümerlerin yaptıkları heykelleri genellikle sarayların ve mabetlerin tezyinatında kullandıkları belirtilmiştir. Sümerlerden sonra gelen Babilliler ve Asurluların Sümer sanatı üzerinde yürüdükleri belirtilmiştir.

Sekizinci bölümde Mısır sanatı anlatılmıştır. Mısır'da bütün sanatların temel direği olan mimarlığın, dini hisler teşkil ettiği, mabetleri çok büyük ve muhteşem yaptıkları ve bu mabetlere insan başlı hayvan heykelleri ile süslü yollardan gidildiği belirtilmiştir. Eham şeklindeki mezarları yapmak için sarf edilen emek ve zamanın hayret edilecek bir konu olduğuna ve bunlardan sadece bir tanesini yapmak için 20 yıl 100 bin kişinin sopa altında inleyerek ve can vererek çalıştığına da vurgu yapılmıştır. Mısır'da heykeltiriliğe ait eserlerin mabetler ya da Firavunlara ait olduğu büyük küçük birçok sfenksler, insan başlı aslan heykelleri yapıldığı, mabet duvarlarındaki boş bırakılan yerleri ise ressamın yaptıkları resimlerin süslediği belirtilmiştir.

Dokuzuncu bölümde Anadolu'daki Eti (Hitit)⁸² sanatı yer almıştır. Anadolu'nun ilk ve en eski milleti olan Etilerin sanatça çok ileri oldukları Kültepe, Üyük, ve Alişar harabelerinde M.Ö. 4000 yıl öncesine ait vesikalar, resimler ve süslü kaplar bulunduğu belirtilmiştir. Harabelerde bulunan saraylardaki kabartmaların Anadolu'nun her tarafında görülmesi, Etilerin sanat ve medeniyet bakımından bütün batı Anadolu'ya, Suriye'ye hatta daha uzaklara tesir ettiklerini gösterdiği vurgulanmıştır. Karkamış ve Zincirli'nin, Torosların güneyindeki Eti medeniyet merkezleri olduğu, Eti saraylarının yapılış itibarıyla Kalde ve Girit saraylarına çok benzediği de ifade edilmiştir. Kabartma resim ve heykellerden Etilerin sosyal yaşamına dair bilgilerinde çıkarıldığı kitapta yer almıştır. Frigyalılar sanatının anlatıldığı bölümde bunlardan birçok kale şehir ve mabet harabesinin kaldığı, abidelerinde önce Eti sonra da Yunan tarzının tesirlerinin görüldüğü

⁸² Kitabın yayınlandığı tarihlerde Etiler olarak bilinen devletin aha sonra Hititler olduğu anlaşılmıştır. Bu bölümdeki açıklamalarda Hititlerden o dönemki adı ile Etiler diye bahsedilmiştir.

belirtilerek, tentene örmeciliğinin Frigyalılarda başladığı madencilik ve dokumacılık sanatlarında da çok iyi oldukları ifade edilmiştir.

Onuncu bölümde Fenikelilerin sanatından bahsedilmiştir. Güzel vazolar, süs eşyaları, ilah heykelleri yaptıkları, gayet iyi kumaş ve tüller dokudukları, ancak işin güzel sanatlar yönünden ziyade ticaretine önem verdikleri için, yaptıkları eşyalarda sanat bakımından güzelliğe yani şekiller icadına o kadar aldırış etmedikleri belirtilmiştir. En ileri gittikleri işlerin, şeffaf cam ve bir deniz hayvanı kabuğundan elde ettikleri erguvani boya sanatları olduğu vurgulanmıştır.

Onikinci bölümde Pers sanatı anlatılmıştır. Perslerin sanat ve medeniyetlerinde Sümer, Kalde, Eti ve Asur izleri görülmesine rağmen zamanla kendilerine özgü zarif ve ahenkli şekiller yaptıkları ifade edilmiştir. Zerdüş dininde mabet yapılmadığından Perslerin mimarlık eserlerini büyük sarayların teşkil ettiği, bu sarayları başlıkları çok güzel işlenmiş büyük sütunlarla süsledikleri, mermer kullandıkları, kapıları heykellerle süsledikleri, kitabelerde ve kabartmalarda mineli tuğlalar kullandıkları aktarılmıştır.

Onüçüncü bölümde Ege havzasındaki eski medeniyetlerin sanatları yer almıştır. M.Ö. 1700'lerde Girit'te yeni ve mükemmel bir mimarlığın eseri olan saraylar, evler ve ince bir zevkin mahsulü her türlü sanat eserleri yapıldığı ve özellikle sarayların, mimarideki güzelliğin göstergesi olduğu belirtilmiştir. Girit sanatının en önemli eserlerinin sarayların duvarlarını süsleyen boyalı resimler ve kabartmalar olduğu, bu resimlerde canlı tabiatın ifade edilmeye çalışıldığı vurgulanmıştır. Bir yandan da kralın imalathanelerinde resimli, işlenmiş veya mineli vazolar, çiniden veya altınla işlenmiş fildişinden heykelcikler, yüzleri altın veya gümüş kakmalı, sapları kristal veya kıymetli taşlardan hançerler gibi her türlü sanat eserleri yaptıkları ifade edilmiştir. Resim sanatındaki bu ilerlemeye karşın heykel sanatının geri kaldığı, yalnız ince taş üzerine işlenmiş eserlerin önemli bir zenginlik gösterdiği, sert taştan veya fildişinden mühürler yaptıkları da aktarılmıştır. Miken sanatının anlatıldığı bölümde ise bunların sanatında Girit'in etkisinin büyük olduğu belirtilerek, Miken şehri harabelerindeki *Arslanlı Kapı* ile kabirlerdeki altın süsler, mücevherler ve güzel işlenmiş silahların, önemli sanat eserleri olduğu belirtilmiştir. İyonya sanatının anlatıldığı bölümde, mimarların ince sütunlu ve bu sütun başlıkları süslenmiş mabetler yaptıkları ve İyon mimarlık tarzı denilen yepyeni bir şeklin meydana çıktığı ifade edilmiştir. Grek medeniyetinin anlatıldığı bölümde ise ayrıntılı olarak sanatlarından bahsedilmiştir. Atina'da tiyatroların yapısı hakkında bilgiler verilmiştir. M.Ö. 5. asırda Grek sanatının oluştuğu,

mimaride, heykeltıraşlıkta, resimde ve bütün sanatlarda büyük gelişmelerin sonucu ortaya çıkarılan eserlere “*Klasik Eserler*” denildiği belirtilmiştir. Persler tarafından Atina'nın iki defa yakılmasından sonra heykeltıraşların ve mimarların yeni mabet ve umumi binaları yaparak, süsledikleri anlatılmıştır. Klasik devirde mabet, galeri, tiyatro gibi bütün Grek abidelerinin aynı vasıfta oldukları ve sütun ile şekillerin kullanılmasında üç türlü mimarlık usulü çıkardıkları belirtilmiştir. Dorik (Torik) usulü, İyon usulü ve Korent usulü hakkında ayrıntılı bilgiler de verilmiştir. Grek mimarlığının şaheseri, Atina'daki Pantenon mabedi izahlı şekilde aktarılmıştır. Bunun dışında Grek heykeltıraşlarının mermer, tunç, altın ve fildişi gibi maddeleri işledikleri, Grek ressamlarının resim sanatını süsleme için kullandıkları, Grek çömlekçilerinin sanat kokan vazolar yapıp, süslediklerinden de bahsedilmiştir. İskender devri medeniyetinin anlatıldığı bölümde, güzel sanatların İskenderiye, Antakya, Bergama ve Siraküz şehirlerinde yayıldığı, özellikle İskenderiye'nin devrin bir kültür ve ilim merkezi olduğu vurgulanmıştır. Bergamalıların da Atina'da güzel sanat eserleri vücuda getirdikleri belirtilmiştir.

Ondördüncü bölümde Eski İtalya ve Etrüsk medeniyeti yer almaktadır. Etrüsklerin taştan mimariyi İtalyanlara öğrettikleri ve Roma'da büyük eserler yaparak takdir topladıkları ifade edilmiştir. Oymacılıkta çok iyi oldukları, dünyanın mahir çömlekçileri ve en iyi vazo yapanlarının Etrüskler olduğu, sanat alanında dünyanın öğretmeni oldukları, mimarlıkta kemer ve kubbe yapmasını bile bildikleri de vurgulanmıştır. Konsüllük devrinde askeri başarılar sonucu Roma'nın birçok heykeller, mabetler ve tiyatrolarla süslendiği, Ogüst devrinde ise mimari eserlerin Yunanlılarca yapıldığı aktarılmıştır.

Orta mektep II. sınıfta okutulan Tarih ders kitabı 32 bölümden oluşmaktadır. Sanatla ilgili kısımlar toplam 32 sayfadan ibaret olup 3. 5. 6. 10. 11. 13. 14. 20. 22. 23. 24. 27. 28. 30. ve 32. bölümlerde yer almaktadır. Konumuzla ilgili bölümlerde 2 çizim ve 12 resim olmak üzere, toplam 14 adet sanatsal görsel öge bulunmaktadır.⁸³

Kitabın üçüncü bölümünde Avrupa'daki Hunların medeniyeti anlatılmıştır. Kendilerine has bir sanat ve medeniyetlerinin olduğu, evlerini ve saraylarını ahşaptan yaptıkları ifade edilmiştir.

⁸³ **Orta Mektep İçin Tarih II**; Devlet Basımevi, İstanbul, 1937. (Kitaptaki bilgiler tarafımdan sadeleştirilmiştir.)

Beşinci bölümde Avar medeniyeti anlatılırken tunçtan, gümüşten ve altından ziyinet eşyası yapmış olduklarının, Macaristan'da yapılan kazı çalışmasıyla ortaya çıktığı belirtilmiştir.

Altıncı bölümde Bizans dönemine ait sanat eserlerine ismen yer verilmiştir. İstanbul'daki mimari eserler(Ayasofya, Atmeydanı, şehrin etrafındaki surlar v.s) sıralanmıştır.

Onuncu bölümde Uygur Türk devleti medeniyeti aktarılmıştır. Uygurların birçok Budist mabetler yaptıkları, İdikut şehrinde yapılan kazılarda 20 m yüksekliğinde surlar, Budistlere, Maniheistlere ve Hristiyanlara ait mabetler, duvar resimleri, tahta oymalar ve alçı süslemesi bulunduğu belirtilmiştir.

Onbirinci bölümde Tuna Bulgarlarının medeniyeti verilirken, Bulgaristan'da yapılan kazılar sonucu taştan yapılmış saraylar, mabetler, heykeller taş üstüne oyulmuş sanat eserleri, altın veya gümüşten yapılmış kıymetli eşya, çanak- çömlekler ve Madara kitabesinin bulunduğu ifade edilmiştir.

Onüçüncü bölümde İslam Tarihi anlatılmıştır. İslam devrinde mimarinin geliştiği, İslam diyarının her tarafında büyük ve süslü saraylar, camiler, kaleler ve köprüler yapıldığı, Türk mimarlarının özellikle muhteşem camiler ve saraylar inşa etme konusunda yüksek sanat kudreti gösterdikleri vurgulanmıştır. İspanya'da Endülüs medeniyetinin anlatıldığı kısımda, güzel sanatlara verilen öneme değinilmiştir. III. Abdurrahman devrinde Medinetüzzehra'da yapılan saraydan ayrıntıyla bahsedilmiştir. Elhamra, Elkasır sarayları ve Kurtuba camisinden de söz edilmiştir.

Ondördüncü bölümde İlk Müslüman Türk Devletleri anlatılırken Tulunoğullarının Mısır'da çok güzel ve büyük binalar yaptırdıkları, bu eserlerde Türk sanat unsurlarının çok açık bir şekilde görüldüğü ifade edilmiştir.

Yirminci bölümde Büyük Selçuklu medeniyeti aktarılırken, Selçuk hükümdarlarının sanatı himaye ettikleri, memleketlerinin her tarafında medreseler, mektepler, yollar, köprüler, kervansaraylar ve hastaneler yaptıkları belirtilmiştir.

Yirmi ikinci bölümde Harzem şehirlerinin zenginliğin bir neticesi olarak, muntazam eserlerle donatıldığından bahsedilmiştir.

Yirmi üçüncü bölümde Türk-Moğol İmparatorluğu devrinde Cengiz istilası sonucu sanat eserlerinin tahrip olduğu, istila devri geçtikten sonra da sanatın tekrar korunduğu ifade edilmiştir.

Yirmi dördüncü bölümde Eyyubi devleti döneminde Mısır ve Suriye’de yapılan mimari eserlerde, Türk etkisinin açıkça görüldüğü vurgulanmıştır. Memluklar zamanında ise Kahire, Şam ve Halep kalelerinin Türk mimarlarının şaheserleri olduğu, ayrıca birçok türbeler, çeşmeler, medreseler, hamamlar ve camiler yapıldığı örnekleriyle belirtilmiştir. Mısır ve Suriye’de tunç, bakır ve cam işleri, oymacılık ile dokumacılığın da çok ilerlediği ifade edilmiştir.

Yirmi yedinci bölümde Anadolu Türk devletlerinin hâkim oldukları yerlerde büyük sanat eserleri yaptıkları, bunlardan bazı cami, medrese, türbe, han, hamam ve kalelerin hala ayakta olduklarından söz edilmiştir. Bu sanat eserlerinde İslam taassubuna rağmen hayvan ve insan resimlerinin de olduğu, taş ve tahta oymaları, demir ve bakır işleri ile çiniler ve işlemelerin geliştiği anlatılmış son kısımda ise Ortaçağ Anadolu sanatının, Türk sanat tarihinin çok parlak devirlerinden birini teşkil ettiği belirtilmiştir.

Yirmi sekizinci bölümde Hindistan’daki ilk Müslüman Türklerin, mimari alanda yerli Hint üslubu ile İran Türk mimari üslubunu karıştırarak, yeni bir Hint-Türk mimari üslubu vücuda getirdikleri, hükümdarların da çok güzel sanat eserleri yaptırdıkları ifade edilmiştir.

Otuzuncu bölümde Timur’un ele geçirdiği bütün memleketlerin en iyi sanatkârlarını Semerkand’a göndererek, muhteşem abideler yaptırdığı belirtilmiştir.

Otuz ikinci bölümde Hindistan’da Babür devri medeniyetinden bahsedilmiştir. Şahcihan zamanında mimarinin çok ilerlediği, yapılan resimler ve minyatürlerin meşhur olduğu ve Tac Mahal türbesinin dünyanın en güzel mimari eserlerinden birisi olduğu anlatılmıştır. Yapılan mimari eserlerde Hindu, İran, Türk tesirlerinden başka Osmanlı mimarisinin de tesirlerinin, İstanbul’dan getirilen Türk mimarlarının yaptıkları cami, saray ve türbelerde kendini gösterdiği belirtilmiştir. Hint-Türk mimarisinin bariz özelliklerinden birinin, çini yerine mermer kullanılması olduğu örneklerle anlatılmış, diğer dönemlerdeki Hint-Türk mimarisinin özellikleri ve eserleri aktararak, Hint-Türk resim sanatının da tamamen Hindistan’da oluşan ince bir sanat olduğu vurgulanmıştır.

Orta mektep III. sınıfta okutulan Tarih ders kitabı 15 bölümden oluşmaktadır. Sanatla ilgili kısımlar toplam 6 sayfadan ibaret olup 1. 2. ve 3. bölümlerde yer almaktadır. Sanatla ilgili kısımlarda 1 adet sanatsal görsel öge bulunmaktadır.⁸⁴

⁸⁴ **Orta Mektep İçin Tarih III**; Devlet Basımevi, İstanbul. 1934. (Kitaptaki bilgiler tarafımdan sadeleştirilmiştir.)

Resim:13 1934 tarihli orta mektep III. sınıf tarih ders kitabı kapağı

Daha çok Türk siyasi tarihinin (Osmanlı-Cumhuriyet Devirleri) yer aldığı kitapta birinci bölümde Osmanlı İmparatorluğu sanatına değinilmiştir. Genişleme devrinde Osmanlı sanatında artık ilk dönemlerdeki Selçuk tesirinin yanı sıra, Bursa, İznik gibi şehirlerin ele geçmesiyle, Bizans tesirinin de görüldüğü belirtilmiştir. Özellikle Fatih devrinde İtalyan Rönesans'ının etkisinin Osmanlı şehirlerine ve saraylarına girdiği, resim ve heykelin Osmanlı İmparatorluğu'nda görülmeye başladığı vurgulanmıştır. Kanuni devrinde minyatürün zirveye çıktığı, Mimar Sinan'ın elinde de mimarlığın çok ilerlediği artık sadelik, azamet, katılık ve ihtişamın kaybolduğu ifade edilmiştir.

İkinci bölümde 16. yy. Avrupa'sından bahsedilmiştir. Rönesans'ın ortaya çıkması sonucu sanatta meydana gelen değişme ve gelişmeler aktarılmıştır. İtalya'daki sanat mektepleri Roma, Floransa ve Lombardiya, mimarının yeni bir şekil alması, Gotik tarzı yerine Rönesans usulünün hâkim olması, Klasik sanat telakkisinin diğer Avrupa ülkelerinde doğması, Rönesans'ın neticeleri olarak sıralanmıştır.

Üçüncü bölümde Duraklama devri sanatından söz edilmiştir. Mimaride bir Sinan daha çıkarılamamasına rağmen sanatın asalet ve kudretini muhafaza ettiği, Bağdat

Köşkü örneğiyle vurgulanmıştır. Gerileme devri sanatının anlatıldığı kısımda ise Osmanlı mimarisinin artık Rum ustaların eline geçtiği, Batı'nın Rokoko üslubunun Türk mimari tarzı ile karıştığı Nuruosmaniye camii örneğiyle verilerek, mimarinin de gerilediği ifade edilmiştir.

Resim:14 1934 tarihli orta mektep III. sınıf tarih ders kitabından sanatsal resimler

4.2.2. 1938 Tarihli Ortaokul Programı ve Ders Kitaplarındaki Yeri

1938 tarihinde hazırlanan bu yeni ortaokul programı 1949 yılına kadar 11 yıl uygulama da kalmıştır. 1931-1932 tarihli programla büyük ölçüde aynı olan bu program da ortaokullarda okutulacak dersler ve içerikleri yer almıştır. Programa göre tarih dersi ortaokul I. II. III. sınıflar için haftada ikişer saat olarak okutulacaktır.

Programda Ortaokul 1. Sınıf Tarih dersi konuları, 1931-1932 programında olduğu gibi 14 ana başlık ve alt konu başlıkları halinde verilmiştir. Bu 14 ana konu başlığı önceki programla aynıdır. Alt konu başlıklarında farklılıklar olsa da içerikleri yine büyük ölçüde aynıdır. Zaten programa genel anlamda bakıldığında 1931-1932 tarihli programın geliştirilmiş şeklidir diyebiliriz. Ortaokul II. sınıf Tarih dersi için de önceki program gibi 32 ana konu başlığı ve alt konu başlıkları belirlenmiştir. Önceki

programdan farklı olarak Asya’da Akhunlar Devleti, Kape Sülalesi, Karahata Devleti ve Ortaçağ’da Hint Âlemi konuları çıkarılmış bunların yerine Anadolu Beylikleri, Anadolu Türk Devletlerinde Medeniyet, Osmanlılar ve Beyazıt’tan Sonra Osmanlılar adlı yeni konular eklenmiştir. Yapılan bu değişikliğe bakıldığında Türk tarih ve medeniyetine fazla yer verme isteği açıkça kendini göstermektedir.

Programda Ortaokul III. sınıf Tarih dersi içerik olarak büyük ölçüde benzer olmasına rağmen önceki programdan farklı bir biçimde iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda 5, ikinci kısımda 9 tane ana konu başlığı yer almıştır. Şöyle ki;

I- Yeni ve Yakın Zamanlar

- 1- Osmanlı İmparatorluğu
- 2- 15. Asrın Ortasından 16. Asrın Sonuna Kadar Avrupa
- 3- İmparatorluğun Bozulması
- 4- Osmanlı İmparatorluğunun Parçalanması ve Batması
- 5- XIX. Asırda Uzak Şark: Çin, Japonya

II- Türkiye Cumhuriyeti

- 1- Türk Milletinin Yeni Bir Devlet Daha Kurması
- 2- İstiklal Harbi
- 3- Lozan’dan Cumhuriyet’in Resmen İlanına Kadar
- 4- Cumhuriyet’in İlanı
- 5- Halifeliğin Kaldırılması
- 6- Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cereyanlar
- 7- Dinde ve Hukukta İnkılâplar ve Düzeltmeler
- 8- Maarif ve Terbiye’de İnkılâp ve Islah Cereyanları
- 9- İktisadi, Mali İnkılâp ve Islah Cereyanları⁸⁵

Bu dönemde basılan ders kitapları incelendiğinde ise programa büyük ölçüde uygun olarak hazırlandıkları görülmektedir. Farklı olarak II. sınıf ders kitabından, programda yer alan Türkes Devleti, Karluk Devleti ve 5. Asırdan Sonra Avrupa’ya Şarktan Gelen İstilacılar adlı konular çıkarılmıştır. III. sınıf ders kitabına ise öğretim programında yer almayan “Sağlık, Sosyal, Yardım İşlerinde Yeni Çığırılar” ve “Türk Ordusu ve Milli Müdafaa” konuları eklenmiştir. 1931-1932 dönemi ders kitaplarından şekil ve içerik yönüyle pek bir fark yoktur. Bu dönemde basılan ders kitaplarında

⁸⁵ **Ortaokul Programı**; Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, s. 1-45. (Programdaki bilgiler tarafımdan sadeleştirilmiştir.)

kullanılan dilin sadeleştiği ve yazı tipinin değişerek puntosunun küçüldüğü görülmektedir. Önceki dönemde kullanılan görsel öğelerin bu dönem ders kitaplarında da aynen yer alması, dikkati çeken bir diğer noktadır.

Ortaokul I. sınıfta okutulan Tarih ders kitabı 14 bölümden oluşmaktadır. Sanatla ilgili kısımlar toplam 33 sayfadan ibaret olup 3. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 12. 13. ve 14. bölümlerde yer almaktadır. Sanatla ilgili kısımlarda 1 çizim ve 47 resim olmak üzere, toplam 48 adet sanatsal görsel öge bulunmaktadır.⁸⁶

Kitabın içerisinde yer alan konular 1931-1932 dönemine ait ders kitaplarıyla aynı olduğundan burada tekrar edilmeyecektir. Sadece kitabın dili sadeleşmiştir. Konular ve kullanılan görsel öğeler tamamen aynıdır.

Ortaokul II. sınıfta okutulan Tarih ders kitabı 29 bölümden oluşmaktadır. Sanatla ilgili kısımlar toplam 22 sayfadan ibaret olup 3. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 17. 19. 20. 21. 24. 27. ve 29. bölümlerde yer almaktadır. Sanatla ilgili kısımlarda toplam 13 adet sanatsal görsel öge bulunmaktadır.⁸⁷

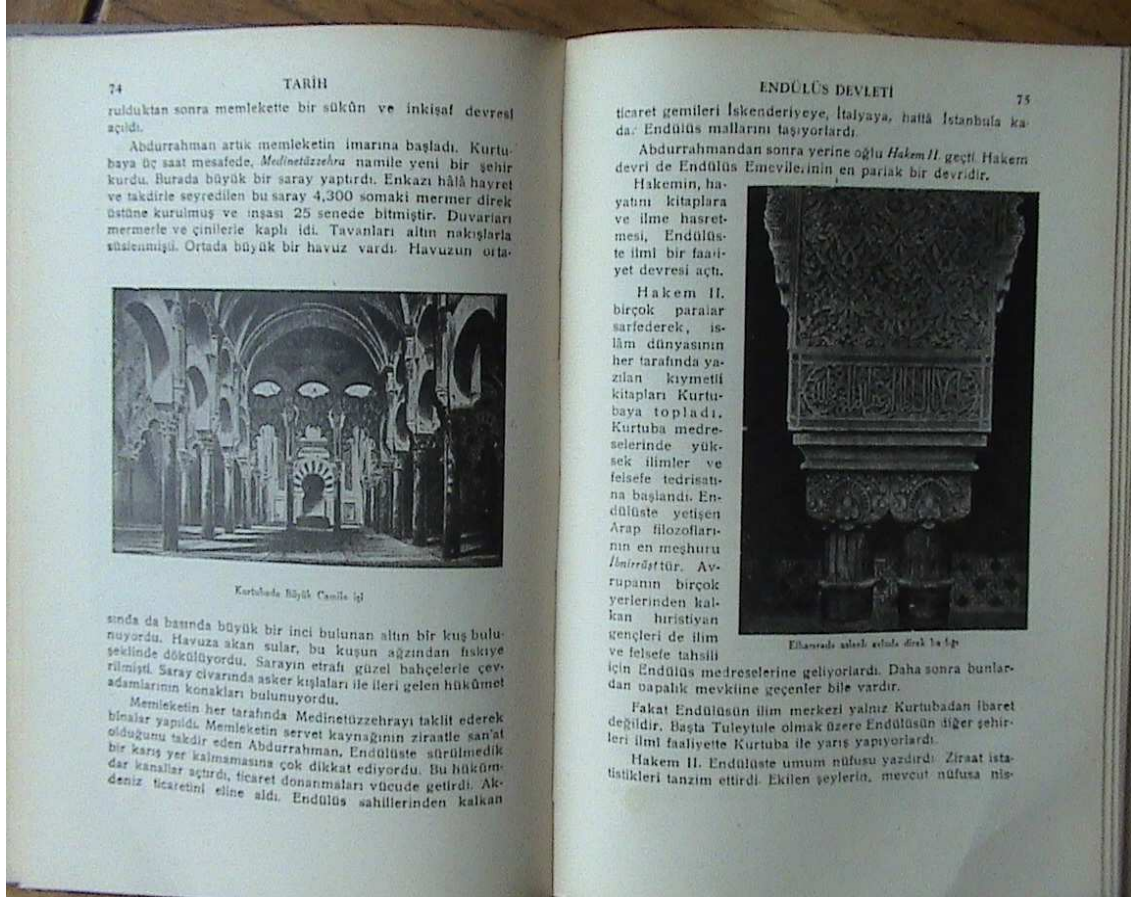

Resim:15 1941 tarihli ortaokul II. sınıf tarih ders kitabı kapağı

⁸⁶ UNAT, Faik Reşit; **Tarih I**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1947.

⁸⁷ TANER, Ali Haydar; **Tarih II**, Maarif Matbaası, Ankara, 1941.

Bu ders kitabında yer alan konular da önceki dönemle aynı olduğu için tekrar edilmeyecektir. Kullanılan dil sadeleşmiştir. Kullanılan görsel öğeler de büyük ölçüde aynıdır.

Resim:16 1941 tarihli ortaokul II. sınıf tarih ders kitabından iç sayfa görünümü

Ortaokul III. sınıfta okutulan Tarih ders kitabı 11 bölümden oluşmaktadır. Sanatla ilgili kısımlar toplam 6 sayfadan ibaret olup 1. 2. ve 3. bölümlerde yer almaktadır. Sanatla ilgili kısımlarda 2 adet sanatsal resim bulunmaktadır.88

Kitapta yer alan sanatla ilgili konular I. ve II. sınıf ders kitaplarında olduğu gibi önceki dönemle birebir aynı olduğundan tekrar edilmeyecektir.

Her üç sınıf için dönemler arasındaki konu farklılıkları, gerek program ve gerekse ders kitapları bazında yok gibidir. Çok küçük eklemeler ve değiştirmeler yapılmıştır. Belki de en belirgin fark, kullanılan dilin sadeleşmesidir. Durum böyle olunca, 1938 programına ve ders kitaplarına ait konumuzu ilgilendiren bilgilere yer

88 İsimli; **Tarih III**; Maarif Matbaası, Ankara, 1941.

verilmesi halinde tekrara düşüleceğinden, sadece programlar arası farklılıklar ve ders kitaplarındaki künye bilgileri verilmiştir.

4.2.3. 1949 Tarihli Ortaokul Programı ve Ders Kitaplarındaki Yeri

1949 tarihli ortaokul programı 1931-1932 ve 1938 tarihli programlara göre değişikliklerin yapıldığı bir programdır. 21 yıl uygulamada kalan bu programda bir ilk olarak Milli Eğitim'in amaçları ile ortaokulun eğitim ve öğretim ilkelerine de yer verilmiştir. Derslerin içerikleri verilirken de o dersle ilgili amaçlara, öğretmenlere kılavuzluk edecek açıklamalara yer verilmiştir. Bu bakımdan 1949 tarihli programın pedagojik yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Programda Tarih dersi ortaokul I. II. ve III. sınıflar için haftada 2 saattir. Tarih dersine ait bölümde bu dersin amaçlarına, açıklamalara ve sınıflar göre konulara yer verilmiştir. Bu amaçlar ve açıklamalara bakıldığında, 1948 tarihli İlkokul programıyla büyük ölçüde benzer olduğu dikkati çekmektedir. İlkokul ve Ortaokul programlarında aynı amaçlara yer verilmesi ile bize göre eğitimde düşünce ve anlayış birliğine sahip ideal insan yetiştirilmesi hedeflenmiştir.

Programda Ortaokul I. sınıf Tarih dersi 8 ana konu başlığı ve alt konu başlıkları halinde verilmiştir. Bu ana konu başlıkları şöyledir:

1- İnsan Tarihine Giriş, 2- Türklerin Anayurdu ve Göçler, 3- Göçlerden Sonra Anayurt'ta Kalan Türkler, 4- Ön Asya Tarihi, 5- İlk Çağ'da Anadolu, 6- İlk Çağ'da Akdeniz Uygarlıklarına Toplu Bir Bakış, 7- Ege Havzası, 8- Romalılar, Etrüskler ve İtalya

Bu ana konu başlıkları incelendiğinde 1931-1932 ve 1938 tarihli programlarda yer alan I. sınıfa ait konuların azaltılmış olduğu görülmektedir. Belki de ilk uygulanan programlarda fazla bilgi yer aldığı görüldüğünden böyle bir değişikliğe gidildiği söylenebilir.

Programda Ortaokul II. sınıf Tarih dersi 6 ana konu başlığı ve alt konu başlıkları halinde verilmiştir. Ana konu başlıkları şöyledir:

1- Orta Çağ'a Girerken, 2- İslam Tarihi, 3- Selçuklular, 4- Mısır ve Suriye Türk Devletleri, 5- Osmanlı Devleti, 6- İstanbul'un Fethi

Bu ana konu başlıkları incelendiğinde ise önceki programlarda yer alan aynı sınıfa ait konuların büyük ölçüde azaltıldığı ve Türk tarihine ağırlık verildiği görülmektedir.

Programda Ortaokul III. sınıf Tarih dersi ise 11 ana konu başlığı ve alt konu başlıkları halinde yer almıştır. Ana konu başlıkları şöyledir:

1- Yeni çağ Başlarında Avrupa, 2- Osmanlı İmparatorluğunun Yükselme Devri, 3- Osmanlı İmparatorluğunun Duraklama Devri, 4- Osmanlı İmparatorluğunun Gerileme Devri, 5- Osmanlı Türk Uygarlığı, 6- XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Avrupa ve Amerika, 7- Osmanlı Devleti'nde Geniş Islahat Devri, 8- Tanzimat ve Meşrutiyet Devirleri, 9- İstiklal Savaşı, 10- Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, 11 İkinci Cihan Savaşı ve Türkiye.⁸⁹

Bu ana konu başlıkları incelendiğinde ise önceki dönem programlarına göre ciddi bir değişiklik yapılmadığı ortaya çıkmaktadır. Tarih dersi konularının azaltıldığı ve genel bir tarihi perspektiften sıyrılarak, Türk tarihine ağırlık verildiği dikkati çekmektedir. Bu durum dönemin mevcut siyasi ve ideolojik yapısıyla ilgili olabilir.

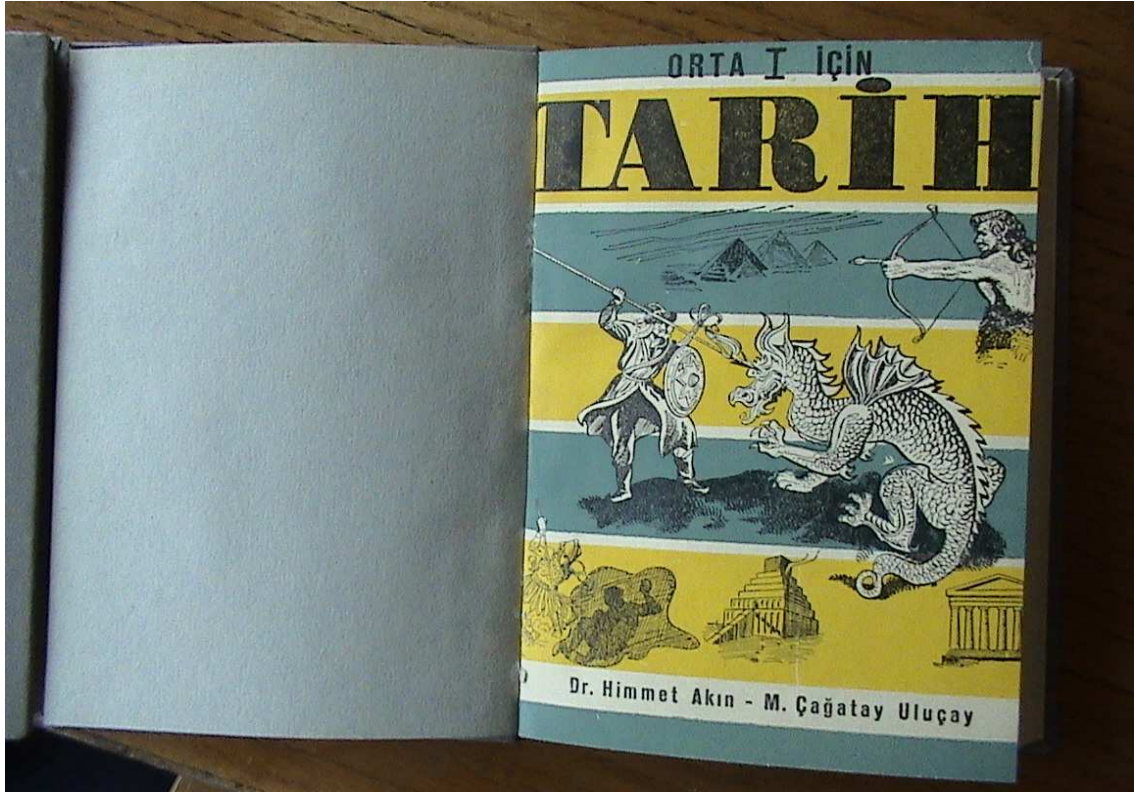
Bu dönemde basılan ders kitapları incelendiğinde, programa uygun olarak hazırlandıkları görülmektedir. Şekil ve içerik bakımından 1938 dönemi ders kitaplarından ayrılmaktadır. Kitapların sayfa düzeninin değiştiği, yazı stiline farklılaştığı, görsellerin çeşitliliğinin artırıldığı, konulardan sonra okuma parçaları ile çeşitli soruların verilerek içeriğin zenginleştirildiği göze çarpmaktadır.

Ortaokul I. sınıfta okutulan Tarih ders kitabı 8 bölümden oluşmaktadır. Sanatla ilgili kısımlar toplam 17 sayfadan ibaret olup 3. 4. 5. 6. 7. ve 8. bölümlerde yer almaktadır. Konumuzla ilgili kısımlarda 8 çizim ve 12 resim olmak üzere, toplam 20 adet sanatsal görsel öge bulunmaktadır.⁹⁰

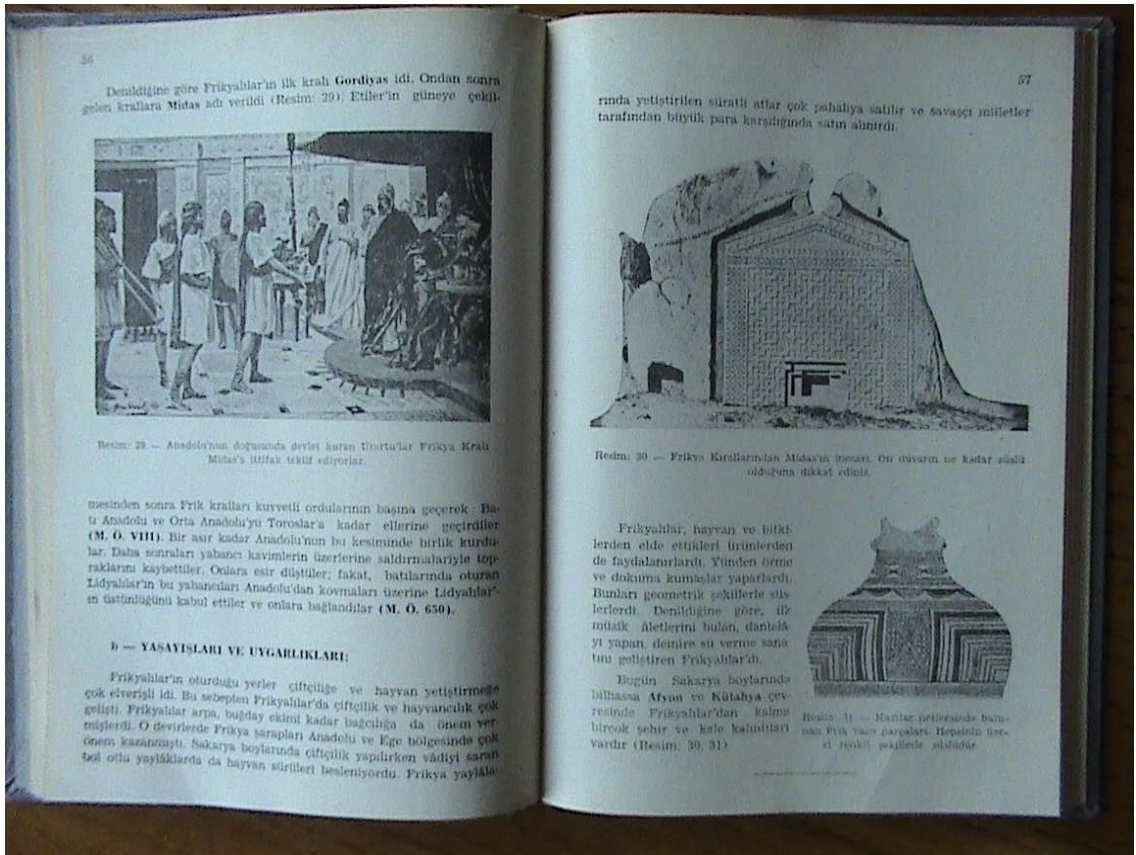
Kitapta sanatla ilgili kısımlar incelendiğinde Hunların, İskitlerin, Sümerlerin, Hititlerin, Frigyalıların, Mısırlıların, Fenikelilerin, İyonların, Atinalıların (Grekler), Helenizm Devri (İskender, Bergama), Etrüskler (Romalılar)'in sanatsal faaliyetleri 1938 dönemi ders kitaplarında olduğu gibidir. Sadece bazı dönemlerde ayrıntılara girilmiştir. Önceki dönemlerde yer alan Hint, Pers ve Ege uygarlıklarından Miken ve Minos sanatına bu dönemde yer verilmemiştir. Ek olarak bu dönem kitaplarında Asur ve Lidya gibi Anadolu uygarlıkları sanatları yer almıştır.

⁸⁹ **Ortaokul Programı**; Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1949, s. 39-100.

⁹⁰ AKIN, Himmet, ULUÇAY, Çağatay; **Tarih I**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1964.

Resim:17 1964 tarihli ortaokul I. sınıf tarih ders kitabı iç kapağı

Resim:18 1964 tarihli ortaokul I. sınıf tarih ders kitabından sanatsal resimler

Kitabın dördüncü bölümünde Asur devleti anlatılırken sanat bölümünde, ülkelerinde bol taş ocağı bulunduğu saray ve tapınaklarını taştan yaptıkları, mimarlıkta, heykel yapma ve kabartma sanatında çok ileri gittikleri ve özellikle tanrı heykelleri ile insan başlı, kanatlı boğa heykellerinin çok değerli sanat eserleri olduğu ifade edilmiştir.

Beşinci bölümde Lidya uygarlığı aktarılırken merkez konumundaki Sard çevresinde saray ve tapınaklar yaptıkları, kap ve vazo yapımında ustalaştıkları ve diğer Ege uygarlıklarına etki ettikleri belirtilmiştir.

Ortaokul II. sınıfta okutulan Tarih ders kitabı 6 bölümden oluşmaktadır. Sanatla ilgili kısımlar toplam 11 sayfadan ibaret olup 1. 2. 3. 4. ve 5. bölümde yer almaktadır. Konumuzla ilgili kısımlarda 2 çizim ve 12 resim olmak üzere, toplam 14 adet sanatsal görsel öge bulunmaktadır.⁹¹

Kitapta sanatla ilgili kısımlar incelendiğinde Hunların, Göktürklerin, Uygurların, Bizanslıların, Endülüs Emevilerinin, Gaznelilerin, Selçukluların, Anadolu Türk Beyliklerinin, Eyyubilerin ve Memlûkluların sanatsal faaliyetleri 1938 dönemi ders kitaplarında da yer aldığı için burada tekrarı yapılmayacaktır. Sadece bu dönemde konularla ilgili bazı açıklamalara ve ayrıntılara girilmiştir. Önceki dönemde yer alan Avar İmparatorluğu, Bulgarlar, Tulunoğulları, Harzemşahlar, Türk-Moğol İmparatorluğu ile Babür İmparatorluğu konularına bu dönemde yer verilmemiştir. İlave olarak bu dönemde İlk Müslüman Türk Devletleri'nden Karahanlılar ile Osmanlı Devleti Kuruluş Dönemi sanatına yer verilmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde Karahanlılar anlatılırken Kaşgar, Semerkant, Buhara gibi büyük şehirlerini cami, medrese, kitapsaray, köprü gibi güzel sanat eserleriyle süsledikleri ve Hakanların sanatkârları koruduğu ifade edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devri'nin anlatıldığı beşinci bölümde ise özellikle mimarlıkta ileri gidildiği, yurdun çeşitli yerlerinde birçok camiler, medreseler, türbeler, saraylar, hanlar, kervansaraylar, köprüler yapıldığı önemli örnekleriyle verilmiştir. Daha ziyade 15. yy.dan itibaren gelişmeye başlayan güzel sanatların en ileri giden kollarının yazı, nakış, tezhip ve yukarıda da adı geçen mimarlık olduğu ifade edilmiştir.

91 İNAL Ekrem, ORMANCI Nurettin; **Tarih Orta II**, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1962.

Ortaokul III. sınıfta okutulan Tarih ders kitabı ise 11 bölümden oluşmaktadır. Sanatla ilgili kısımlar toplam 15 sayfadan ibaret olup 1. 4. 5. ve 6. bölümlerde yer almaktadır. Konumuzla ilgili kısımlarda toplam 11 adet sanatsal resim bulunmaktadır.⁹²

Kitapta sanatla ilgili kısımlar incelendiğinde Rönesans dönemi sanat gelişmeleri, 18. asır (Lale Devri) Osmanlı sanatı, Fatih ve Kanuni Devri sanatı önceki dönemde de yer aldığından tekrar edilmeyecektir. Bu dönem ders kitabında farklı olarak, birinci bölümde Rönesans sanatçılarının genel özelliklerine yer verilmiştir. Önceki dönem ders kitaplarında ayrı başlıklar halinde verilen Osmanlı sanatı bu dönemde “Osmanlı Türk Uygarlığı” adlı tek başlık altında verilmiştir. Güzel sanatların anlatıldığı kısımda önceki döneme ek olarak el sanatları, çinicilik, oymacılık ve kakmacılıkla ilgili ayrıntılı bilgi ve örnekler yer almıştır.

Kitabın beşinci bölümünde Yeniçağ başlarında İtalya’da başlayan ve gittikçe gelişen güzel sanatlar hareketlerinin, 17. ve 18. yy. larda da devam ederek gelişme gösterdiği ifade edilmiştir.

4.2.4. 1970-1971 Tarihli Ortaokul Programı ve Ders Kitaplarındaki Yeri

1970-1971 öğretim yılında uygulanmasına başlanan ve 1973 yılında basılan bu program, ilklerin görüldüğü bir programdır. Cumhuriyet’in ilk yıllarından beri orta mektep ve daha sonra ortaokullarda birbirinden bağımsız ve tek disiplin anlayışına uygun olarak okutulan Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri “*Sosyal Bilgiler*” adı altında birleştirilmiştir. Bu programda Sosyal Bilgiler dersi disiplinlerarası bir yaklaşıma göre düzenlenmiştir. 1985 tarihine kadar bazı dönemler değişikliklere uğrayarak uygulamada kalmıştır.

1970 yılında Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı’nca hazırlanan ve VIII. Milli Eğitim Şurası tarafından kabul edilen “Türk Eğitim Sisteminin Yapısı” başlıklı 45 maddeden oluşan esaslar, TTKB’nın 05.11.1970 tarih ve 384 sayılı kararı ile onanmış ve uygulama planlaması yapılmıştır. Bu esaslara göre ortaöğretim yeniden düzenlenerek Türk eğitim sistemi biri diğerine dayalı üç öğretim derecesine ayrılmıştır.

1- İlköğretim 2- Ortaöğretim 3- Yükseköğretim

İlköğretim ile ilgili bir kararın alınmadığı şurada ortaöğretim yeniden ele alınarak 2 devreye ayrılmıştır.

I. Devre Ortaöğretim II. Devre Ortaöğretim

⁹² AKIN Himmet, ULUÇAY M. Çağatay; **Tarih Ortaokul III**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1964.

Birinci devre ortaöğretim, 12-14 yaşlarındaki öğrencileri kapsayıp ortaokullardan oluşturulmuştur. Ortaokul, ilkokulun devamı ve ortaöğretimin birinci devresi olarak görülmesine rağmen ilköğretimden ayrı tutularak, açıkça ortaöğretimin bir parçası yapılmıştır. İkinci devre ortaöğretim ise ortaokula dayalı olarak 15-17 yaşlarındaki öğrencileri kapsayıp genel, mesleki ve teknik eğitim okullarından (lise) oluşturulmuştur.⁹³

1973 yılında kabul edilen 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu “8 Yıllık Temel Eğitim” kavramını getirerek ortaokulu ortaöğretimden ayırmış ve temel eğitimin ikinci kademesi olarak görmüştür.⁹⁴ 24 Haziran- 4 Temmuz 1974 tarihlerinde IX. Milli Eğitim Şurasının toplanmasının ardından TTKB’nın 05.07.1974 tarih ve 381 sayılı kararı ile şurada alınan kararlar onaylanarak 15.07.1974 tarih ve 1797 sayılı tebliğler dergisinde yayınlanmıştır.⁹⁵ Bu şurada da temel eğitim 8 yıl olarak belirlenmiş ve 7-14 yaşlarındaki çocukların eğitimini kapsar hale getirilmiştir. Beş yıllık ilkokul temel eğitimin birinci kademesi, üç yıllık ortaokul ise temel eğitimin ikinci kademesi olarak belirlenmiştir.

1970 yılında kabul edilen Sosyal Bilgiler programında, 1974 tarihinde toplanan IX. Milli Eğitim Şurası tarafından alınan kararlar doğrultusunda birtakım değişiklikler yapılmıştır.

1970-1971 tarihli bu program 1973 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basılmadan evvel Talim Terbiye Kurulu’nun 16.10.1969 tarih ve 555 sayılı kararı ile kabul edilmiş ve 1582 sayılı Tebliğler dergisinde yayımlanmıştır.⁹⁶ Yine Talim Terbiye Kurulunun 22.03.1973 tarih ve 303 sayılı kararı ile 1970-1971 öğretim yılından başlayarak denenmekte olan Sosyal Bilgiler programının, 1973-1974 öğretim yılından itibaren bütün okullarda kademeli olarak uygulanmasına karar verilmiş ve bu karar 1740 sayılı Tebliğler dergisinde yayımlanmıştır.⁹⁷

93 MEB; **Tebliğler Dergisi**; C. 33, S. 1631 (16 Kasım 1970), s. 385.

94 OKÇABOL, Rıfat; “Cumhuriyet’in 75. yılında Ortaöğretim Sistemimiz”, **75 Yılda Eğitim**, İstanbul, 1999, s. 179.

95 MEB; **Tebliğler Dergisi**; C. 37, S. 1797(15 Temmuz 1974), s. 285-300. (Tebliğler Dergisinde yayımlanan IX. Milli Eğitim Şura kararları alınmadan evvel “*Milli Eğitim Sistemimizin Bütünlüğü İçinde Programlar ve Öğrenci Akışını Düzenleyen Kurallar*” başlıklı konuda şuraya sunulmak üzere Talim Terbiye Kurulunca 06.05.1974 tarih ve 317 sayılı karar ile 28 öneri hazırlanarak kabul edilmiştir. Kabul edilen bu 28 öneri 06.05.1974 tarih ve 1788 sayılı Tebliğler Dergisi IX. Şura Özel Sayısı’nda yayınlanmıştır. Ön taslak olarak yayınlanan bu öneriler şura kararlarında da büyük ölçüde yer almıştır.)

96 MEB; **Tebliğler Dergisi**; C. 32, S. 1582 (24 Kasım 1969), s. 427-433.

97 MEB; **Tebliğler Dergisi**; C. 36, S. 1740 (2 Nisan 1973), s. 121.

1970-1971 tarihli programa göre Sosyal Bilgiler dersi, ortaokulun 1. ve 2. sınıfları için haftada 5 saat, 3. sınıfları için ise 4 saat olarak belirlenmiştir. Sosyal Bilgiler dersine ayrılan kısımda derse ait amaçlara açıklamalara ve sınıflara göre ders konularına yer verilmiştir. Giriş bölümünde Milli Eğitimin amacı, Sosyal Bilgilerin önemi ve Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi derslerinin “Sosyal Bilgiler” adı altında toplanma amacından söz edilmiştir. Vatan, millet ve dünya meselelerinden de hareketle yine bir ilk olarak konuların üniteler halinde işlenmesi istenmiştir. 1. 2. ve 3. sınıf Sosyal Bilgiler dersi üniteleri alt başlıkları halinde yer almıştır.

Programda ortaokul 1. sınıf Sosyal Bilgiler dersi için 6 ünite belirlenmiştir. Bu üniteler şöyledir:

1- Günlerimiz Nerede ve Nasıl Geçiyor? 2- Köyümüz, Şehir ve Kasabamız Nasıl Bir Yerdedir? 3- Türkiye'nin Neresindeyiz? 4- Yurdumuzda Bizden Önce Kimler, Nasıl Yaşamışlardı? 5- Apenin Yarımadası ve Roma İmparatorluğu 6- Ortaçağda Avrupa ve Doğu Roma İmparatorluğu.

Programda ortaokul 2. sınıf Sosyal Bilgiler dersi için 10 ünite belirlenmiştir. Bu üniteler şöyledir:

1- Ortaçağ'da İslamıktan Önce Başlıca Türk Devletleri ve Uygarlıkları 2- İslamı Nerede ve Nasıl Doğdu; Nerelere ve Nasıl Yayıldı? 3- Müslüman Türk Devletleri 4- Onuncu Yüzyıldan Sonra Anadolu 5- Yeni Bir Çağ Başlıyor 6- Osmanlıların Yükselme Devri 7- Avrupa'nın Büyük ve Önemli Bölgeleri 8- Osmanlı İmparatorluğunun Duraklama ve Gerileme Devri 9- Komşu Devletler ve Bunlarla İlişkilerimiz 10- Dünyada Daha Birçok Ülkeler ve Milletler Var.

Programda ortaokul 3. sınıf Sosyal Bilgiler dersi için ise 11 ünite belirlenmiştir. Bu üniteler şöyledir:

1- Demokrasi Nedir ve Türkiye'de Demokrasi 2- XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu - İmparatorluğun Yıkılması ve Başlıca Dünya Olayları 3- Yeni Türkiye Devleti'nin Kurulması 4- Birleşmiş Milletler ve Unesco 5- Nüfusumuz 6- İhtiyaçlarımızı Nasıl Karşılıyoruz? 7- Ekonomik Hayatımızın Bazı Önemli Problemleri 8- Türkiye'de Enerji Kaynakları 9- Türkiye'nin Endüstrileşmesi 10- Türkiye'de Taşıma, Ulaştırma ve Haberleşme 11- Türkiye'de İç ve Dış Ticaret.98

Gerek programda ve gerek ders kitaplarında Sosyal Bilgiler dersi için belirlenen ünitelere bakıldığında 1949 döneminden çok farklı olduğu göze çarpmaktadır. Her ne kadar bu dönem ders kitapları 3 dersin birleşiminden oluşan disiplinler arası bir yapıya sahip olsa da, Tarih konularının önemli sayılabilecek ölçüde azaltılarak ağırlığın vatandaşlık konularına verilmesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir konu olmalıdır. Konumuzla ilgili açıdan bakıldığında da Sanat Tarihine ayrılan payın önceki programlara göre önemli derecede azaldığı söylenebilir. Özellikle 1. sınıf üniteleri incelendiğinde ünite başlıklarının soru biçiminde verilmesi dikkat çekicidir. Böyle yapılmakla öğrencilerin aktif olarak derslere katılması, sorgulama yapması, araştırması ve bilgiyi kendisi öğrenen durumuna gelmesi amaçlanmış olabilir.

1970-1971 tarihli programa ait basılı ders kitapları incelendiğinde programa büyük ölçüde uygun oldukları görülmektedir. Şekil yönünden bakıldığında 1949 tarihli programa ait basılı ders kitaplarından önemli bir farkı bulunmamaktadır. Bu dönemde ders kitaplarının sonuna sözlük ve kronoloji bölümlerinin eklenmesi önemli bir yenilik olarak görülebilir.

Ortaokulların 1. sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı 6 üniteden oluşmaktadır. Sanatla ilgili bölümler toplam 14 sayfadan ibaret olup 1. 2. 4. 5. ve 6. ünitelerde yer almaktadır. Konumuzla ilgili bölümlerde 3 çizim ve 10 resim olmak üzere, toplam 13 adet sanatsal görsel öge yer almaktadır.⁹⁹

Kitabın içerisinde yer alan konumuzla ilgili bölümler incelendiğinde Sümerlerin, Elamların, Mısırlıların, Hititlerin, Frigyalıların, Lidyalıların, Yunanlıların (Atinalıların), Helenizm Devrinin (İskender, Bergama) ve Romalıların sanat anlayışlarına ilişkin bilgiler 1949 dönemi ders kitaplarında da yer aldığından burada tekrar edilmeyecektir. Farklı olarak bu dönemde yurdumuzdaki el sanatları, tarih öncesi devirlere ait eserler, Babil ve Urartu devri sanatı yer almıştır.

Kitabın birinci ünitesinde yurdumuzun birçok köylerinde halı, kilim, dokuma gibi el sanatlarının yapıldığından bahsedilmiştir.

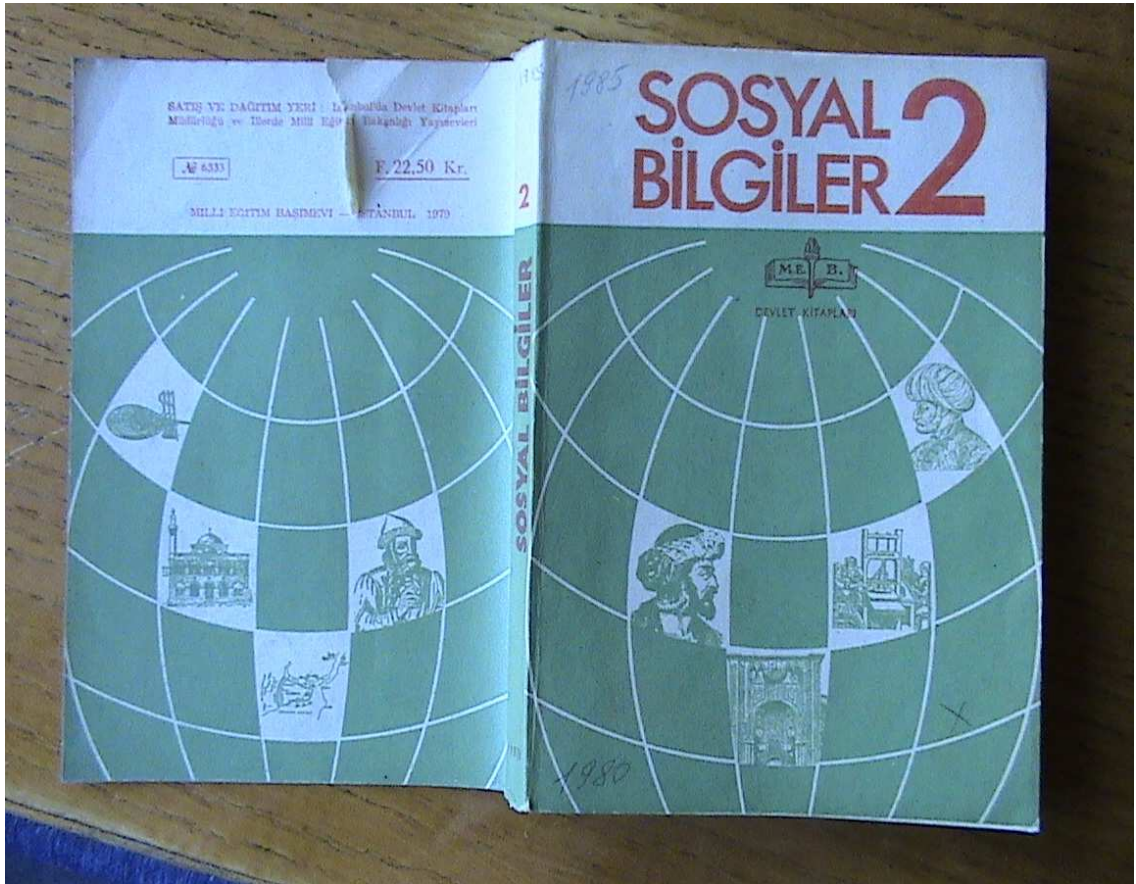
İkinci ünite tarihi eserler bakımından çok zengin olan ülkemizin bu sebeple dış turizme elverişli olduğu belirtilmiştir.

Dördüncü ünite Yontma Taş Çağına ait kalıntıların rastlandığı bazı mağaralarda çakmak taşından yapılmış baltalar, çeşitli aletler, heykelcikler ve hayvan resimleri bulunduğu belirtilmiştir. Cilalı Taş Çağının anlatıldığı bölümde ise bu çağ

99 ERDEM, Selman, v.d.; **Sosyal Bilgiler Orta 1**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.

insanlarının yaptıkları çanak, çömlek ve küplerden bazılarının gerçek bir sanat eseri oldukları vurgulanarak, çağa ait kalıntıların rastlandığı höyüklerin adları verilmiştir. Babil uygarlığının anlatıldığı bölümde, Babil şehrinin uygarlık merkezi oluşundan, tapınak ve saraylarla süslenişinden bahsedilmiştir. Urartu uygarlığı anlatılırken ise daha çok kaya içine oydukları veya kesme taşla yaptıkları büyük yapılarla tanındıkları, gerek mimarlıkta ve gerek heykelticilikte ölçüleri çok büyük tutarak dev yapılar, heykeller meydana getirdikleri anlatılmıştır.

Ortaokulların 2. sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı 10 üniteden oluşmaktadır. Sanatla ilgili bölümler toplam 17 sayfadan ibaret olup 1. 2. 3. 4. 5. ve 6. ünitelerde yer almaktadır. Konumuzla ilgili kısımlarda 1 çizim ve 15 resim olmak üzere, toplam 16 adet sanatsal görsel öge kullanılmıştır.¹⁰⁰

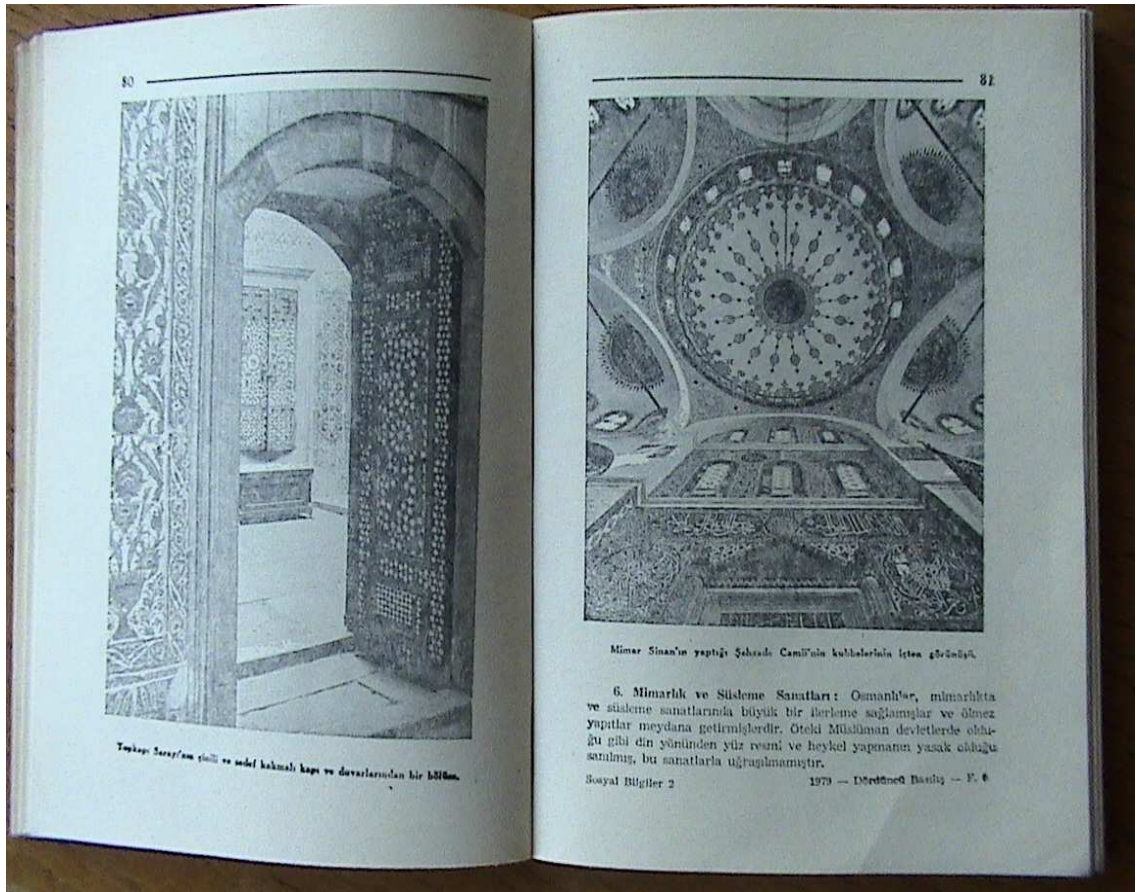
Resim:19 1979 tarihli ortaokul 2. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı kapağı

Kitabın içerisindeki konumuzla ilgili kısımlar incelendiğinde; Göktürklerin, Uygurların, Endülüs Emevilerinin, Karahanlıların, Gaznelilerin, Selçukluların, Anadolu

¹⁰⁰ ERDEM, Selman, v.d.; **Sosyal Bilgiler Orta 2**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.

Türk Beyliklerinin ve Kuruluş Dönemi Osmanlıların sanat anlayışları 1949 döneminde de yer aldığından burada tekrar edilmeyecektir. Farklı olarak bu dönemde Yeniçağ'da Rönesans devri sanatı ve Yükseliş Dönemi Osmanlı sanatı yer almıştır.

Kitabın beşinci ünitesinde Yeniçağ Avrupa'sında Rönesans ile başlayan sanat faaliyetlerine yer verilmiştir. Mimarlıkta, resimde ve heykelticilikte önemli gelişmeler olduğu örneklerle aktarılmıştır. Sadelik, tabiiyet ve ölçünün bu dönem eserlerindeki hâkim özellikler olduğu ve İtalya'da başlayan bu gelişmelerin kısa bir süre sonra bütün Avrupa ülkelerine de yayıldığı ifade edilmiştir.

Resim:20 1979 tarihli ortaokul 2. sınıf sosyal bilgiler ders kitabından bir bölüm

Altıncı üniteye Yükselme Devri Osmanlı uygarlığı anlatılmıştır. Osmanlı Türklerinin kendine özgü uygarlıkta en büyük gelişmeyi yazı, süsleme, resim sanatları ile mimarlıkta gösterdikleri belirtilmiştir. "Hüsnühat" adı verilen yeni bir yazı sanatının ortaya çıkarıldığı, bu yazının duvarlar üzerine, çinilere işlenerek camileri, çeşmeleri, sarayları süsleyen bir sanat dalı haline geldiği aktarılmıştır. Süsleme sanatında açtıkları kendi sanat çığırlarına "Rumi" adını verdikleri, süsleme aracı olarak en çok çini

kullandıkları, bu sanatı kitapçılıkta da uyguladıkları ifade edilmiştir. “Kalemkari” denilen sıva üstü süslemeleri çok iyi yaptıkları, cilt sanatının bu dönemde çok ilerlediği, resim sanatının da özellikle Fatih devrinden itibaren büyük bir gelişme gösterdiği belirtilmiştir.

Ortaokulların 3. sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı 11 üniteden oluşmaktadır. Sanatla ilgili bölümler toplam 4 sayfadan ibaret olup 9. üniteye yer almaktadır. Sanatla ilgili kısımlarda 1 adet resim kullanılmıştır.¹⁰¹

Ders kitabında yer alan konumuzla ilgili bölümler incelendiğinde 1949 döneminde yer alan konu olmadığı dikkati çekmektedir. Bunun sebebi Sosyal Bilgiler dersinin bu dönemde disiplinlerarası bir yapıya sahip olmasıdır. Önceki dönemde 3. sınıf tarih ders kitabında sadece tarih konuları yer aldığı için sanata ayrılan kısım fazla idi. Bu dönemde 3. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında tarih konularına ayrılan pay azaldığından dolayı sanatla ilgili bilgilerde de ciddi oranda bir azalma meydana gelmiştir. Bu durum her iki dönem kitaplarındaki konu benzerliğinin olmamasını da açıklamaktadır.

Kitabın dokuzuncu ünitesinde Türkiye’nin Endüstrileşmesi başlığı altında el sanatlarının tanımı yapılarak eskiden dokumacılık, demircilik, bakırcılık, saraçlık v.b. el ve ev sanatlarının geliştiği belirtilmiştir. Bazı geleneksel el sanatlarımızın bugünde yaşamakta olduğu ve gelişmesini sürdürdüğü ifade edilerek, yöresel örnekleri verilmiştir.

1970-1971 tarihli programda 1974 yılında toplanan IX. Milli Eğitim Şurası kararları uyarınca değişikliğe gidilmiştir. Aslında temel eğitimin amaçlarına uygun olarak yapılan bu değişikliklere yeni bir Sosyal Bilgiler programı da denilebilir. Ancak biz, konu içerikleri itibarıyla önemli bir değişiklik yapılmadığından dolayı sadece 1970-1971 programına göre farklı kısımlarından bahsedeceğiz.

1975-1976 öğretim yılı başından itibaren bütün yurttan uygulamaya konulması istenen Temel Eğitim VI. VII. ve VIII. Sınıflar programı, 15.11.1974 tarihinde Talim Terbiye Kurulu tarafından kabul edilmiş ve 1816 sayılı Tebliğler Dergisinde yayımlanmıştır.¹⁰²

Amaç ve açıklamalar bakımından önemli değişikliklerin yapıldığı bu programda temel eğitim birinci ve ikinci kademe Sosyal Bilgiler dersinin amaç ve açıklamaları,

101 ERDEM, Selman, v.d.; **Sosyal Bilgiler Orta 3**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.

102 MEB; **Tebliğler Dergisi**; C. 37, S. 1816 (2 Aralık 1974), s. 567-589.

işlenecek belirli gün ve haftalar ile sınıflara göre Sosyal Bilgiler ders ünitelerine yer verilmiştir.

1970-1971 tarihli programda 1. ve 2. sınıflar için 5 ve 3. sınıflar için 4 olan haftalık ders saati sayısı, yapılan değişiklikle tüm sınıflar için 3 saat olarak belirlenmiştir. 1970-1971 tarihli Sosyal Bilgiler dersi için belirlenen orta 1. 2. ve 3. sınıf ünitelerinin sayıları ve adları büyük oranda değiştirilmiştir. Bunun dışında bazı üniteler birleştirilerek tek ünite haline getirilmiştir. Ancak ünite içeriklerinde ciddi manada bir değişiklik yapılmamıştır. Sınıflara göre belirlenen yeni ünite adları şöyledir:

Temel Eğitim VI. sınıfı için 5 ünite belirlenmiştir. Bu üniteler ana başlıkları ile şunlardır:

1- Hangi Toplulukların Üyesiyiz? Bu Toplulukların İçinde Hak ve Görevlerimiz Nelerdir? 2- Türkiye'nin Neresindeyiz? 3- Dünyamıza Toplu Bakış 4- Yurdumuzda Eski Çağda Kimler, Nasıl Yaşamışlardır? 5- Orta Asya Türkleri ve Türk Göçleri.

Temel Eğitim VII. sınıfı için de 5 ünite belirlenmiştir. Bu üniteler ana başlıklar halinde şöyledir:

1- Oğuzların Anadolu'ya Yayılmaları ve Yerleşmeleri(Türkiye Tarihi) 2- Anadolu'da Yeni Bir Türk Devleti'nin Kuruluşu 3- Orta Çağda ve Yeni Çağda Avrupa 4- Osmanlı İmparatorluğunun Duraklama, Gerileme ve Dağılma Devri 5- Komşularımız ve İlişkimiz Olan Devletler.

Temel Eğitim VIII. sınıfı için ise 6 ünite belirlenmiştir. Bu üniteler ana başlıkları ile şöyledir:

1- Türkiye'nin Bugünkü Yönetim Şekli 2- Osmanlı İmparatorluğunun Yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu 3- Nüfusumuz ve Nüfus Sorunlarımız 4- Türkiye'nin Tarımla İlgili Sorunları 5- Türkiye'nin Enerji İhtiyacı, Enerji Kaynakları ve Türkiye'nin Endüstrileşmesi 6- Türkiye'de Taşıma ve Ulaştırma, İç ve Dış Ticaret.

1970-1971 tarihli programda yapılan bu değişikliklere genel olarak bakıldığında ünitelerin birleştirilmesi dışında konu itibariyle bir farklılığın yer almadığı görülmektedir. Ünitelerin birleştirilmesi yoluna gidilirken anlamsız yeni ünite adları ya da gereksiz birleştirmelerin olduğu dikkati çekmektedir. Örneğin 3.sınıfta "Nüfusumuz ve Nüfus Sorunlarımız" adlı ünitenin adı "Nüfusumuz" şeklinde de verilebilirdi. Nüfusumuzun sorunları bu başlık altında alt başlık halinde yer alabilirdi. Bunun ana başlığa dâhil edilmesi anlamsız görülmüştür. Ayrıca 3. sınıf 5. ve 6. ünite başlıkları da gereksiz yere uzatılmıştır.

Yapılan değişikliklerin uygulandığı basılı ilk ders kitapları incelendiğinde, Şekil ve içerik yönünden 1970-1971 dönemine ait ders kitaplarından önemli bir farkın olmadığı görülmektedir.

Ortaokulların 1. sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı¹⁰³ konumuz açısından incelendiğinde, önceki dönemde 2. sınıfta verilen Orta Asya ve Anadolu Türk Uygarlıkları ve sanat anlayışları bu dönemde 1. sınıf konuları arasında yer almıştır. Bunun dışında önceki dönemden bir farkı bulunmaktadır.

Ortaokulların 2. sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı¹⁰⁴ incelendiğinde ise önceki dönemden farklı olarak 1. sınıfa kaydırılan ‘‘Orta Asya ve Anadolu Türk Uygarlıkları’’ konusunun yer almadığı görülmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti Kuruluş ve Yükselme Dönemi uygarlığı birleştirilerek bir ünite adı altında verilmiştir. Konumuzla ilgili açıdan bir fark bulunmamaktadır.

Ortaokulların 3. sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı¹⁰⁵ incelendiğinde önceki dönemden farklı olarak bilim ve sanat özgürlüğü kapsamında sanatla ilgili araştırmaların engellenemeyeceği ve geçmişten günümüze gelmiş olan sanatsal yapıların korunması gerektiği gibi konulara yer verilmiştir.

4.2.5. 1985 Tarihli Milli Tarih Dersi ğretim Programı ve Ders Kitaplarındaki Yeri

Ortaokul 1. ve 2. sınıf Milli Tarih dersi ğretim programı Eğitim ve ğretim Yüksek Kurulu Başkanlığının 03.05.1985 tarih ve 3 sayılı kararı ile kabul edilmiş 2190 sayılı Tebliğler dergisinde yayınlanmıştır.

1970-1971 tarihinde kabul edilen programla disiplinlerarası yaklaşıma göre hazırlanmış olan Sosyal Bilgiler dersi 1985 yılına kadar uygulamada kalmış ve bu tarihte 64 sayılı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı kararı ile 3 ayrı derse ayrılmıştır. Böyle bir uygulamaya geçilmesinin sebebi Sosyal Bilgiler programı ve ders kitabı içerisinde yeterince yer alamayan bazı önemli konuların, ayrı ders kitapları altında ayrıntılı biçimde verilmesini sağlamak olabilir.

Bu program diğer derslerden ve programlardan bağımsız olarak tek disiplin anlayışına göre hazırlanmış ilk programdır. Programa göre ortaokul 1. ve 2. sınıf için Milli Tarih dersi haftada 2 saat olarak belirlenmiştir. Bu programda 3. sınıflar için Milli

103 SANIR, Ferruh, ASAL, Tarık; **Sosyal Bilgiler 1. Sınıf**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.

104 AKŞİT, Niyazi, SANIR, Ferruh; **Sosyal Bilgiler 2. Sınıf**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979.

105 ASAL, Tarık, AKŞİT, Niyazi; **Sosyal Bilgiler 3. Sınıf**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979.

Tarih dersi konulmamıştır. Bu dersin yerine Sosyal Bilgiler kapsamına giren “Vatandaşlık Bilgileri” dersi ortaokullarda okutulmaya başlandığı görülmektedir. Vatandaşlık Bilgileri dersine ait ortaokul programı Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu Başkanlığı’nın 10.07.1985 tarih ve 10 sayılı kararı ile kabul edilerek 29.08.1985 tarih ve 2193 sayılı Tebliğler Dergisinde yayınlanmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi daha çok vatandaşlık ve insan hakları ile ilgili bilgileri içeren Vatandaşlık Bilgileri dersine ait program ve ders kitapları konumuzla ilgili bölümler içermediğinden araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

Programda ortaokul Milli Tarih dersinin amaçlarına, dersin işlenişine ait açıklamalara ve sınıflara göre ders konularına yer verilmiştir. Verilen 9 amaç ile 30 tane açıklama incelendiğinde programda hâkim konunun Milliyetçilik olduğu görülecektir. Açıklamalar bölümünde Türk tarihine ağırlık verileceği, tarihi olayların tüm yönleriyle ele alınacağı, Türk ve Türkiye tarihi anlatılırken siyasi tarih yerine kültür ve medeniyet tarihimiz üzerinde durulacağı belirtilmesi önemlidir. Ayrıca yurdumuzun jeopolitik konumunun Türk ve dünya tarihi açısından önemini belirtileceği, bulunulan çevredeki tarihi yer, anıt ve eserlerin gezileceği ve bunların korunacağı gibi maddelerin yer alması da ilgi çekicidir. 1980’li yıllarda Ermeni terör örgütü Asala’nın yabancı ülkelerdeki elçilik ve müşavirliklerimizde giriştiği kanlı cinayetlerin kastedilerek Türk milletinin terör tuzağına düşmeyeceği, davasının haklılığı konusunda ısrar edeceği de açıklamalar bölümünde yer alan dönemin güncel konularından biridir.

Programa göre ortaokul 1. sınıf Milli Tarih dersi için 7 ünite belirlenmiştir. Bu üniteler ana başlıkları ile şöyledir:

1- Tarih, Takvim, Çağ, Yüzyıl Kavramları 2- Anadolu’da Kurulan Medeniyetler
3- Orta Asya Türkleri ve Göçler 4- İslam Tarihi 5- Türklerin İslamiyet’e Geçişleri ve İlk Türk İslam Devletleri 6- Türkiye Tarihi 7- Orta Asya ve Yakın Doğu’da Kurulan Türk Devletleri

Ortaokul 2. sınıf Milli Tarih dersi için ise 5 ünite belirlenmiştir. Bu üniteler ana başlıkları ile şöyledir:

1- Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu 2- Osmanlı Devleti’nin Yükselme Dönemi ve Devletin İmparatorluk Haline Gelmesi 3- Yeni Çağ’da Avrupa’da Önemli Olaylar 4-

Osmanlı İmparatorluğu'nun Duraklama Dönemi 5- Osmanlı İmparatorluğu'nun Gerileme ve Dağılma Dönemi.¹⁰⁶

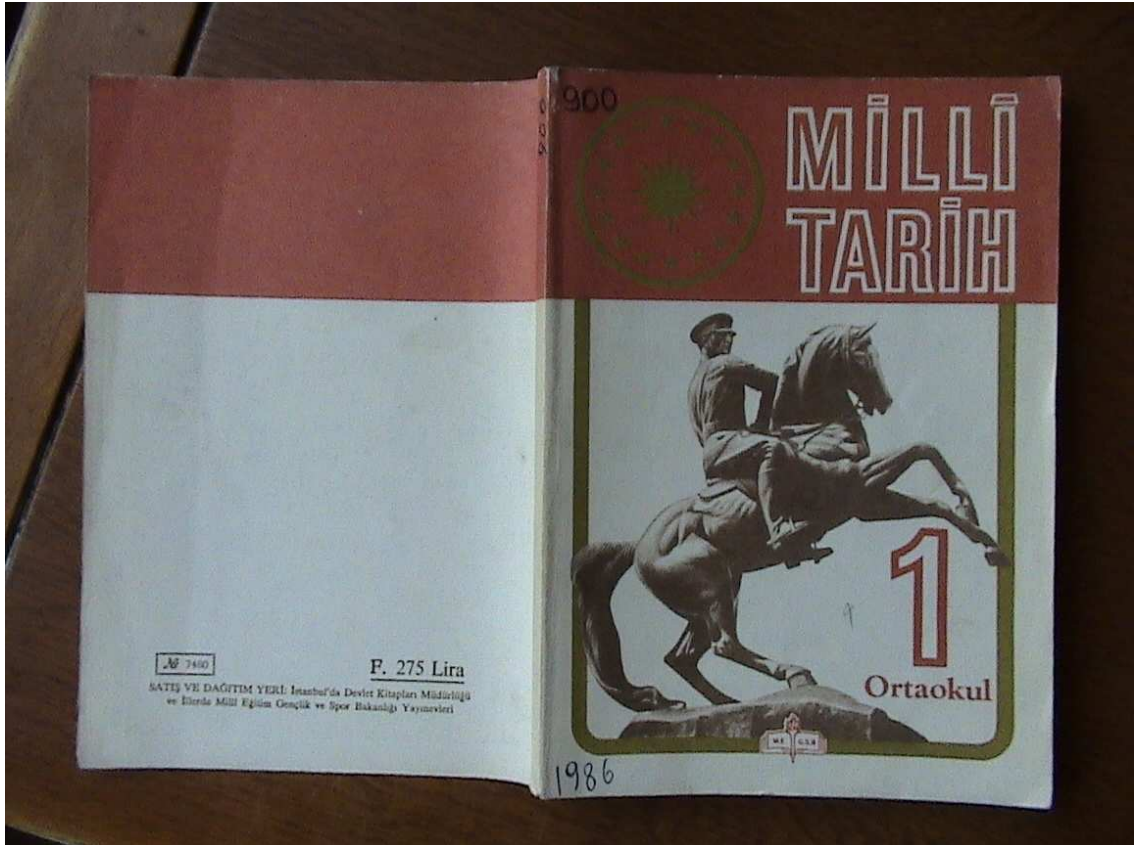
Ortaokulların her iki sınıfı için belirlenen bu üniteler incelendiğinde programın açıklamalar kısmında belirtilen maddelere uygun olduğu göze çarpmaktadır. Konumuz açısından incelendiğimizde ise 1970-1971 tarihli programa göre oldukça önemli oranda sanata yer ayrıldığını görmekteyiz. Bunun tek disiplin anlayışıyla yakından ilgisi bulunmaktadır. Ancak sanata ayrılan kısmın en son programdan 15 yıl sonra bu derece artması bu süre içerisinde yaşanan birtakım gelişmelerle de ilişkilidir. Şöyle ki; özellikle Türk sanatının mahiyetinin açığa çıkarıldığı arkeolojik kazı çalışmalarının yapılmasıyla birlikte ortaya çıkarılan buluntular incelendiğinde, o zamana kadar ki Türk sanatına ilişkin bilgilerimizin çok az düzeyde olduğu görülmüştür. Bu durum doğrudan doğruya eğitim programına da etki etmiştir. Türk sanatına ait yeni ve önemli kaynaklar ortaya çıkarıldıktan sonra, bunları müfredat programlarında geniş bir şekilde ele alma gereği oluşmuştur. Aslında gerek sanatsal ve gerekse diğer alanlardaki çalışmaların artmasında Türkiye'nin 1950'lerden itibaren yakaladığı hızlı bir gelişim ve değişim sürecinin önemli etkisi bulunmaktadır. Ülkenin içerisinde bulunduğu şartların iyileşmesi yaşanan siyasi gelişmelere de bağlı olarak Türk tarihi ve sanatına önem verilmesini sağlamış ve bu konuda yapılması gereken tüm çalışmalar yapılmıştır.

1985 tarihli Milli Tarih dersi programına ait basılan ders kitapları incelendiğinde programla uyumlu olduğu görülmektedir. Şekil ve içerik bakımından yeni birtakım teknolojik gelişmeler kitaplarda etkisini göstermiştir. Cumhuriyet döneminden itibaren kullanılan ders kitaplarında bu dönemde bir ilk yaşanmış ve renkli resimler kullanılmaya başlanmıştır. Ders kitabının genelinde renkli resimler görülmese de yine de ilk olarak yer alması çok önemlidir. Renkli resimlerin ders kitaplarında yer almasıyla birlikte öğrencilerin beyinlerinde sanatsal eserlerin görünümü orijinali gibi yer etmiştir. Bunun dışında sanatın güzelliği açısından resimlerin doğal renkleriyle beraber kullanılması ayrı bir önem taşımaktadır. Baskı kalitesi oldukça iyi olup sayfa düzeninde de belirgin değişiklikler yapılmıştır. Görsellerle konuların kitaba yerleşiminde ve yazı düzeninde bu belirgin değişiklikler kendini göstermiştir. Yer alan görsellerin en güncel resimler olması da kitapların bir diğer önemli özelliği olarak söylenebilir. Çünkü kitapta resmi verilen sanatsal eser, kitabın basıldığı dönemdeki durumunda değilse o eserin bulunması, incelenmesi ve sağlıklı bir bilgi edinilmesi güçleşecektir. Güncel resimlerin

¹⁰⁶ MEB; **Tebliğler Dergisi**; C. 48, S. 2190 (17 Haziran 1985), s. 202-204.

verilmesi bu açıdan oldukça önemlidir. Programa ait ders kitaplarında birçok ilklerin ve değişikliklerin olması 1985 tarihli programı ve ders kitaplarını diğer dönemler içerisinde farklı kılmaktadır.

Ortaokulların 1. sınıfında okutulan Milli Tarih ana ders kitabı 7 üniteden oluşmaktadır. Sanatla ilgili bölümler toplam 10 sayfadan ibaret olup 2. 3. 4. 5. ve 6. ünitelerde yer almaktadır. Sanatla ilgili bölümlerde 1 çizim ve 12 resim olmak üzere, toplam 13 adet görsel öge bulunmaktadır.¹⁰⁷

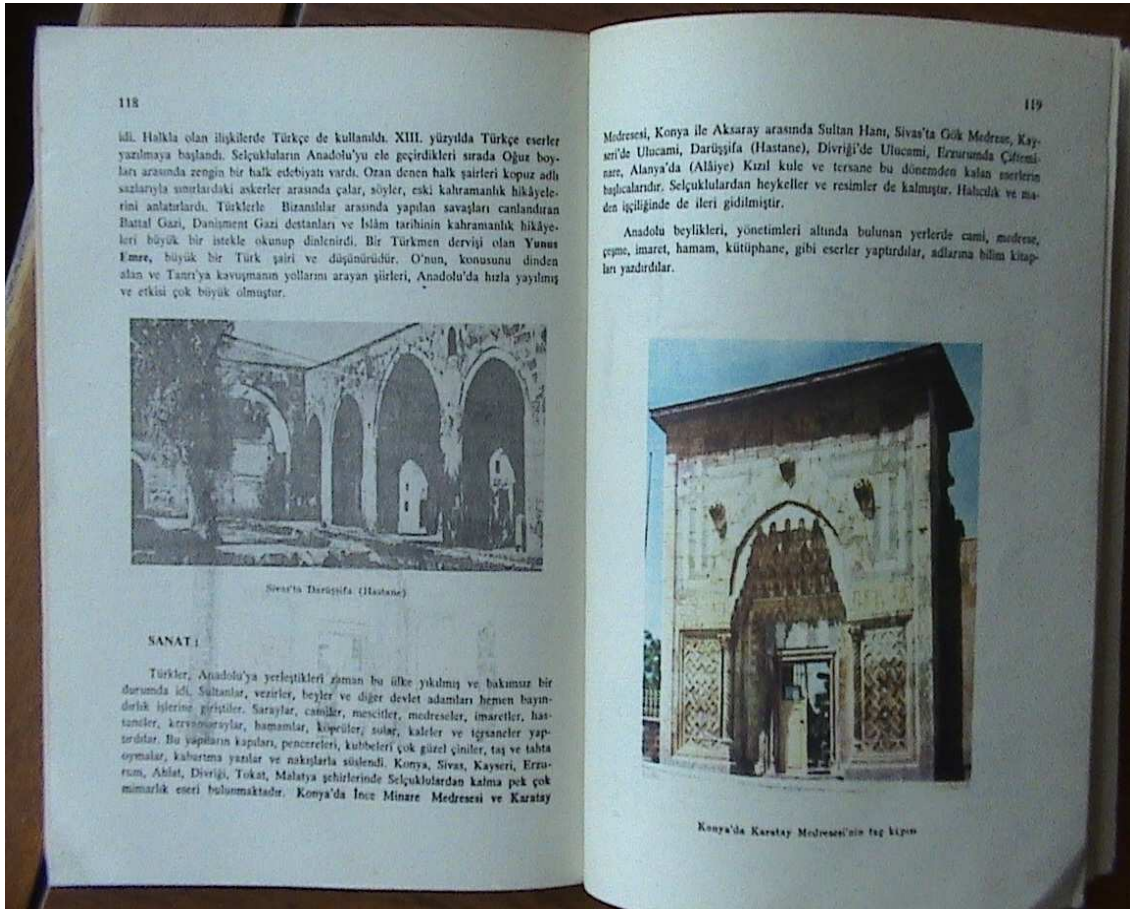

Resim:21 1986 tarihli ortaokul 1. sınıf milli tarih ders kitabı kapağı

Kitapta sanata ayrılan bölümler incelendiğinde Anadolu'da kurulan ilk medeniyetlerden Hititler, Frigler, Lidyalılar ve Urartular sanatı ile Orta Asya Türk Devletleri sanatı 1970-1971 dönemine ait ders kitaplarında yer aldığı gibidir. Orta Asya Türk sanatı anlatılırken ayrıntıya girilmiştir. Bu dönemde öncekinden farklı olarak İslam sanatı, İlk Müslüman Türk Devletleri devri sanatı, Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemi sanatı ders kitaplarında yerini almıştır. Dikkat çekici bir nokta ise daha önceki müfredatlarda ve ders kitaplarında sürekli yer alan Yunan, Roma Uygarlığı

¹⁰⁷ AKŞİT, Niyazi; **Milli Tarih Ana Ders Kitabı I**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986.

konularının bu dönemde yer almayıdır. Bu durum programın açıklamalar bölümünde de belirtildiği gibi Türk tarihine ağırlık verilmesinden kaynaklanmaktadır.

Resim:22 1986 tarihli ortaokul 1. sınıf milli tarih ders kitabından renkli basım sanat eserleri

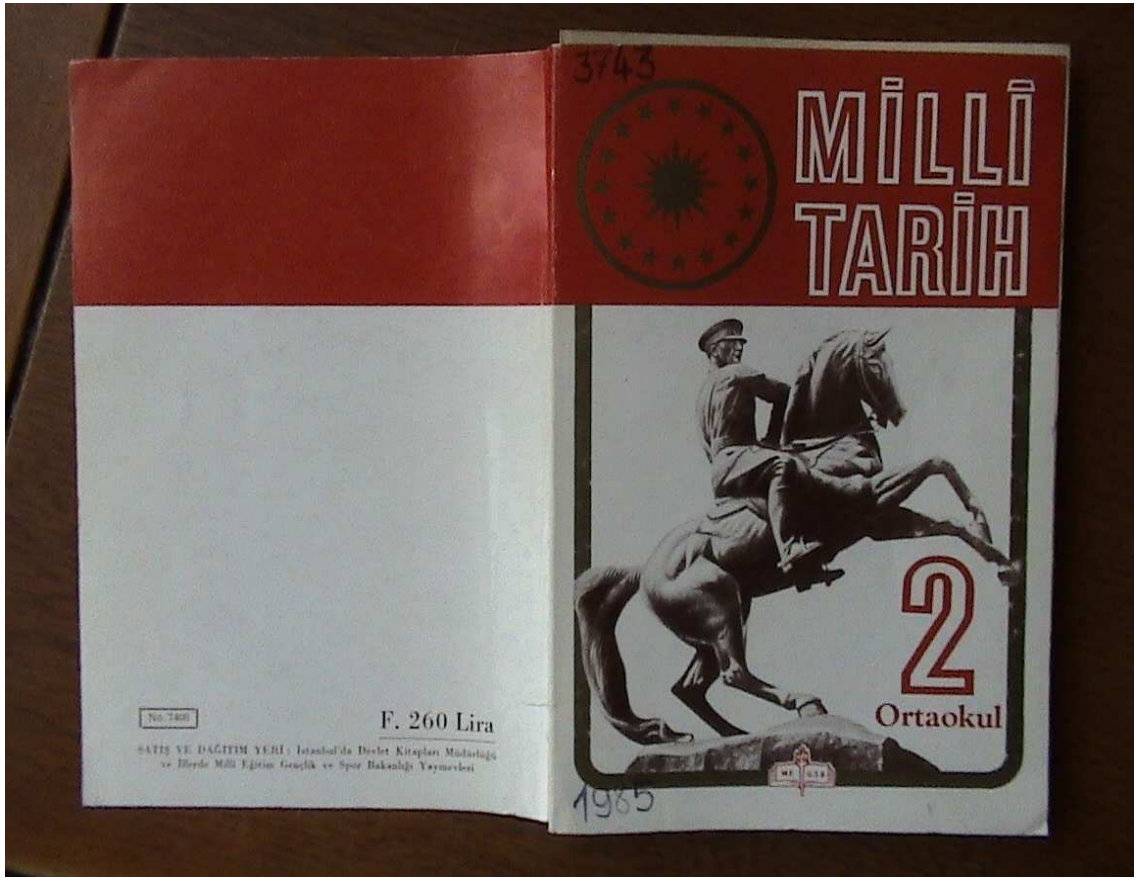
Kitabın dördüncü ünitesinde İslam kültür ve medeniyeti anlatılmıştır. İslam sanatının İran ve Türk sanatının etkisiyle geliştiği, kubbeli camiler, süslü saraylar yapıldığı belirtilmiştir. Bu eserlerde at nalı biçiminde kemerler kullanıldığı, duvar ve tavanlara çizilen geometrik şekillerin, bitki resimlerinin ve süslü yazıların, İslam sanatının özelliği olduğu, örnekleriyle birlikte ifade edilmiştir. Ayrıca İslam sanatında oymacılık, kakmacılık ve nakkaşlık gibi süsleyici sanatların da çok ileri gittiği aktarılmıştır.

Beşinci ünite de İlk Türk İslam Devletleri kültür ve medeniyeti aktarılırken sanat bölümünde, Selçuklular zamanında en çok mimarlıkta gelişmeler görüldüğü, camiler, medreseler, kervansaraylar, hastaneler, türbeler ve köprüler yapıldığı ancak bunların çok azının günümüze kadar gelebildiği ifade edilmiştir. Selçuklulardan kalma bir başka yapı tipinin de mezar anıtları olduğu belirtilerek, bunlardan kümbetlerin büyük çadırlara

benzediği, iki katlı oldukları, çoğunun üzerinde çeşitli hayvan ve kuş motifleri, av sahneleri ve sarayla ilgili sahnelerin yer aldığı alçı süslemelerin olduğu anlatılmıştır.

Altıncı ünite de Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi kültür ve medeniyetinden bahsedilmiştir. Sanat bölümünde Türklerin Anadolu'ya yerleştikten sonra yıkılmış ve bakımsız olan bu topraklarda çok çeşitli mimari eserler yaptıkları, bunların kapı, pencere ve kubbelerini çok güzel çiniler, taş ve tahta oymalar, kabartma yazılar ve nakışlarla süsledikleri örnekleriyle birlikte ifade edilmiştir. Selçuklulardan kalma heykeller ve resimlerin de bulunduğu, halıcılık ve maden işçiliğinde ileri gittikleri belirtilerek, Anadolu Beyliklerinin yönetimleri altında bulunan yerlerde çeşitli mimari eserler yaptıkları anlatılmıştır.

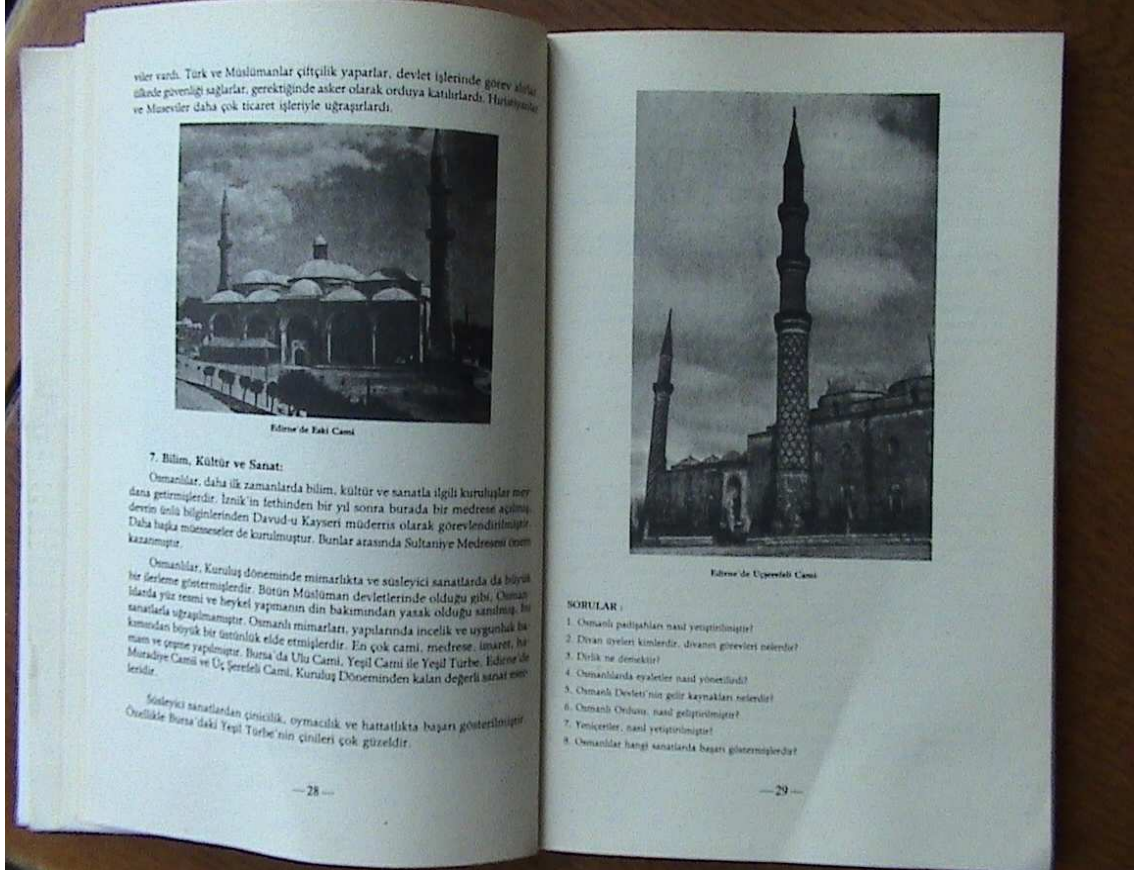
Ortaokulların 2. sınıfında okutulan Milli Tarih ana ders kitabı ise 5 üniteden oluşmaktadır. Kitapta sanatla ilgili kısımlar toplam 10 sayfadan ibaret olup tüm ünitelerde yer almaktadır. Sanatla ilgili bölümlerde toplam 9 adet resim bulunmaktadır.¹⁰⁸

Resim:23 1986 tarihli ortaokul 2. sınıf milli tarih ders kitabı kapağı

¹⁰⁸ AKŞİT, Niyazi; **Milli Tarih Ana Ders Kitabı II**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.

Kitapta sanatla ilgili bölümler incelendiğinde Osmanlıların Kuruluş ve Yükselme Devri sanatı ile Avrupa'da Rönesans dönemi sanatı önceki dönem ders kitaplarında olduğu gibi yer almıştır. Farklı olarak bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Duraklama ve Dağılma Devri sanatına da yer verilmiştir.

Resim:24 1986 tarihli ortaokul 2. sınıf milli tarih ders kitabından bir bölüm

Kitabın dördüncü ünitesinde Duraklama devri kültür ve medeniyeti anlatılırken mimarlık ve sanatın büyüklük bakımından değerinden bir şey kaybetmediği Sultanahmet, Yeni Cami ve Bağdat Köşkü örnekleriyle belirtilmiştir.

Beşinci ünite de Gerileme ve Dağılma döneminde Osmanlı kültür ve medeniyeti verilirken sanat bölümünde, Osmanlıların, mimari alanda Avrupa mimarisinin etkisi altında kaldıkları ifade edilmiştir. Ayrıca hattatlık, çinicilik ve kakmacılık gibi Türk sanatlarının da varlıklarını korudukları vurgulanmıştır.

1985 tarihli Milli Tarih dersi öğretim programında 1993 yılına gelindiğinde ufak bazı değişiklikler yapılmıştır. Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 15.03.1993 tarih ve

81 sayılı kararı ile ortaokul 1. ve 2. sınıf Milli Tarih dersi öğretim programında yapılan değişiklikler kabul edilmiş ve 2381 sayılı Tebliğler Dergisinde yayınlanmıştır.¹⁰⁹

Programda yapılan değişikliklere göre 1985 tarihli 1. sınıf Milli Tarih programında programda yer alan “Tarih, takvim, Çağ, Yüzyıl Kavramları” adlı 1. ünite ile “Anadolu’da Kurulan İlk Medeniyetler” adlı 2. ünite kaldırılmıştır. Ayrıca 3. ünitedeki “İskitler” ve 7. ünitedeki “Fatımiler” maddeleri de kaldırılmıştır. Diğer bölümler aynen yer almıştır.

2. sınıf Milli Tarih programında ise 1985 tarihli programda belirlenen 5 üniteye ilave olarak 3 yeni ünite daha konulmuştur. “Osmanlı Devleti’nde Islahat ve Yenileşme Hareketleri, Devletin Yıkılışı” ve “Osmanlı Kültür ve Medeniyeti” adlı yeni ünitelerde 1985 tarihli programda ayrı başlıklar altında verilen konular birleştirilmiş ve bir bütün halinde sunulmuştur. “İkinci Dünya Savaşı ve XX. Yüzyıl Türk Dünyası” adlı yeni üniteye ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkî Cumhuriyetler konuları programa eklenmiştir.

1993 tarihinde yapılan değişikliklerin uygulandığı ders kitapları incelendiğinde ise Milli Tarih I¹¹⁰ ve Milli Tarih II¹¹¹ kitaplarında sonradan çıkarılan ve yeni eklenen üniteler haricinde sanatla ilgili bölümlerin, 1985 dönemine ait basılan ders kitaplarındaki bölümlerle tamamen aynı olduğu görülmüştür. Kitaplara eklenen yeni konularda sanatla ilgili bölümler yer almamıştır.

4.3. Tarihi Süreçte Sanat Konularının İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler

Programları ve Ders Kitaplarındaki Yeri

Bu bölümde 1997 yılında çıkarılan 4306 sayılı yasa ile zorunlu hale getirilen ve kesintisiz olarak sekiz yıla çıkarılan İlköğretim Okulu programları ve ders kitapları ele alınacaktır. İlkokulların sekiz yıla çıkarılması çalışmaları öğretimde bütünlüğü sağlamak amacıyla 1970 yılında başlatıldı. 1973 yılında kabul edilen 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile ilkokulların süresi sekiz yıla çıkartıldı ve adı temel eğitim okulu olarak değiştirildi. 1970’li yıllarda sık sık hükümetlerin değiştiği siyasal kargaşa ortamında, temel eğitim okulu olarak uygulanmasına deneme halinde başlandı ve ilkin yozlaştırıldı. 1980’li yıllarda ise temel eğitim okulunun adı İlköğretim okuluna dönüştürüldü. Bu yıllarda da ilköğretim okulu çalışmaları ağır aksak yürüdü.

¹⁰⁹ MEB; **Tebliğler Dergisi**; C. 56, S. 2381 (26 Nisan 1993), s. 286-290.

¹¹⁰ AKŞİT, Niyazi; **Milli Tarih I**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1996.

¹¹¹ AKŞİT, Niyazi; **Milli Tarih II**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997.

18.08.1997 tarihinde çıkarılan yasa ile zorunlu ilköğretim kesintisiz olarak sekiz yıla çıkarıldı.¹¹²

Cumhuriyet döneminde ilköğretimin üzerinde oldukça durulmuştur. Fakat bütün çabalara rağmen 1927’de % 11 olan okur-yazar oranı 1981’de “okuma yazma seferberliği” öncesi % 69’a yükselbilmiş, 1985’de % 75’e çıkmıştır. 1990 nüfus sayımına göre okuma yazma bilenlerin oranı 15 ve daha yukarı yaş grubunda % 80’dir. Okul yaşındaki çocukların da tümü henüz okula gidememektedir. 1999’da 12 ve üstü yaş grubunda okuma yazma oranı erkeklerde % 94,2 kadınlarda % 74,4 ve ülke ortalaması % 85,7’dir.¹¹³

Bu istatistiklere bakıldığında programlarda yapılacak yenilik ve değişiklikler ne kadar çok ve önemli olursa olsun, ülkede eğitim ve öğretimin yaygınlaştırılmasında tek başına yeterli değildir. Ancak gerekli fiziki ve sosyal şartların iyileştirilmesiyle, eğitimde istenilen düzeye ulaşılabacaktır.

1997’den sonra hazırlanan Sosyal Bilgiler programları İlköğretimin 4. ile 7. sınıflarını kapsayan bir bütünlük göstermektedir. Bu döneme kadar uygulana gelen programlar zaman zaman bütünlük arz eden uygulamalar gösterse de genelde İlkokul 4. ve 5. sınıf ile Ortaokul 1. ve 2.(6.-7.) sınıflar için farklılıklar içermekteydi. 1997 yılından itibaren sekiz yıllık kesintisiz eğitim uygulamasına geçilmesiyle birlikte İlköğretimde yaşanan farklılıklar giderilerek bütünlük sağlanmıştır.

Bu dönemde 1998 ve 2004 tarihli İlköğretim Okulu Sosyal bilgiler programları yayınlanmıştır. Yayınlanan bu iki program ve programlara ait basılan ders kitapları incelenerek sanat, sanat tarihi ve sanat eğitimi konularının ne ölçüde yer aldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sosyal Bilgiler kapsamına giren Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi ise konumuzla ilgili bölümler içermediğinden araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

4.3.1. 1998 Tarihli İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarındaki Yeri

1998 tarihinde oluşturulan bu yeni program Talim terbiye Kurulu Başkanlığı’nın 02.04.1998 tarih ve 62 sayılı kararı ile kabul edilmiş ve 2487 sayılı Tebliğler Dergisinde yayınlanmıştır. 1998 tarihli bu program İlköğretim bütünlüğüne yönelik olarak

112 BAŞARAN, İbrahim Ethem; “Türkiye’de Eğitim Sisteminin Evrimi”, **75 Yılda Eğitim**, İstanbul, 1999, s. 105.

113 AKYÜZ, Yahya; **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, 2004, s. 318.

hazırlanmış ilk Sosyal Bilgiler dersi öğretim programıdır. Çünkü 8 yıllık zorunlu ilköğretim uygulamasına geçişten sonra hazırlandığı için ilköğretimin 4–7. sınıflarını kapsayan bir bütünlük göstermektedir.

1998 tarihli bu programın disiplinlerarası bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Çünkü tarih, coğrafya, sosyoloji, v.b. bilim dallarına ait bilgiler *Sosyal Bilgiler* adı altında birleştirilmiştir.

Programa göre İlköğretim okullarında Sosyal bilgiler dersi 4. 5. 6. ve 7. sınıflar için haftada 3 saat olarak belirlenmiştir. Programın içeriğinde uygulanması ile ilgili açıklamalar, genel amaçlar, sınıflara göre ders üniteleri, ünitelere ait özel amaçlar ve bu amaçlar doğrultusunda hazırlanmış ders konuları, Atatürkçülükle ilgili konuların yer alacağı üniteler ve Sosyal Bilgiler dersinde kullanılabilecek araç ve gereçler yer almaktadır. Gerek genel amaçlar ve gerekse açıklamalar bölümünde yer alan maddeler incelendiğinde, önceki dönem ilköğretim ve ortaokul programlarıyla büyük ölçüde benzer olduğu görülmektedir.

Programda, ilköğretim okulu 4. sınıflarda okutulan Sosyal Bilgiler dersi için belirlenen üniteler ana başlıklar halinde şöyledir:

1. Aile Okul ve Toplum Hayatı 2. Yakın Çevremiz 3. İlimiz ve Bölgemizi Tanıyalım 4. Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu.

İlköğretim okulu 5. sınıflarda okutulan Sosyal Bilgiler dersi için programda belirlenen üniteler ise ana başlıklar halinde şöyledir:

1. Vatan ve Millet 2. Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk 3. Güzel Yurdumuz Türkiye 4. İslamiyetin Doğuşu, Yayılışı ve Türkler.

İlköğretim okulu 6. sınıflarda okutulan Sosyal Bilgiler dersi için programda 6 ünite belirlenmiştir. Bu üniteler ana başlıkları ile şöyledir:

1- Demokratik Hayat 2- Coğrafya ve Dünyamız 3- Türkiye Tarihi 4- Moğollar ve Diğer Türk Devletleri 5- Türkiyemiz 6- Osmanlı Devletinin Kuruluşu.

İlköğretim okulu 7. sınıflarda okutulan Sosyal Bilgiler dersi için ise programda 7 ünite belirlenmiştir. Bu üniteler ana başlıkları ile şöyledir:

1- Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri 2- İstanbul'un Fethi ve Sonrası 3- Avrupa'da Yenilikler 4- 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti 5- 19. ve 20. Yüzyıllarda

Osmanlı Devleti 6- Osmanlı Kültür ve Uygarlığı 7- Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası.¹¹⁴

Ülkemizde meydana gelen 17 Ağustos ve 12 Kasım depremlerinden sonra doğal afetlerle ilgili konuların ilk ve orta öğretimde daha ciddi ele alınması ve uygulama içinde konuların işlenmesi kararlaştırılmış ve ders kitapları Ekim 1999'dan itibaren bu açıdan geliştirilmiştir.¹¹⁵

Programda 4. – 7. sınıflar için belirlenen üniteler incelendiğinde özellikle tarih konularında milli duyguların hâkim olduğu ve Türk tarihi konularına ağırlık verildiği görülmektedir. Türk ve İslam tarihi dışında Avrupa ve diğer medeniyetler hakkında eskisi gibi konuların yer almaması dikkat çekicidir. Bunu sadece Türk tarihine ağırlık verilmesi ile açıklamamız elbette ki mümkün değildir. Gerek Türk tarihi ve medeniyeti hakkında yeni bilgi ve belgelere ulaşılması ve gerekse coğrafya konularına da önemli ölçüde yer verilmesi sonucu bahsedilen medeniyetlerle ilgili konuların neden az yer aldığı açıklanabilir. Tarihi konular verilirken programdaki bütünlüğe uygun olarak 4. sınıftan başlayarak 7. sınıfa kadar kronolojik bir sıra takip edilmiştir.

Bu dönemde basılan ders kitapları incelendiğinde ise 1985 ortaokul ve 1990 döneme göre şekil yönünden belirgin farklılığın olduğu göze çarpmaktadır. Kitapların ebatlarında, baskı kalitesinde, sayfa düzeninde ve kullanılan görsel öğelerdeki farklılık ve canlılık dikkati çekmektedir. İçerik açısından bakıldığında ise programla uyumlu olduğu görülmektedir.

Kitaplarda en önemli özellik olarak görselliği gösterebiliriz. Tamamen renkli basım yapılması ve görsel öğelere fazlaca yer verilmesi konumuz açısından önemli sayılabilecek bir noktadır. Görselliğin öğrenmeye katkısı göz önüne alındığında bu durum daha da önem kazanmaktadır. Sanatsal eserlere ait fotoğraf ve resimlerin en güncel halleri ile verilmesi ve konuyu anlama noktasında bu fotoğraf ve resimlerin katkıda bulunması da dikkate değerdir. Ancak bu durum 6. ve 7. sınıf ders kitapları için pek geçerli değildir. 6. ve 7. sınıf ders kitaplarında yer alan görseller hem baskı kalitesinden hem de tasarım eksikliğinden kaynaklanan nedenlerden dolayı anlaşılammaktadır. Öncelikle görsellerin kitaba yerleştirilmesinde sorunlar vardır.

Kitapların boyutu ile görsel malzeme boyutu arasında uyumsuzluk göze çarpmaktadır. Örneğin 7. sınıf kitabında yer alan Piri Reis'in dünya haritası boyut

114 MEB; **Tebliğler Dergisi**, C. 61, S. 2487, (Nisan 1998), s. 531–568

115 AKYÜZ, Yahya; **a.g.e.**, s. 320.

olarak küçük verildiğinden hiçbir şekilde okunamamakta ve incelenememektedir. Dolayısıyla görseller ders kitaplarında yer kaplamaktan başka bir anlam ifade etmemektedir. Ders kitaplarına konulma amacı konuların anlaşılmasını kolaylaştırmak ve öğrenci ilgisini çekmek olan görsellerin, böyle düzensiz bir biçimde yerleştirilmesi düşündürücü bir konudur. Kitap yayınlama konusunda ticari kaygılar ön planda olduğundan tasarım ve düzen konusuna gereken önem verilmemiş olmalıdır.

Ünite sonlarında öğrenilen bilgilerin değerlendirilmesi amaçlayan testlerin olması yine başka bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Programın uygulanması ile ilgili açıklamalar bölümünde de belirtildiği gibi özellikle geçmiş uygarlıklara ait eserlerin gezilip incelenmesini sağlamaya dönük ders konularına yer verilmesi, konumuz açısından destekleyici olmuştur.

İlköğretim okullarının dördüncü sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı 4 üniteden oluşmaktadır. Sanatla ilgili kısımlar toplam 5 sayfadan ibaret olup 3. ve 4. ünitelerde yer almaktadır. Kitapta konumuzla ilgili bölümlerde toplam 11 adet sanatsal resim bulunmaktadır. Tarih konularının anlatıldığı diğer bölümlerde de bu tür resimlere yer verilmiştir.¹¹⁶

Resim:25 2004 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabı kapağı

¹¹⁶ KARABIYIK, Erol Ünal, TİRYAKİ, Figen; **İlköğretim Sosyal Bilgiler 4**, Ankara, 2004.

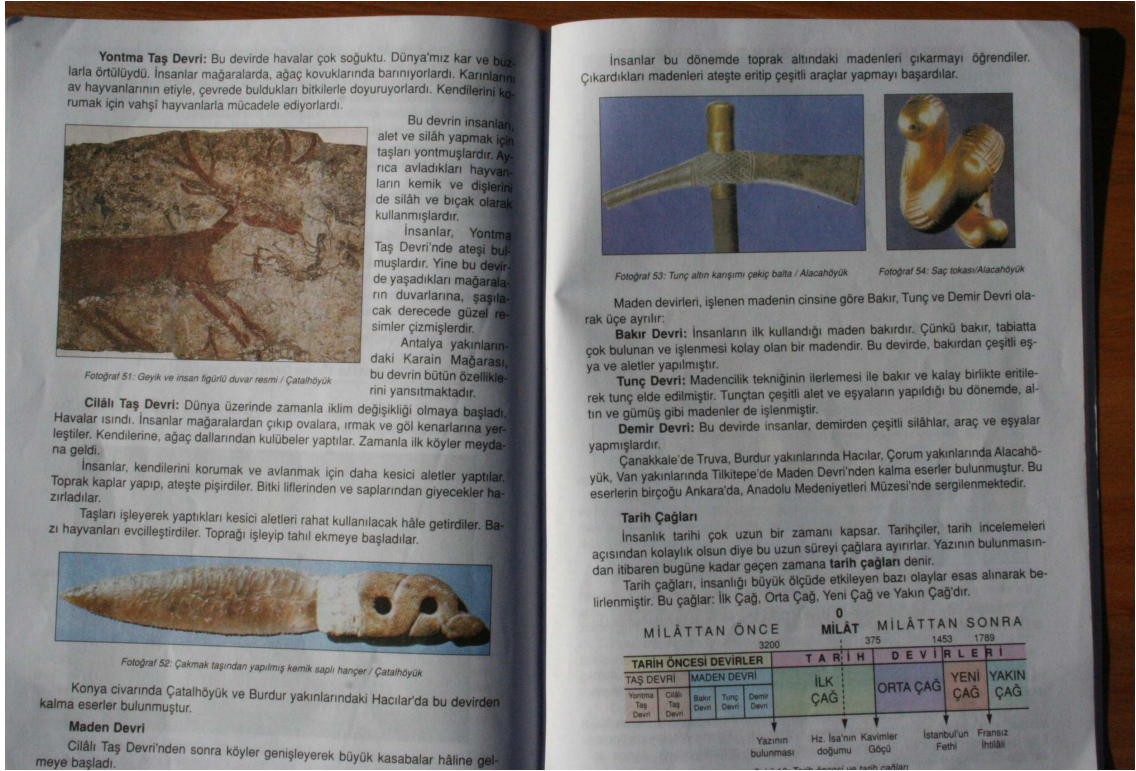
Kitabın üçüncü ünitesinde Turizm ve El Sanatları başlığı altında el sanatları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Demircilik, bakırcılık, kuyumculuk, marangozluk, terzilik, halı ve kilim dokumacılığının el sanatlarından olduğu ve varlığını sanayideki gelişmelere rağmen sürdürdüğü ifade edilmiştir. Şehirler bazında hangi el sanatlarının yaygın olduğu aktarılmıştır. Yurdumuza gelen turistlerin el sanatı ürünleri satın alarak ülkemize döviz kazandırdıkları da belirtilmiştir.

Dördüncü ünite de tarihte kurulan ilk Türk devletleri anlatılırken uygarlık bölümünde, ilk Türk devletlerinin sanat alanında yaptıkları çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir. Hunlar ve Göktürklerin maden işlemeciliğinde, Uygurların heykeltirlik, dokumacılık ve çinicilikte çok ileri oldukları, ayrıca Uygurların yaptıkları saray ve tapınakların duvarlarını resimlerle süsledikleri ifade edilmiştir. Bu devletlerden günümüze kadar, madenden yapılmış süs eşyaları, silahlar, at koşumları, heykeller, çiniler ve minyatürlerin geldiği belirtilmiştir. Türklerin sanata değer verdiği ve yaptıkları eserlerin Türk zevkinin inceliğini gösterdiği de vurgulanmıştır.

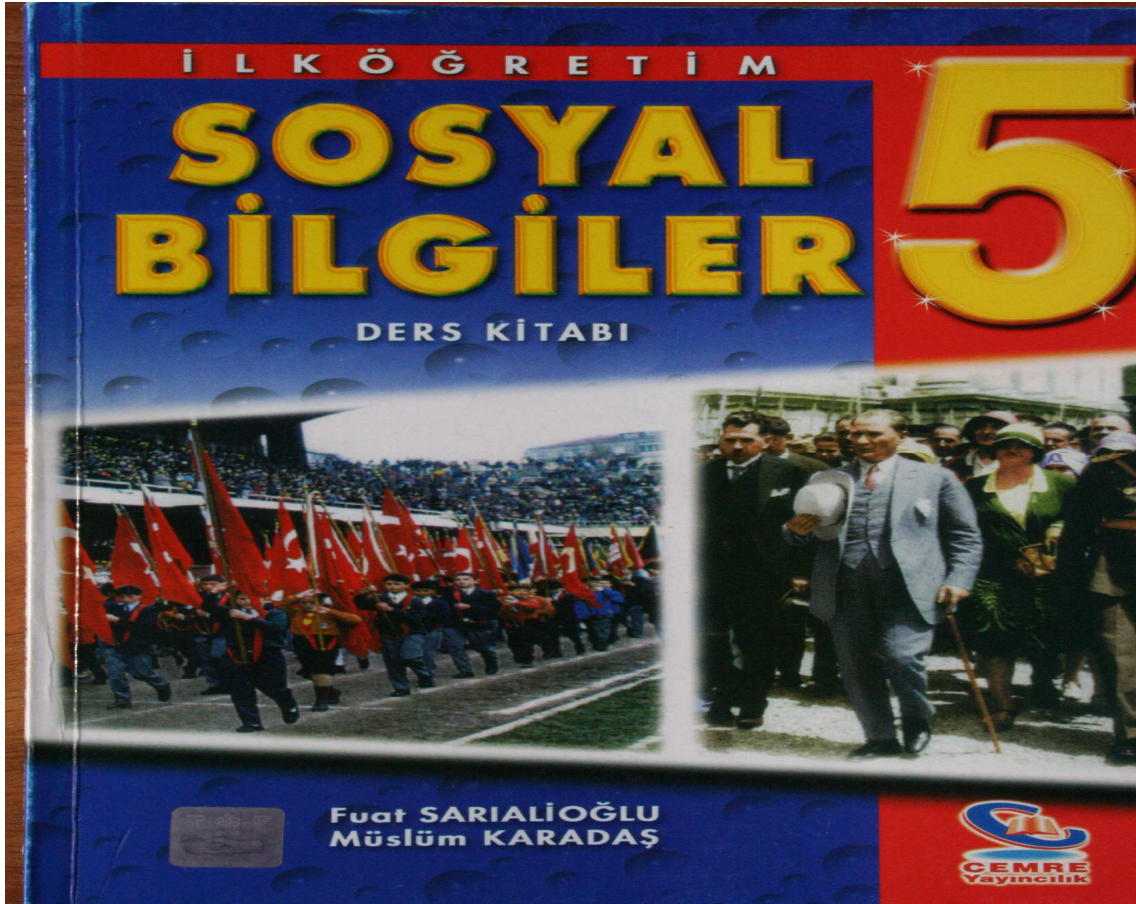
İlkçağ'da Anadolu'da kurulan uygarlıkların anlatıldığı bölümde ise bu devletlerin sanatlarında Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarının etkisinin görüldüğü belirtilmiştir. Hititlerin şehirlerinin etraflarını surlarla çevirdikleri, şehir ve saray kapılarına sfenksler, aslan heykelleri ve kabartma resimler yaptıkları; Friglerin tahta işçiliği, seramik sanatı ve kuyumculukta ileri oldukları; Urartuların maden işçiliğinde ilerledikleri; İyonyalıların İzmir, Efes, Milet ve Foça'da eşsiz güzellikte saraylar, tapınaklar yaptıkları ve bunları heykellerle süsledikleri aktarılmıştır.

İlköğretim okullarının beşinci sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı da 4 üniteden oluşmaktadır. Sanatla ilgili bölümler toplam 8 sayfadan ibaret olup 2. ve 4. ünitelerde yer almaktadır. Kitapta konumuzla ilgili bölümlerde toplam 4 adet sanatsal resim bulunmaktadır. Tarih konularının anlatıldığı diğer bölümlerde de bu tür resimlere yer verilmiştir.¹¹⁷

117 SARIALIOĞLU, Fuat, KARADAŞ, Müslüm; **İlköğretim Sosyal Bilgiler 5**, İstanbul, 2004.

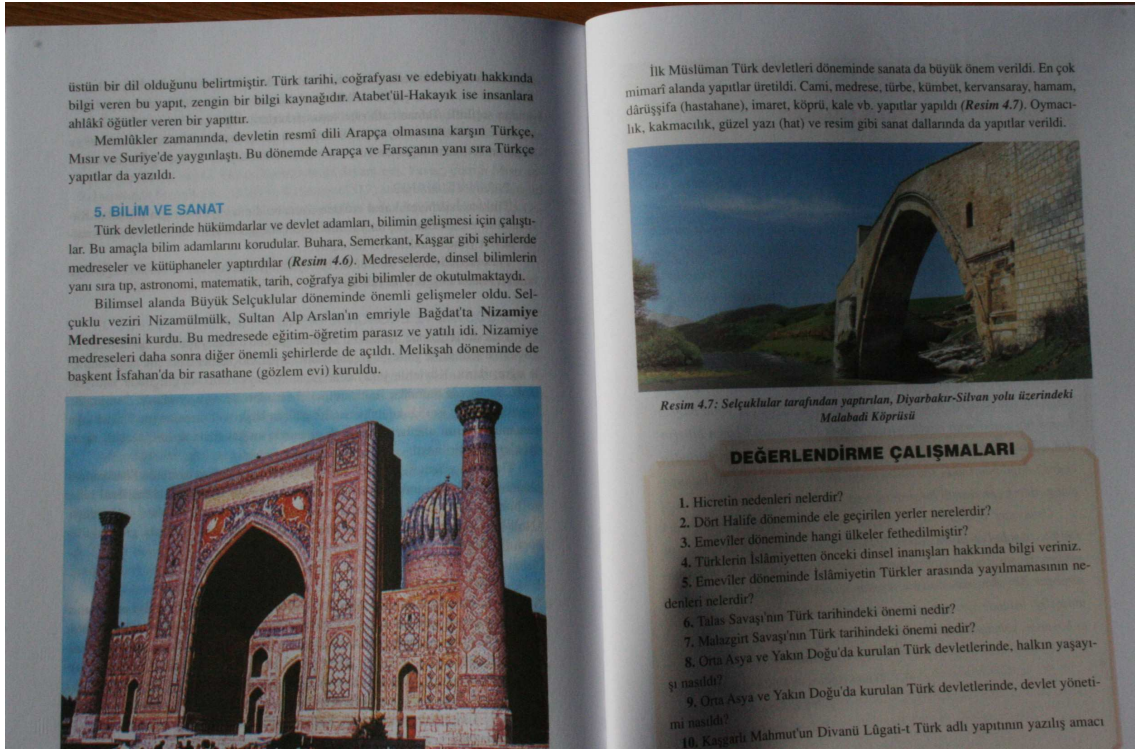
Resim:26 2004 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabından sanat eserleri

Resim:27 2004 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabı kapağı

Kitabın ikinci ünitesinde Eğitim ve Kültür Alanında İnkılâp anlatılırken Milli Kültür başlığı altında, milli kültürün başlıca öğelerinden birinin de sanatsal yapılar olduğu ifade edilmiştir. Uygarlığın, sanat alanında yapılacak büyük gelişmeler demek olduğu da belirtilmiştir.

Dördüncü ünite İslamiyetin Doğuşu ve Yayılışı anlatılırken İslam Kültür ve Uygarlığı başlığı altında, İslam ülkesinde yaşayan halkın uğraştığı işler arasında dokumacılığın da sayılmıştır. Müslümanların Arap Yarımadası dışındaki ülkeleri fethedince buradaki sanat etkinliklerinden etkilenmeleri sonucu, İslam sanatının gelişmeye başladığı ifade edilmiştir. Özellikle Emeviler ve Abbasiler döneminde camiler ve sarayların yapıldığı, kakmacılık, oymacılık, hat ve nakkaşlık gibi süsleme sanatlarında da çok sayıda eser verildiği belirtilmiştir. Orta Asya ve Yakındoğu'da kurulan Türk devletlerindeki kültür ve uygarlık anlatılırken ise şehirlerde oturan halkın el sanatları ile uğraştığı, demircilik, bakırcılık, ağaç işçiliği ve dokumacılığın gelişen başlıca el sanatları olduğu anlatılmıştır. İlk Müslüman Türk devletleri döneminde sanata da büyük önem verildiği ve en çok mimari alanda yapıtlar üretildiği ifade edilmiştir. Cami, medrese, türbe, kümbet, kervansaray, hamam, darüşşifa, imaret, köprü, kale v.b. eserlerin yapıldığı ayrıca oymacılık, kakmacılık, hat ve resim gibi sanat dallarında da eserler verildiği belirtilmiştir.

Resim:28 2004 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabından bir bölüm

İlköğretim okullarının altıncı sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı 6 üniteden oluşmaktadır. Sanatla ilgili kısımlar toplam 6 sayfadan ibaret olup 3. 4. ve 5. ünitelerde yer almaktadır. Konumuzla ilgili bölümlerde toplam 6 adet sanatsal resim bulunmaktadır.118

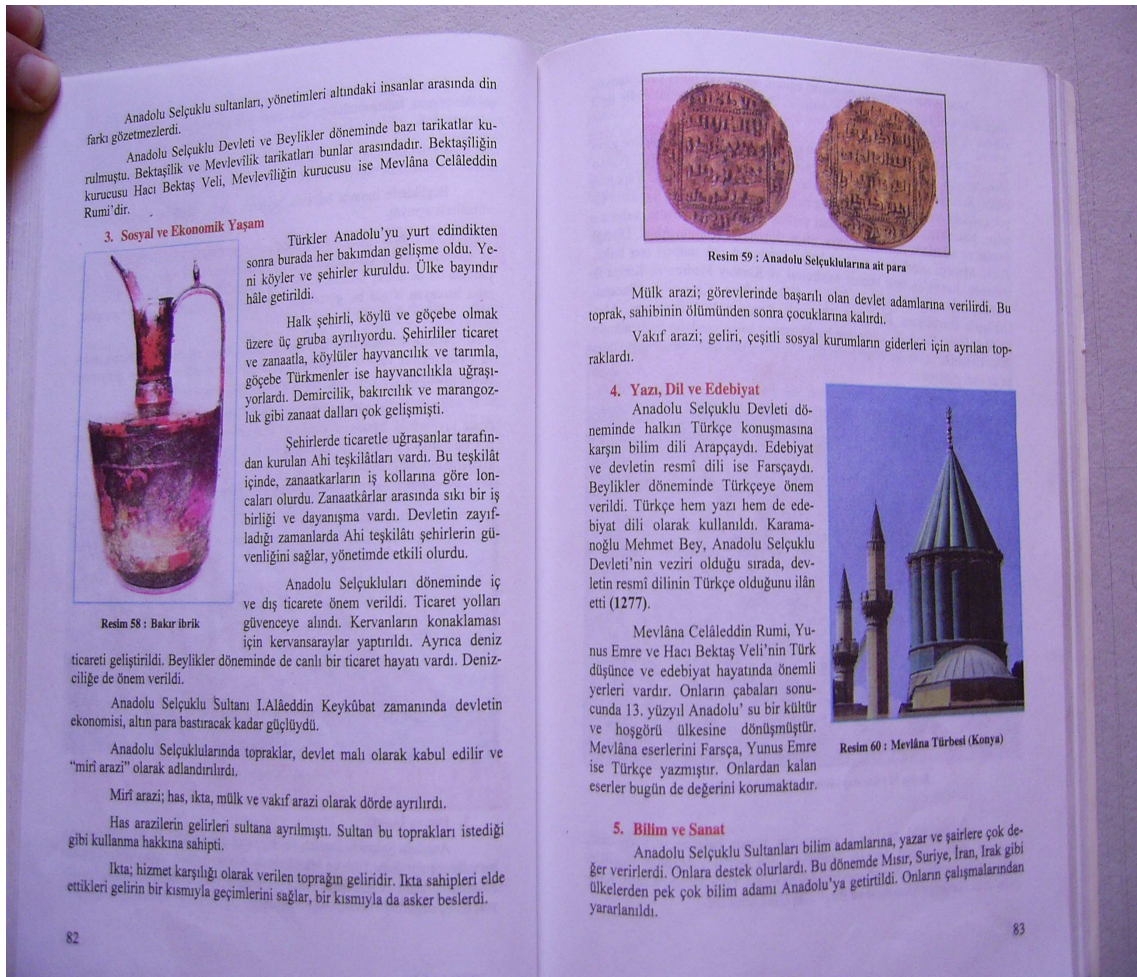

Resim:29 2002 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabı kapağı

Kitapta sanatla ilgili kısımlar incelendiğinde Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler dönemi sanatı 1985 tarihli programda da yer aldığı için burada tekrar edilmeyecektir. Farklı olarak bu dönemde Moğollar ve Diğer Türk Devletleri sanatı ile yurdumuzdaki sanat konularının yer aldığını görmekteyiz.

Kitabın dördüncü ünitesinde Moğollar ve Diğer Türk Devletleri sanatının anlatıldığı bölümde, Cengiz Han'ın ölümüne kadar Moğolların sanatla ilgili bir faaliyette bulunmadıklarının sanıldığı ifade edilmiştir. Babür devleti zamanında mimarının çok geliştiği, birçok saraylar yapıldığı belirtilerek, bunların en ünlüsü olan Tac Mahal hakkında bilgiler verilmiştir.

Kitabın beşinci ünitesinde yurdumuzdaki sanat faaliyetleri hakkında bilgiler verilirken güzel sanatlar ile sanat kavramlarının tanımı yapılmıştır. Atatürk'ün sanata verdiği önem ve söylemiş olduğu veciz sözler aktarılmıştır. Türk folkloru başlığı altında folklorun tanımı yapılmış ve ülkemizdeki folklor hakkında bilgiler verilmiştir. Türk tiyatro ve sahne oyunlarının anlatıldığı kısımda ise tiyatronun, sahne oyunlarının tanımı yapılmış ve Türk tiyatrosunun gelişimi ile ilgili bilgiler yer almıştır.

Resim:30 2002 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabından bir bölüm

İlköğretim okullarının yedinci sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı ise 7 üniteden oluşmaktadır. Sanatla ilgili kısımlar toplam 5 sayfadan ibaret olup 3. ve 6. ünitelerde yer almaktadır. Konumuzla ilgili bölümlerde toplam 7 adet sanatsal resim bulunmaktadır.¹¹⁹

Kitapta sanatla ilgili bölümler incelendiğinde Rönesans devri sanatı ile Osmanlı sanatı 1985 tarihli Milli Tarih dersi programının II. sınıf der kitabında da yer aldığı için burada tekrarı yapılmayacaktır. Konular bu dönemde ders kitaplarında biraz daha sınırlandırılarak sunulmuştur. Farklı olarak konumuzla ilgili bilgiler ihtiva eden konulara yer verilmemiştir.

Resim:31 1999 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabı kapağı

119 ŞENÜNVER, Güler, v.d.; **Sosyal Bilgiler 7**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1999.

Resim:32 1999 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabından bir bölüm

4.3.2. 2004 Tarihli İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarındaki Yeri

2003 yılında hazırlanıp 12.07.2004 tarihinde kabul edilen ve 2004–2005 eğitim öğretim yılında pilot uygulamasının yapıldığı yeni ve aynı zamanda en son Sosyal Bilgiler dersi öğretim programıdır.¹²⁰

Pilot uygulama sonucu tespit edilen aksaklıkların 2005 yılında giderilmesiyle 2005–2006 yılından itibaren tüm ilköğretim okullarında uygulanmaya başlanmıştır. Günümüze kadar uygulanan Sosyal Bilgiler öğretim programlarından her yönüyle farklı olan bu program yapılandırıcı yaklaşıma göre oluşturulmuştur. Bu programda bilgilerin direkt olarak verilmesi bırakılarak bilgiye ulaşma yollarının gösterilmesi esas alınmıştır.

¹²⁰ MEB; *Tebliğler Dergisi*, C. 67, S. 2563, (Ağustos 2004), s. 709-719.

Yeni yetişecek nesillerin ufkunu açmasını, yorumlayan, sorgulayan, eleştiren, üreten, düşünen, gelişime ve değişime açık bir yapıya sahip olmasını sağlamaya yöneliktir. Programda öğrenme alanı ve kazanımlar gibi yeni kavramlar da kullanılmıştır. Yeni bir program olduğu için başarılı olup olmayacağı konusunda zaman içerisinde sağlıklı değerlendirmeler yapılacaktır. Avrupa ülkelerinde yıllardır uygulanan ve çok olumlu neticeler veren bu programın ülkemizde de yeterli altyapının oluşturulmamasına rağmen oturacağı ve olumlu neticeler vereceğini temenni etmekteyiz.

2004 tarihli bu programa göre İlköğretim Sosyal Bilgiler dersi 4. sınıfları için belirlenen öğrenme alanları ve kazanımları şöyledir.

Çizelge 2: Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Öğrenme Alanları ve Kazanımlar Çizelgesi

SOSYAL BİLGİLER 4. SINIF				
ÖĞRENME ALANI	ÜNİTELER	KAZANIM SAYISI	SÜRE/DERS SAATİ	ORANI (%)
Birey ve Kimlik*	Herkesin Bir Kimliği Var	6	12	11
Kültür ve Miras	Geçmişimi Öğreniyorum	6	15	14
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Yaşadığımız Yer	8	15	14
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Üretimden Tüketime	7	15	14
Bilim, Teknoloji ve Toplum	İyi ki Var	6	12	11
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Hep Birlikte	5	12	11
Güç, Yönetim ve Toplum	İnsanlar ve Yönetim	4	15	14
Küresel Bağlantılar	Uzaktaki Arkadaşlarım	4	12	11
	Toplam	46	108	100

* Ağustos 2005 tarihli Tebliğler dergisinde “Birey ve Toplum” olarak değiştirildiği yayınlanmıştır.121

İlköğretim Sosyal Bilgiler dersi beşinci sınıfları için programda belirlenen öğrenme alanları ve kazanımları ise şunlardır.

Çizelge 3 : Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Öğrenme Alanları ve Kazanımlar Çizelgesi

SOSYAL BİLGİLER 5. SINIF				
ÖĞRENME ALANI	ÜNİTELER	KAZANIM SAYISI	SÜRE/DERS SAATI	ORANI (%)
Birey ve Kimlik*	Haklarımı Öğreniyorum	4	12	11
Kültür ve Miras	Adım Adım Türkiye	6	15	14
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Bölgemizi Tanıyalım	8	15	14
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Ürettiklerimiz	7	15	14
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Gerçekleşen Düşler	6	12	11
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Toplum İçin Çalışanlar	5	12	11
Güç, Yönetim ve Toplum	Bir Ülke Bir Bayrak	5	15	14
Küresel Bağlantılar	Hepimizin Dünyası	6	12	11
	Toplam	47	108	100

* Ağustos 2005 tarihli Tebliğler dergisinde “Birey ve Toplum” olarak değiştirildiği yayınlanmıştır.

Programda verilen bilgilere bakıldığında 4. ve 5. sınıflar için belirlenen öğrenme alanlarının aynı olduğu görülmektedir. Üniteler ve kazanımlar sınıflara göre farklılık göstermektedir. Daha önceki programlarda üniteler için belirlenen amaçlar bu programda kaldırılarak yerine kazanımlar getirilmiştir.

İlköğretim 6. ve 7. sınıflar Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı ise 4. ve 5. sınıf programlarından daha sonra kabul edilerek yayınlanmıştır. Böyle bir gecikmenin olmasının sebebi hazırlanan yeni programın önceki dönem programlarından çok farklı bir yapı ve içerikte hazırlanmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 30.06.2005 tarih ve 188 sayılı kararı ile kabul edilen İlköğretim 6. ve 7. sınıflar Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı, pilot uygulamasının yapılması sonucunda ortaya çıkan eksikliklerin giderilmesini sağlamak için TTKB'nın 07.08.2006 tarih ve 333 sayılı kararı ile bir takım değişiklikler yapılarak 2006-2007 öğretim yılından itibaren 6. sınıflardan başlayarak kademeli olarak uygulanmaya başlanmıştır.¹²²

Programın içeriğinde Türk Milli Eğitiminin amaçlarına, Sosyal Bilgiler öğretim programının genel amaçlarına, programın uygulanması ile ilgili açıklamalara, sınıflara göre öğrenme alanları ve kazanımlar tablolarına, Atatürkçülük tablosuna, sınıflara göre

¹²² MEB; **Tebliğler Dergisi**; C. 69, S. 2588 (Eylül 2006), s. 1029-1035

ünite planlarına ve öğrencilere kazandırılacak beceri kavram ve değerlere yer verilmiştir.

Programın uygulanması ile ilgili açıklamalara bakıldığında dersin çok yönlü olarak işlenmesi gerektiği, öğretmenlerin ünite sürelerinde güncellik ilkesi gözetilmek kaydıyla değişikliğe gidebilecekleri, dersi verirken öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarının dikkate alınması, ünite, ders ve ara disiplinler ilişkilendirmesi yapılması, inceleme gezilerine önem verilmesi gibi önemli noktalar göze çarpmaktadır.

Programda yer alan önemli bir nokta ise ölçme ve değerlendirme araçlarının kullanımı ile ilgilidir. Yeni programlarda, ölçme ve değerlendirme sadece öğrenme sonucunu değil, sürecini de değerlendirmeye dönük ele alınmıştır. Hem öğrencinin kendini değerlendirmesi için hem de öğretmenin öğrenciyi değerlendirmesi için değişik ölçme aracı örneklerine yer verilmiştir. Bu açıdan önceki programlarda sadece geleneksel ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin örneklendirildiği düşünülürse çeşitliliğin arttığı söylenebilir.¹²³ Ekler bölümünde bu araç ve yöntemlerin neler olduğu gösterilmiştir.

İlköğretim okulu sosyal bilgiler öğretim programı¹²⁴ 6. sınıfta haftada üçer ders saati olmak üzere 108 saatlik bir ders süresi ve 7. sınıflarda dört saat olmak üzere 108 saatlik bir ders süresi öngörülerek hazırlanmıştır.

İlköğretim Sosyal Bilgiler dersi altıncı ve yedinci sınıfları için programda belirlenen öğrenme alanları ve kazanımları şunlardır.

¹²³ EPÖ; **Profesörler Kurulu Yeni İlköğretim Programını Değerlendirme Toplantısı Sonuç Bildirisi**, Eskişehir, 2005.

¹²⁴ MEB; **İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Programı**, Ankara, 2005.

Çizelge 4: Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Öğrenme Alanları, Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Süreleri Çizelgesi

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTE	KAZANIM SAYISI	SÜRE/DERS SAATİ*	ORANI (%)
BİREY VE TOPLUM	SOSYAL BİLGİLER ÖĞRENİYORUM	6	12	11
İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER	YERYÜZÜNDE YAŞAM	7	15	14
KÜLTÜR VE MİRAS	İPEK YOLUNDA TÜRKLER	9	24	23
ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM	ÜLKEMİZİN KAYNAKLARI	6	18	17
KÜRESEL BAĞLANTILAR	ÜLKEMİZ VE DÜNYA	5	12	11
GÜÇ, YÖNETİM VE TOPLUM	DEMOKRASİNİN SERÜVENİ	5	15	14
BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM	ELEKTRONİK YÜZYIL	5	12	10
GENEL TOPLAM		43	108	100

Bkz., MEB; İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Programı, Ankara, 2005, s. 11.

Çizelge 5: Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğrenme Alanları, Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Süreleri Çizelgesi

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTE	KAZANIM SAYISI	SÜRE/DERS SAATİ*	ORANI (%)
BİREY VE TOPLUM	İLETİŞİM VE İNSAN İLİŞKİLERİ	6	12	11
İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER	ÜLKEMİZDE NÜFUS	5	12	11
KÜLTÜR VE MİRAS	TÜRK TARİHİNDE YOLCULUK	8	27	25
ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM	EKONOMİ VE SOSYAL HAYAT	6	18	17
BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM	ZAMAN İÇİNDE BİLİM	5	12	11
GÜÇ, YÖNETİM VE TOPLUM	YAŞAYAN DEMOKRASİ	5	12	11
KÜRESEL BAĞLANTILAR	ÜLKELER ARASI KÖPRÜLER	4	15	14
GENEL TOPLAM		39	108	100

Bkz., MEB; İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Programı, Ankara, 2005, s. 11.

Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf programında yer alan bu öğrenme alanları ve kazanımlar incelendiğinde önceki dönemlerden çok farklı olduğu görülecektir. Öğrenme alanları her iki sınıfta da aynıdır. Ünite adlarında ve kazanım sayılarında farklılıklar bulunmaktadır.

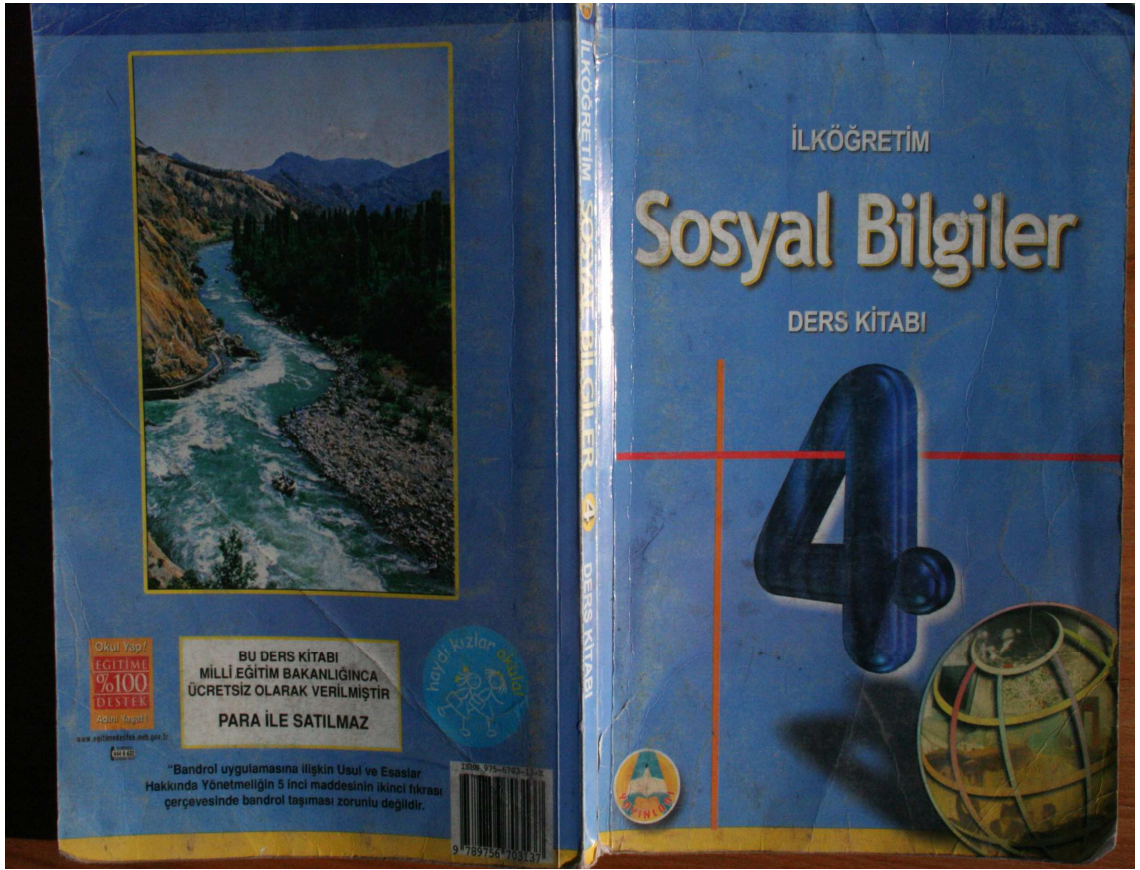
Ders kitaplarının değerlendirilmesine geçilecek olunursa, hazırlanan program gibi ders kitaplarının da şekil ve içerik yönünden önceki dönem ders kitaplarından ayrıldığı görülmektedir. Bu dönemde ders kitaplarıyla beraber çalışma kitapları da kullanılmaya başlamıştır. Ders kitabında yer alan bilgilerle bağlantılı etkinliklerin yer aldığı bu çalışma kitapları, etkin öğrenmenin gerçekleşmesini sağlayacak bir özellik taşımaktadır. Şekil yönünden kitap boyutlarında, sayfa düzenlerinde, içerik planlaması ve düzeninde, yazı stilinde ve kullanılan görsel öğelerdeki farklılık ve çeşitlilik göze çarpmaktadır.

Ders kitapları adeta birer görsel materyal gibi düzenlenmiştir. Ünitelerin farklı renk desenler üzerinde oluşturulması ve çizgi roman karakterinde kısımlar eklenmesi öğrenci dikkatini çekmeye yönelik yeniliklerdendir. Ayrıca resimlemelerin yer alması, güncel kişi ve olaylara yer verilmesi, gazete, dergi ve internet gibi yayın organlarının orijinal görüntülerinin sunulması, eski dönemlere ait olaylarla ilgili canlandırma resimlerinin eklenmesi ve görsellerle ilgili yorumlayıcı sorular sorulması, bu ders kitaplarının bugüne kadar yayınlanmış kitaplar içerisinde çok farklı bir tarzda olduğunu göstermektedir.

İçerik yönünden bakıldığında ise programla uyumlu olduğu görülmektedir. 1990 dönemi ders kitaplarına göre tarih ve uygarlık konularının genişçe yer almadığı ve çoğunlukla genel kültür ağırlıklı konulara yer verildiği dikkati çekmektedir.

İlköğretim okullarının dördüncü sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı 8 üniteden oluşmaktadır. Sanatla ilgili kısımlar toplam 2 sayfadan ibaret olup 2. üniteye yer almaktadır. Kitapta konumuzla ilgili bölümlerde toplam 4 adet sanatsal resim bulunmaktadır. Kitabın diğer bölümlerinde de sanatsal resimler kullanılmıştır.¹²⁵

125 KOLUKISA, Enver Aydın, v.d.; **İlköğretim Sosyal Bilgiler 4**, İstanbul, 2005.

Resim:33 2005 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabı kapağı

Kitabın ikinci ünitesinde Çok Zenginiz başlığı altında ülkemizdeki kültürel ve sanatsal zenginliklerden bahsedilmektedir. Halen bazı şehirlerimizdeki evlerde, tezgâhlarda el emeği ve göz nuru halıların dokunduğu aktarılmıştır. Her çizgisinde, her işleminde bir duyguyu yansıttığı ifade edilen çinilerin de pek çok evin en değerli süs eşyalarından olduğu belirtilmiştir. Genç kızlarımızın el emekleri olan oylar, duygularını toprağın şekillenmesine veren ustaların yaptığı çanak-çömlekler, ülkemizin dört bir yanında bölgenin coğrafi yapısına uygun bağlı olarak yapılan mimarisi farklı evler ve geleneksel Türk el sanatlarının en zengin örneklerinden olan gümüş ve bakır işçiliği, kültürel ve sanatsal zenginliklerimiz olarak kitapta yer almıştır.

Resim:34 2005 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabından iç sayfa görünümü

İlköğretim okullarının beşinci sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı 8 üniteden oluşmaktadır. Sanatla ilgili kısımlar toplam 21 sayfadan ibaret olup 2. 4. 5. 7. ve 8. ünitelerde yer almaktadır. Kitapta konumuzla ilgili bölümlerde 1 çizim ve 28 resim olmak üzere, toplam 29 adet sanatsal görsel öge bulunmaktadır. Kitabın diğer bölümlerinde de yer yer sanatsal resimler kullanılmıştır.¹²⁶

Resim:35 2005 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabı kapağı

Kitabın Adım Adım Türkiye başlıklı ikinci ünitesinde ülkemizdeki tarihi ve turistik zenginlik sayılan eserlerden bahsedilmiştir. Anıtkabir, Safranbolu evleri, Sümela Manastırı, İshak Paşa Sarayı, Nemrut dağı tepesindeki heykeller, Mardin Evleri, Mevlana Külliyesi, Aspendos Amfi Tiyatrosu, Efes Antik Kenti, Çanakkale Şehitler Anıtı ve Ayasofya Camii hakkında bilgiler verilmiştir.

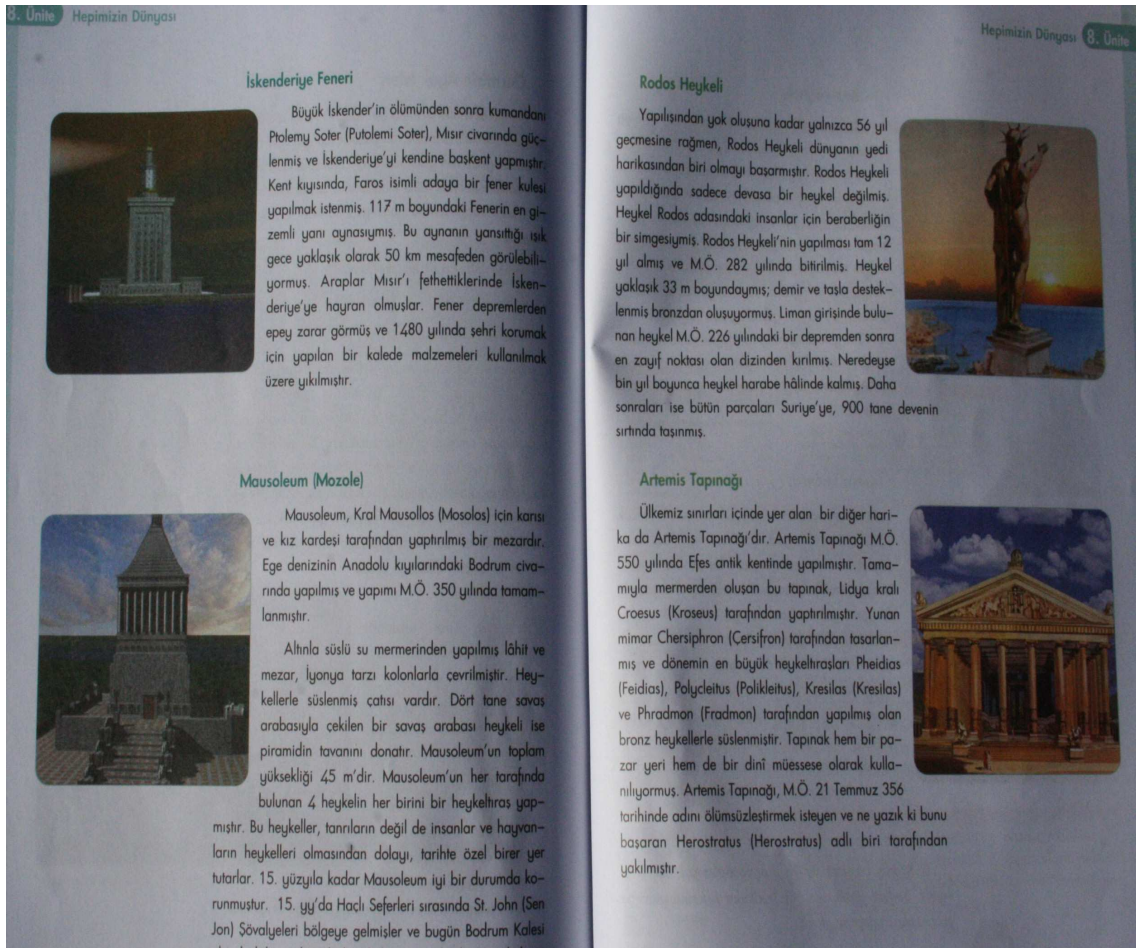
¹²⁶ ÇETİN, Ayşe, v.d.; **İlköğretim Sosyal Bilgiler 5**, İstanbul, 2005.

Dördüncü ünite minyatür halıdan bahsedilmiştir. Tezgâhlarda el emeği ürünü olan halı ve kilimlerin dokunduğu ifade edilmiştir.

Beşinci ünite kitabelerin ve anıtların sayesinde eski dönemlere ait bilgilere ulaşıldığı belirtilmiştir.

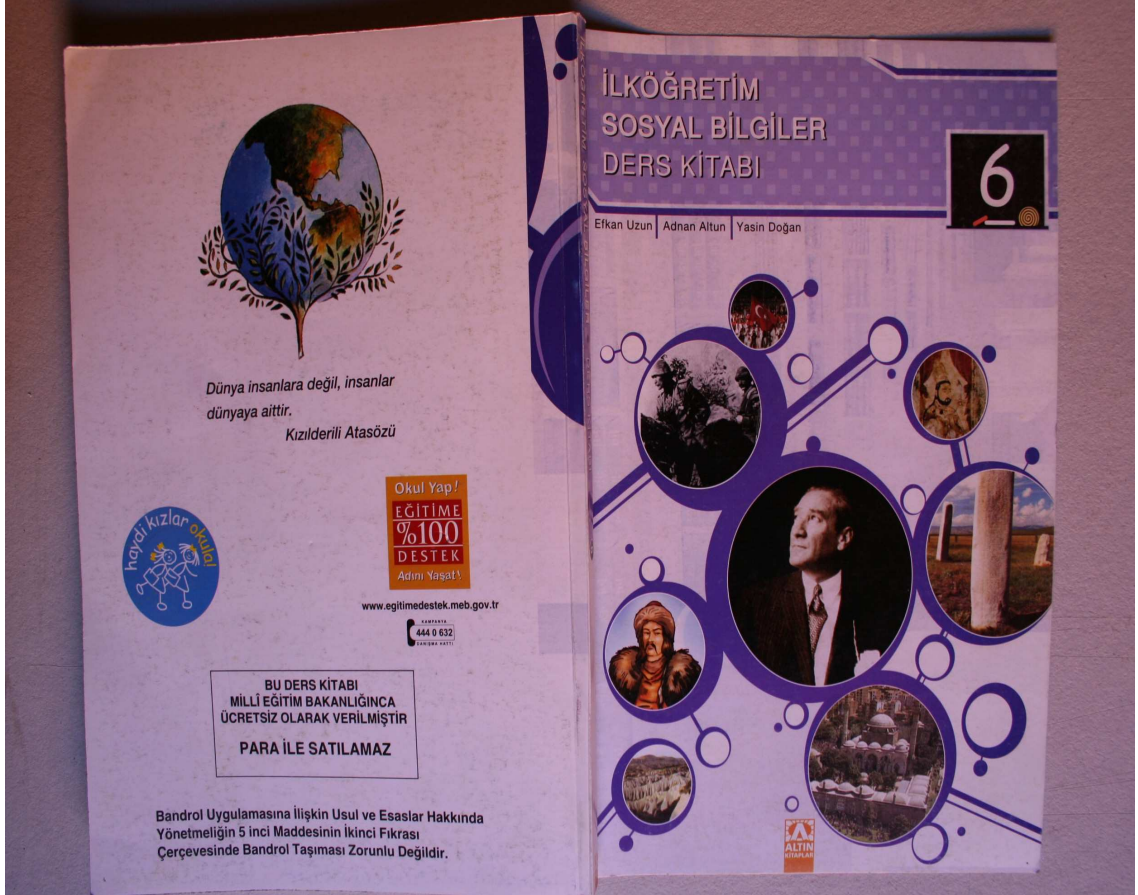
Yedinci ünite Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın görev ve hizmet alanı aktarılırken ulusal, manevi, tarihi, kültürel ve turistik değerleri araştırmak, geliştirmek ve korumak olduğu aktarılmıştır.

Sekizinci ünite dünyanın yedi harikası hakkında bilgiler verilmiştir. Geçmişte yaşamış olan uygarlıkların izlerini yansıtan bu yedi harika eser arasında İskenderiye feneri, Mozole mezarı, Rodos heykeli, Artemis tapınağı, Zeus heykeli ve Keops piramidi gibi tarihi eserler ilgili olarak ayrıntılı bilgiler yer almıştır.

Resim:36 2005 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabından sanat eserleri

İlköğretim okullarının 6. sınıfında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabı 7 üniteden oluşmaktadır. Sanatla ilgili kısımlar toplam 19 sayfadan ibaret olup 2. ve 5. ünitelerde yer almaktadır. Sanatla ilgili bölümlerde 5 çizim ve 41 resim olmak üzere, toplam 46 adet sanatsal görsel öge bulunmaktadır.¹²⁷

Resim:37 2006 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabı kapağı

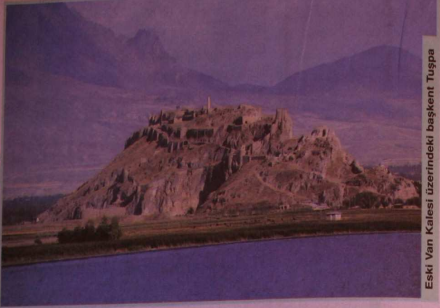
Kitapta sanatla ilgili bölümler incelendiğinde 1998 dönemine ait ders kitaplarında yer alan konularla benzer bölümlerin bulunmadığı görülmektedir. Daha çok 1985 tarihli Milli Tarih I ders kitabındaki sanatla ilgili konular bu dönem ders kitabında yer almıştır.

Kitabın ikinci ünitesinde Tarihte Yolculuk başlığı altında tarihi dönemler aktarılmıştır. İlkçağ döneminde insanların yaşadıkları mağara ve evlerinin duvarlarına resimler çizdikleri, topraktan kap ve çömlekler yapıp ilk dokumacılık faaliyetlerine başladıkları belirtilmiştir. Karain Mağarası, Çatalhöyük, Hacılar ve Alacahöyük gibi mekânların en önemli yerleşmeler olduğu da vurgulanmıştır. Antikçağ'da Anadolu'da

¹²⁷ UZUN, Efkan, ALTUN, Adnan; **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6**, İstanbul, 2006.

şehirciliğin geliştiği, ticaretle zenginleşen insanların yaşadıkları yerleri anıtsal tapınaklar, tiyatrolar, çeşmeler, okullar ve kitaplıklarla süsledikleri anlatılarak evlerin genellikle avlulu olarak yapıldığı ve bu dönemde kentlerin genellikle dış saldırılardan korunma amacıyla kale-kent görünümünde inşa edildiği ifade edilmiştir.

URARTULAR

Eski Van Kalesi üzerindeki başkent Tuşpa

Urartular, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Van ve çevresinde kurulmuş bir uygarlıktır. Başkentleri **Tuşpa**'dır. Urartular dini bakımdan özellikle Hititlerin etkisinde kalmışlardır. Onlar da Hititler gibi çok tanrılı bir dine inanıyorlardı. Kral, ülkeyi Savaş Tanrısı **Haldi** adına yönetirdi.

Urartular, dağlık ve kayalık bir bölgede hüküm sürmüşlerdir. Özellikle taş işçiliğinde ve taştan kale yapımında çok ustalaşmışlardır. Şehirleri arasındaki bağlantıyı ise kurdukları düzenli yollarla sağlamışlardır.

Yaşadıkları coğrafyanın özellikleri, Urartuların siyasi ve sosyal yapılarını etkilemiştir. Yerleştikleri bölgelerde sulama kanalları açarak tarımsal faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Urartular, başlıca geçim kaynaklarından birisi olan tarımı geliştirmek için Doğu Anadolu'da sulama amaçlı ilk göletleri kurmuşlar, suları, gelişmiş kanallarla tarlalarına taşımışlardır. Ayrıca, Urartularda hayvancılık da önemli bir ekonomik faaliyetti.

Urartular, çevrelerinde bulunan madenleri çok iyi işlemişler ve maden işçiliğinde çok ileri düzeye ulaşmışlardır. İnsan ve hayvan kulplu kazanları ve madeni araç-gereçleri diğer Anadolu uygarlıklarına ve Batı dünyasına satmışlardır. Friglerin tümülüslerinde Urartulara ait pek çok madeni eşya bulunmuştur.

Resimli kemer parçaları

Urartularda, yönetici kesim ile aileleri, büyük kale ve merkezin yakınındaki çok odalı kaya mezarlarına gömülürken sıradan halk, sosyal statülerine göre toprak altına inşa edilen oda mezarlara veya basit toprak mezarlara gömülürdü. Urartular da Hititler gibi hiyeroglif ve çivi yazısı kullanmışlardır.

LİDYALILAR

Lidya hazinelerinden bir örnek

Lidya, Gediz ve Menderes ırmakları arasındaki bölgede kurulmuştur. Bu bölgenin coğrafi özellikleri Lidyalıların siyasi, sosyal ve ekonomik yapılarını etkilemiştir. Başkentleri Manisa'daki **Sard**'dir. Lidyalılar, ticaret sayesinde zenginleşmişlerdir. Özellikle Doğu ve Batı arasındaki ticareti geliştirmek için Efelesten başlayıp Sard'dan geçen ve Mezopotamya'ya kadar uzanan **Kral Yolu**'nun açılmasında etkili oldular. Böylece, kısa sürede oldukça zenginleştiler. Lidyalıların tarihteki en büyük başarısı **parayı ilk bulan uygarlık** olmalarıdır.

Lidyalılar kısa sürede yıkılarak Pers egemenliğine girmiştir. Bunun da en büyük nedeni, ordularının çeşitli kavimlerden toplanan ücretli askerlerden oluşmasıdır. Lidyalıların dini inançları ağırlıklı olarak diğer Anadolu uygarlıklarının özellikle de Friglerin etkisinde kalmış ve onlarda çok tanrılı bir inanış hâkim olmuştur. Lidyalılar da Frigler gibi kralları ve zenginlerini tümülüs tipi mezarlara gömmüşlerdir. Ayrıca Lidyalılar, giyim ve silah başta olmak üzere pek çok konuda Yunan (Hellen) uygarlığının etkisinde kalmışlardır.

İYONLAR

Hippokrat

Eski çağlarda İzmir Körfezi'nden, Güllük Körfezi'ne kadar olan bölgeye **İyonya** denirdi. İyonlar bu bölgede şehir devletleri hâlinde yaşamışlar, dış tehditlere karşı devlet yönetimini Tiran adı verilen güçlü devlet adamlarına bırakmışlardır. İyonlar, yaşadıkları bölgenin coğrafi konumundan ötürü deniz ticaretinde çok gelişmişlerdir. Özellikle Batı Anadolu'nun ticaret yollarının sonunda yer aldıkları için oldukça zenginleşmişlerdir. Bu durum, İyonların siyasi ve sosyal yapılarını etkilemiştir. İyonlar, bilim ve sanatta oldukça gelişmiş bir toplumdur. İyonların bilimde ilerlemelerinin nedeni, kendilerinden önceki uygarlıkların, dünyanın oluşumuna ait efsanelere dayanan bilgilerini reddetmeleri ve doğanın oluşumuna bilimsel bir açıklama getirmeye çalışmalarıdır. Matematikte Tales ve Pisagor, tarihte Herodot, tıpta Hippokrat, felsefede Diogen (Diyojen) önemli İyonyalı bilim adamlarıdır. İyon edebiyatının en önemli eseri Homeros'un "İlyada ve Odyssea (Odyssea) Destanı"dır. İyonlar, çeşitli insanı özellikleri olduğuna inandıkları tanrıları tapmışlardır.

Tülin, konferansın sonunda Anadolu'da bu uygarlıklardan sonra Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük uygarlıkların da yaşadığını öğrendi. Bunlar, Anadolu'da tıpkı diğerleri gibi birçok tarihî miras bırakmışlardır.

1. Anadolu uygarlıklarının benzer ve farklı yönleri nelerdir?
2. Sizce, uygarlıklardan hangisi Anadolu ve insanlık tarihinde önemli bir rol oynamıştır? Neden?

Resim:38 2006 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabından bir bölüm

Uygarlıklar Beşiği Anadolu başlıklı bölümde Anadolu'da tarih öncesi dönemde kurulmuş olan medeniyetler aktarılmıştır. Bu medeniyetlerden Hititlerin, inandıkları tanrı ve kralların resimlerini kaya üzerine kabartma şeklinde yaptıkları, taş işçiliğinde ileri oldukları ve resimli yazı sanatını kullandıkları belirtilerek, pişmiş topraktan çeşitli kap, kacak ve heykeller yaptıkları, süs eşyası ve takı yapımında da ileri oldukları vurgulanmıştır. Friglerin maden işçiliğinde ileri gittikleri, mimari yapılarda kullanılan kaya ve taşları işlemek için madenden çeşitli aletler, bronz tabaklar, kazanlar, "fibula" denilen çengelli iğneler, madenden giysi kemerleri ve tokalar yaptıkları ifade edilmiştir. Ayrıca dokumacılıkta ileri gittikleri, "tapetes" adı verilen halı ve kilimleri ile ün

yaptıkları, taş işçiliğinde de usta oldukları vurgulanmıştır. Urartuların da taş, maden işçiliğinde ve taştan kale yapımında ustalaştıkları, insan ve hayvan kulplu kazanlar ve madeni araç-gereçler yaparak, bunları diğer Anadolu uygarlıklarına sattıkları belirtilmiştir. Son olarak İyonyalıların sanatta oldukça gelişmiş bir toplum oldukları aktarılmıştır.

Kitabın beşinci ünitesinde Orhun abidelerinden, Kültigin yazıtının resmi ve Türkçe metni verilmiştir. Uygur kültürünün sanatsal açıdan bütün Asya'yı etkilediği Araplara ve Batılılara birçok konuda örnek olduğu belirtilmiştir. İslam tarihinin anlatıldığı kısımda Endülüs Emevi devletinin İspanya'da pek çok mimari yapıya ve sanat eserine imza attığı, Elhamra Sarayı örneği ile birlikte aktarılmıştır. Türklerin İslamiyeti kabulü ile birlikte Türk-İslam anlayışı, mimarisi ve kültürünün ortaya çıktığı, Türk sanatına İslami motiflerin eklendiği belirtilmiştir.

Çizgilerin Dili başlıklı bölümde ise tarihten günümüze milletimize ait olan sanat ürünlerinden bahsedilmiştir. Orta Asya'da yapılan kazı ve araştırmalar neticesi özellikle Uygur-Türk şehirlerinde ortaya çıkarılan freskler, resimli ve minyatürlü kitaplar incelendiğinde, minyatür sanatının Uygur Türklerinde çok ileri gittiğinin anlaşıldığı belirtilmiştir. Ayrıca Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı minyatür sanatı ayrıntılarıyla aktarılmıştır.

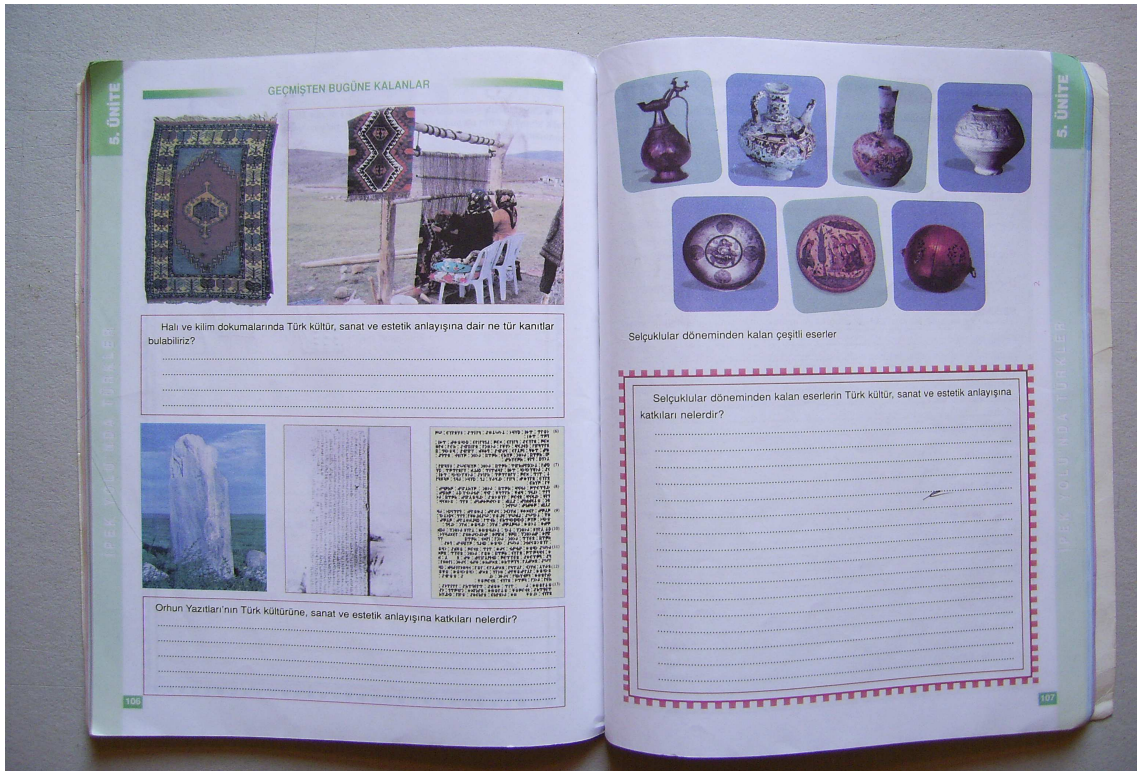
Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi başlıklı bölümde Moğolistan ve çevre bölgelerdeki Türk eserlerinin kurtarılmasıyla ilgili yapılan çalışmalar detaylı olarak aktarılmıştır. Projede yer alan ekibin yapmış olduğu kazılar neticesi Türk tarihi ve kültürünü yeniden yazacak derecede eserler ortaya çıkarıldığı da vurgulanmıştır.

Ders kitaplarıyla birlikte öğrencilere verilen çalışma kitaplarında¹²⁸ yer alan etkinlikler konuların kavranılması açısından önemli bir işlev görmektedir. Bu şekilde öğrenci, hem konuları daha iyi kavrayacak hem de sıkılmadan ve dikkati dağılmadan etkinlikleri yapacaktır.

¹²⁸ UZUN, Efan, ALTUN, Adnan; **İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğrenci Çalışma Kitabı 6**, İstanbul, 2006.

Resim:39 2006 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf öğrenci çalışma kitabı kapağı

Resim:40 2006 tarihli ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf öğrenci çalışma kitabından bir bölüm

İlköğretim okullarının 7.sınıfında okutulması gereken yeni programa ait ders kitabı 2006-2007 öğretim yılında yayınlanamadığından araştırmamız kapsamına girmemiştir.

BÖLÜM V

5. DEĞERLENDİRME, SONUÇ ve ÖNERİLER

5. 1. DEĞERLENDİRME

Önceki bölümlerde Cumhuriyet'ten günümüze kadar uygulanan programlar ve ders kitapları incelenerek çeşitli tespitler yapılmıştır. Burada ise ortaya konulan bilgilerin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Gerek ortaokul ve gerekse ilkokul (1998 döneminden sonra İlköğretim okulu) programları ve ders kitapları zaman içerisinde sürekli gelişime ve değişime uğramıştır. Yapılan değişikliklerden her zaman istenilen yararların sağlandığı söylenemez. Programların yenilenme aralıklarının belli bir periyodik sıra izlemediği gözlenmektedir. Bu durum, ihtiyaçla ilgili olabileceği gibi, dönemin yönetim tercihleriyle de ilgili olabilir. Örneğin İlkokul programlarından 1962 tarihli olanı sadece 6 yıl uygulamada kalırken, 1968 tarihli program zaman içerisinde bir kısım değişikliğe uğramasına rağmen öz şekliyle 30 yıl uygulamada kalmıştır.

Programlarda Tarih- Sosyal Bilgiler derslerine ayrılan ders saatlerine bakıldığında ise bir düzen olduğu görülmektedir. İlkokul programlarından 1962 yılına kadar ki bütün programlarda 4. ve 5. sınıflar için Tarih dersi haftada 2 saat olarak belirlenmiştir. 1962 programı ile Toplum ve Ülke İncelemeleri adını alan ders 4. sınıflar için haftada 6 saat, 5. sınıflar için ise haftada 5 saat olarak okutulmaya başlanmıştır. 1968 programında adı Sosyal Bilgiler olan dersin süresinde bir değişiklik yapılmamıştır. Ortaokul programlarından 1970-1971 tarihine kadar ki bütün programlarda I. II. ve II. sınıflar için Tarih dersi haftada 2 saat olarak belirlenmiştir. Bu tarihte Sosyal Bilgiler adını alan ders I. ve II. sınıflar için haftada 5 saat, III. sınıflar için ise haftada 4 saat olarak okutulmaya başlanmıştır. 1985 tarihli programda adı Milli Tarih olan ders I. ve II. sınıflarda haftada 2 saat olarak okutulmuştur. Bu dönemde III. sınıflarda Milli Tarih dersi kaldırılmıştır. 1998 tarihli ilköğretim programında ise 4. 5. 6. ve 7. sınıflar için haftada 3 saat olarak belirlenmiştir. 2004 tarihinde ise sadece 7. sınıflarda ders saati 4 e çıkarılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze kadar uygulanan programların hepsinde sanata direkt olarak ya da disiplinler arası yaklaşım çerçevesinde yer ayrılmıştır.

Müfredatların içeriğine göre ilkokul programlarından 1968'e kadar uygulananlarda, ortaokul programlarından ise 1970 tarihli olanı hariç diğerlerinde sanata yeterli denecek ölçüde yer verilirken 1968 tarihli ilkokul ve 2004 tarihli ilköğretim programlarında bu konulara daha az verildiği görülmektedir. Programların içeriğinin oluşturulmasında mevcut dönemin siyasi ve ideolojik yaklaşımı genelde etkili olduğundan başta sanat konuları olmak üzere diğer alanlarda da dönemsel farklılıklar görülmektedir. Sanat konuları genellikle tarihi konular içerisinde yer almıştır. Direkt olarak sanatın yer aldığı konular 1990'dan sonra kitaplarda yerini almıştır.

İlk dönemlerden başlayarak basılan ders kitapları zaman içerisinde boyut, baskı, yazı, iç düzen ve içerik anlamında değişikliğe uğramıştır. Ders kitapları bazı dönemlerde milimetrik farklılıklar olmakla beraber genel olarak küçük boy (16,5 x 23,5cm) ve büyük boy (19,5 x 27,5cm) olarak basılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında tamamen devlet basımevlerinde basılan ilkokul ve ortaokul ders kitapları 1948'den itibaren özel yayınevlerinin matbaalarında da basılmaya başlanmıştır.

İçerik açısından değerlendirildiğinde ilk dönemlerde yer alan konular itibariyle oldukça ağır olan ders kitapları zaman içerisinde sadeleşmiştir. Pek tabii cumhuriyet'in ilk yılları bir toparlanma ve kendine gelme süreci geçirdiğinden eğitim ortamı da bu durumdan etkilenmiştir. Yetişmiş insan eksikliği bilimsel çalışmaların ve araştırmaların yapılmasını güçleştirmiş ve hazırlanan program ve ders kitapları birçok konuda yetersiz kalmıştır. İlerleyen zaman içerisinde taşların yerine oturmasıyla beraber eksiklikler ve yetersizlikler aşılmış ve daha iyi çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Gerek ilkokul ve gerekse ortaokul ders kitaplarında içeriğin yerleşimi ve düzenin sağlanması ile ilgili çalışmalar tarihi süreçte hep devam etmiştir. Öncelikle ilk dönemlerde çok kalın olan ders kitaplarının ilkokullarda 1936'dan itibaren ortaokullarda ise 1949'dan itibaren sayfa sayıları düşürülmüştür. İçeriğin oluşturulmasına yönelik çalışmalar neticesinde, ilkokul ders kitaplarında konularla ilgili okuma parçaları 1936'dan sonra, hazırlık ve değerlendirme soruları 1936'dan sonra, kronoloji ve sözlük bölümleri 1962'den sonra, indeks ve kaynakça bölümleri 1990'dan sonra ilk kez kullanılmaya başlamıştır. Ortaokul kitaplarında ise konularla ilgili okuma parçaları 1949'dan sonra, hazırlık ve değerlendirme soruları 1949'dan sonra, kronoloji ve indeks bölümleri 1934'den sonra, sözlük bölümü 1970'den sonra ve kaynakça bölümü 1985'den sonra ilk defa kullanılmaya başlamıştır.

Ders kitaplarında görsel malzemelerin kullanımı da ayrı bir değerlendirme konusudur. Sanatsal açıdan ders kitaplarında yer alan görseller her dönemde vardır. Konulara göre dağılımı incelendiğinde oldukça çarpıcı sonuçlar karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki; 1968 ilkokul ve 1970-1971 ortaokul programlarına kadar kullanılan ders kitaplarında Yunan, Roma, Mısır ve İslami devire ait sanatsal resimler sıklıkla kullanılırken 1968-1970'lerden itibaren Türk sanatına ait görsellere ağırlık verilmeye başlandığı görülmektedir.

Özellikle 1950'lerden itibaren hızlı ve istikrarlı bir gelişim sürecine giren Türkiye'de her alanda ciddi değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Mevcut yeraltı ve yerüstü kaynakları değerlendirilip akıllı ve ciddi politikalar takip edilmeye başlanmasıyla beraber Türkiye modernleşme sürecine adım atmıştır. Eğitim açısından da durum bu gelişmelere paralel bir seyir izlemeye başlamıştır. Bu seyir içerisinde Türk kültürü ve sanatının tüm yönleriyle açığa çıkarılması amacıyla çeşitli bölgelerde arkeolojik kazıların yapılması çalışmaları hız kazanmıştır. Bu çalışmalar sonucu ortaya çıkartılan yeni bilgi ve belgelere ait görseller ders kitaplarına konulmuştur. Böylelikle eski Yunan, Roma, Mısır ve İslami devire ait görsel üstünlük sona ermiştir.

Ders kitaplarında en fazla yer alan sanatla ilgili konular İlkçağ Anadolu Uygarlıkları, İlk Türk Devletleri, Mısır medeniyeti, Mezopotamya uygarlıkları, Yunan ve Roma medeniyeti, Rönesans, İslam Tarihi, Selçuklu ve Osmanlı medeniyeti olarak sıralanabilir. Cumhuriyet'ten günümüze ders kitaplarında sanatla ilgili konuların yer aldığı bölümlerde en çok kullanılan görsel öğeler ise şunlardır: Hitit kabartmaları, Frig kapları, Monalisa tablosu, Rafael tabloları, Uygur duvar resimleri, III. Ahmet çeşmesi, Elhamra Sarayı, Selimiye Camii, Ayasofya, eski Yunan mabetleri ve açık hava tiyatroları.

5.1. 1. İlkokul Programları ve Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi

1926 dönemine ait program ve ders kitapları ulaşabildiğimiz en eski kaynaklardır. Bu dönemde gerek müfredat programı ve gerekse ders kitaplarında eski Türkçe hâkim durumdadır. Ders kitapları ebat olarak küçük boy olup yazı karakteri bakımından büyük puntolu basılmıştır. İçindekiler kısmında sayfa numaraları verilmemiştir. Kitapta yer alan görseller daha çok çizimlerden ibarettir. Zaten fazla bir görsel öğe de kullanılmamıştır. Kitapların kalın olması büyük puntolu basılmasından kaynaklanmaktadır. Yer alan konular öğrenci için çok ağır düzeyde değildir. Sanat

konuları İlk İnsanlar, Mısır, İlkçağ Anadolu Uygarlıkları, Atina, Orta Asya Türk Devletleri, Endülüs Emevileri, Rönesans ve İlk Dönem Osmanlı mimarisinden ibarettir.

1936 döneminde ders kitaplarında önemli değişiklikler yapılmıştır. Öncelikle kitaplarda kullanılan dil bu dönemde sadeleşmiştir. Ders kitaplarının içindekiler bölümü kitabın sonunda verilmiş ve kitaplarda kullanılan okuma parçaları, siyah-beyaz resimlerin ve haritaların listesi de eklenmiştir. Yazı kalitesinde, içerik ve düzende tamamen yenilenme ve gelişmeler yaşanmıştır. En önemli fark, bu dönemki ders kitaplarında daha fazla sayıda görsel öğenin kullanılmasıdır. Öğrenmenin kalıcı olması açısından bu, iyi bir gelişme olarak sayılabilir. Kitapta yer alan konu sayısı bu dönemde arttırılmıştır. Konu sonlarında özet, değerlendirme soruları ve okuma parçaları yer almıştır. Önceki dönemden farklı olarak sanat konularına Sümerler, Samanoğulları, Karahanlılar, Anadolu ve Büyük Selçuklular, Osmanlı sanatı genel olarak eklenmiştir.

1948 döneminde müfredat açısından önemli bir değişikliğe gidilmemiştir. Bu dönemde ders kitapları özel yayınevlerinde basılmaya başlanmıştır. Önceki döneme göre sayfa kalitesi artmış, yazı stili değişmiş ve puntosu büyümüştür. Görsel öğeler yine çokça kullanılmıştır. Konu başlarında dersin işlenişi ile ilgili küçük planlara ilk kez bu dönemde yer verilmiştir. Konuların bitiminde özet, tamamlayıcı bilgiler ve soruların yer alması da bir başka önemli özellik olarak dikkati çekmektedir. Kitaba kronoloji ve sözlük bölümleri de eklenmiştir. Kitaplarda yer alan bilgilere bakıldığında öğrenciler aşırın bir bilgi yüklemesinin yapıldığı göze çarpmaktadır. Öğrencilerden kapasitelerinin üzerinde performans beklenmektedir. Sanat konularına önceki dönemlerden farklı olarak Romalılar, Hunlar ve dokumacılık faaliyetleri de eklenmiştir.

1962 tarihli taslak olarak hazırlanmış müfredat programında ilkökul 4. ve 5. sınıflarda okutulan Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri “Toplum ve Ülke İncelemeleri” dersi adı altında birleştirilmiştir. Ancak okullarda ders kitabı olarak 1948 tarihli programa göre ufak değişikliklerin yapıldığı Tarih ders kitapları okutulmaya devam etmiştir. Bu dönemde basılan ders kitapları şekil ve içerik yönünden önceki dönemlerden pek farklı değildir. Konu başlarında hazırlık soruları yer almıştır.

1968 tarihli program, bazı dönemlerde değişiklikler yapılmasına rağmen günümüze dek uygulanan en uzun ömürlü program olarak dikkat çekmektedir. Bu özellik, programın esnek yapısıyla farklı dönem ihtiyaçlarını karşılamasına bağlı olabileceği gibi, programın değişim ihtiyacının ihmali ile de ilgili olabilir. Ayrıca zaman zaman yapılan değişimler, programın yürürlükte olduğu dönemlerde fonksiyonel olarak

kalmasına yardımcı olmuş olabilir. Programın yürürlükte olduğu süre zarfında yapılan değişiklikler şunlardır: Değişikliklerin en önemlisi başlangıçta Tarih, 1962 yılında Toplum ve Ülke İncelemeleri olan ders adının bu dönemde Sosyal Bilgiler olmasıdır. Sosyal Bilgiler dersi içerisinde Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi derslerine ait konuların yer alması konumuz açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Tarih konularına az yer verildiğinden sanata ayrılan kısımlarda da azalma olmuştur. Bir başka değişiklik ise müfredatta ve ders kitaplarında yer alan konuların sınıflandırılmasında ünite kavramının kullanılmaya başlanmasıdır. Konulardan sonra öğrenmeyi pekiştirme amaçlı tartışma konularına da bu dönemde yer verilmiştir.

Bu dönemde basılan ders kitaplarının şekil yönünden değerlendirmesi yapıldığında, teknolojik gelişmelerden kaynaklanan değişiklikler göze çarpmaktadır. Yazı şeklinde ve baskı kalitesinde 1962 dönemi kitaplarına göre farklılıklar bulunmaktadır. Ders kitaplarının sayfa sayıları 3 dersin birleşiminden oluştuğu için artmıştır. Sanat konularına bakıldığında Türkiye'deki küçük sanatlar, El sanatları ve Türk milletinin özellikleri gibi daha çok genel kültür tarzı bölümlerin eklenmesi de dersin adına ve amacına uygun olduğunu göstermektedir. Basılan ders kitaplarının müfredata uygun olmaması dikkat çekici bir noktadır. Bu farklılığın oluşmasında kitapların basımından evvel yapılmış olan program değişikliğinin olabileceği düşünülse de yapılan araştırmalar neticesinde ders kitaplarının basımından önce programda yapılmış bir değişikliğe rastlanmamıştır.

1968 yılında köy ilkokullarında uygulanmak üzere Birleştirilmiş sınıflar için Sosyal Bilgiler (1. ve 2. yıl) öğretim programı da kabul edilmiştir. Bu program 2000 tarihine kadar devam etmiş ve aynı tarihte uygulamadan kaldırılmıştır. Birleştirilmiş sınıflı köy okulları için hazırlanan bu program eğitim ve öğretim faaliyetlerinin köy okullarında da sağlıklı bir şekilde işleyişini sağlamaya yöneliktir. Bu programa uygun olarak hazırlanan ders kitaplarında yer alan konular kısmen sınırlandırılmış ve sıkıştırılmıştır. 1. yıl ders kitabı ağırlıklı olarak 4. sınıf ders kitaplarında yer alan konulardan oluşturulurken 2. yıl ders kitabı da 5. sınıf ders kitaplarında yer alan konulardan oluşturulmuştur. Kitaplarda yer alan görseller 4. ve 5. sınıf ders kitaplarında yer alanlardan pek farklı değildir.

1968 tarihli programda 1974, 1990 ve 1993 tarihinde bir kısım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler özde ciddi farklılıklar getirmediğinden ayrı birer program olarak ele alınmamıştır. Özellikle 1990 tarihli program değişikliğinden sonra basılan

ders kitaplarının programla uyumlu olduğu görülmektedir. 1968 tarihli programın ve bu programda 1974 yılında yapılan değişikliklerin ders kitaplarıyla uyumlu olmadığı dikkate alınırsa 1990 tarihli program değişikliğinin farkı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Başka bir farklılık ise şekil yönünden görülmektedir. Bu dönemde ders kitapları renkli olarak basılmıştır. Sayfa düzeninde, baskı kalitesinde ve yazı karakterinde yapılan değişikliklerde teknolojik gelişmelerin belirgin etkileri görülmektedir. Üniteler alt bölümlere ayrılmış bir şekilde verilemeye başlanmıştır. Ayrıca ders kitabının sonuna indeks, kronoloji ve bibliyografya gibi yeni ve önemli kısımlar eklenmiştir. Sanatla ilgili konulara baktığımızda sanatın ve güzel sanatların tarifinin yapıldığına ve ayrıntılara girildiğine ilk kez tanık olmaktayız. Folklor, tiyatro ve sahne oyunları gibi konular yer almıştır. Bunların dışındaki konular önceki dönemlerle hemen hemen aynıdır.

5.1. 2. Ortaokul Programları ve Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi

1931 tarihli program ve ders kitaplarından önce yayınlanan 1924 ve 1927 tarihli programlar ve bu programların uygulandığı ders kitaplarına yapılan literatür taraması neticesinde ulaşılamadığından el alınamamış ve değerlendirilememiştir. 1931 tarihli orta mektep müfredat programı değerlendirildiğine milli bir program olmayıp daha çok genel bir tarih programı niteliğindedir. Milli tarihimize ait konular diğer konulara göre kıyaslandığında çok az yer kaplamıştır.

I. sınıfta özellikle Yunan ve Roma Medeniyetine çok geniş oranda yer ayrılması, ilgili dönemdeki uzak felsefe ile ilgili olabilir. Bu konuyu Türkdoğan¹²⁹, şu şekilde dile getirmektedir: Cumhuriyetin ilk yıllarında benimsenen değişimin safhaları Laikleşme, Batılılaşma ve Türkleşme üçlemesi esas alınmıştır. Ancak, Tek parti döneminde bu çizgi Greko, Latin kaynaklarına yönlendirilmiştir. Aslına bakılırsa o döneme ait Türk kültür ve medeniyeti bilgisi yeterli düzeyde değildi. Henüz Türk sanatına yönelik ciddi manada bir çalışma yoktu ve eldeki bilgiler daha çok yabancı medeniyetlere aitti. Çünkü eski Yunan ve Roma medeniyetine yönelik bilgiler daha önceden yapılmış olan çalışmalarla önemli ölçüde açığa çıkarılmıştı. Dolayısıyla Yunan ve Roma medeniyetine programda geniş yer ayrılmasının sebebi böylece izah edilebilir.

¹²⁹ Türk Eğitim-Sen.; **21. Yüzyılda Türk Milli Eğitimi (ed. İzzet Çevik)**, Ankara, 2001.

Programda yer alan I. II. ve III. sınıf konuları ise haftada 2 saat olan bir tarih dersi için oldukça fazladır. Bu kadar konunun söz konusu ders saati içerisinde işlenmesi imkânsızdır. Ayrıca yer verilen konular birbiriyle bağlantılı olmayıp kopukluk oldukça fazladır.

Bu dönemde basılan ders kitapları incelendiğinde müfredata uygun olarak hazırlanmasına rağmen bölüm bölüm farklılıklara rastlanmaktadır. Programda II. sınıf için belirlenen Asya'da Akhunlar Devleti, Kape Sülalesi, Karahata Devleti ve Orta Zamanda Hint Âlemi adlı konular ders kitaplarında yer almamıştır. III. sınıfta ise programda belirlenen konu başlıkları ile ders kitaplarındaki bölümler farklılık gösterse de içerikte önemli bir değişiklik yapılmamıştır.

Ders kitapları ciltler halinde hazırlandığı için kalın görünümlüdür. Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait ders kitapları olduğu için mevcut şartlardan dolayı baskıda, yazı ve imlada hatalar ve kalite düşüklüğü dikkati çekmektedir. Ancak yine de kendi dönemi içerisinde değerlendirildiğinde bu yadırganılmayacak bir konudur. Kullanılan dil biraz ağır olmakla beraber anlaşılabilirliğe olumsuz bir etkisi yoktur. İçerik bakımından oldukça geniş bir yapıya sahip olan ders kitapları orta mektep seviyesindeki öğrencilerin kaldıramayacağı yoğunlukta bilgi içermektedir. Öğrencilere aşırı bilgi yüklenmesi, ilk dönemlerde hazırlanan yeni bir program olması ve tecrübe noksanlığı ile açıklanabilir. III. sınıf kitaplarında kronoloji ve indeks bölümlerinin yer alması bir ilk olarak önemlidir.

Kitaplarda sanatsal görsel öğelerin fazla sayıda yer alması önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu görseller daha çok mimari yapılardan oluşmaktadır. Sanatla ilgili konular Çin, Asya Türk Devletleri, Mezopotamya Uygarlıkları, İlkçağ Anadolu Uygarlıkları, İran, Ege Havzası, Roma, Bizans, İslam Tarihi, Mısır medeniyetleri, Hint-Türk devletleri, Rönesans ve Osmanlı medeniyeti olarak sıralanabilir.

1938 tarihli müfredat programı 1931 programıyla büyük ölçüde aynıdır. Ders kitaplarında da konular ve görseller açısından önceki dönemle büyük benzerlikler bulunmaktadır. Bu dönemde kitapların yazı karakterinde değişiklik ve puntosunda küçültme yapılmıştır. Her üç sınıf ders kitabına da kronoloji bölümü eklenmiştir. Kullanılan görseller önceki dönemle tamamen aynıdır.

1949 tarihli program önemli değişikliklerin yapıldığı bir programdır. Programda yer alan Tarih dersine ait amaçlar ve açıklamalara bakıldığında 1948 tarihli İlkokul

programıyla büyük ölçüde benzer olduğu dikkati çekmektedir. İlkokul ve Ortaokul programlarında aynı amaçlara yer verilmesiyle bize göre eğitimde düşünce ve anlayış birliğine sahip ideal insan tipinin yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Programda Tarih dersi konularının azaltıldığı ve genel bir tarihi perspektiften sıyrılarak Türk tarihine ağırlık verildiği dikkati çekmektedir. Bu durum dönemin mevcut siyasi ve ideolojik yapısıyla ilgili olabilir.

Bu dönemde basılan ders kitapları programla uyumludur. Şekil ve içerik bakımından önceki dönem ders kitaplarından ayrılmaktadır. Kitapların sayfa düzeninin değiştiği, yazı stilinin farklılaştığı, görsellerin çeşitliliğinin artırıldığı göze çarpmaktadır. Konu başlarında dersin işlenişi ile ilgili olarak basit planlar yer almıştır. Konu sonlarına özet, çalıştırma soruları ve okuma parçaları yerleştirilmiştir.

1970-1971 programı ilklerin gerçekleştiği bir programdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri orta mektep ve daha sonra ortaokullarda birbirinden bağımsız ve tek disiplin anlayışına uygun olarak okutulan Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri "*Sosyal Bilgiler*" adı altında birleştirilmiştir. Disiplinlerarası yaklaşıma göre düzenlenen Sosyal Bilgiler müfredat programı dönem içerisinde bazı değişiklikler geçirerek 1985 tarihine kadar uygulamada kalmıştır. 1970 ve 1974 tarihlerinde toplanan VIII. ve IX. Milli Eğitim Şuralarında alınan bir dizi kararların etkisi de programda kendisini göstermiştir. Türk eğitim sistemi yeniden yapılandırılmış ve ortaöğretim iki devreye (ortaokul ve lise) ayrılmıştır.

Programda ve gerek ders kitaplarında Sosyal Bilgiler dersi için belirlenen konulara bakıldığında bir önceki dönemden çok farklı olduğu göze çarpmaktadır. Bu dönem ders kitapları 3 dersin birleşiminden oluşan disiplinler arası bir yapıya sahip olduğundan dolayı Tarih konuları önemli ölçüde azaltılarak ağırlık vatandaşlık konularına verilmiştir. Bu durum kültür ve medeniyetimizin kavranılması bakımından üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Konuya araştırma perspektifinden bakıldığında, Sanat Tarihine ayrılan payın önceki programlara göre önemli derecede azaldığı söylenebilir. Özellikle 3. sınıfta sadece iki sayfalık el sanatları konusuna yer verilmesi durumu tespit etmektedir. 1. sınıf konuları incelendiğinde ünite başlıklarının soru biçiminde verilmesi dikkat çekicidir. Böyle yapılmakla öğrencilerin aktif olarak derslere katılması, sorgulama yapması, araştırması ve bilgiyi kendisi öğrenen durumuna gelmesi amaçlanmış olabilir.

Kitapların giriş bölümünde eğitim ve öğretim ile ilgili istatistikî bilgilere yer verilmiştir. Ders konularının kitaba yerleşimi ve içeriğin sınıflandırılması konusunda kolaylık sağlamak amacıyla “ünite” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Ders kitaplarında sayfa sayılarının bu dönemde arttırıldığı da dikkati çekmektedir. Böyle yapılmasının sebebi 3 derse ait konuların bir kitapta toplanmasıdır. Ancak sayfa sayısının arttırılması kitabı ağır hale getirmiş ve konuların haftalık ders saatleri içerisinde tam anlamıyla verilmesini güçleştirmiştir.

1970-1971 tarihli programa ait basılı ders kitapları incelendiğinde müfredata büyük ölçüde uygun oldukları görülmektedir. Şekil yönünden bakıldığında 1949 tarihli programa ait basılı ders kitaplarından önemli bir farkı bulunmamaktadır. Bu dönemde ders kitaplarının sonuna kronoloji bölümüne ilave olarak sözlük kısmının da eklenmesi önemli bir yenilik olarak görülebilir. Önceki dönemde yer alan konu planları, hazırlık ve değerlendirme soruları ile okuma parçaları bu dönemde de yer almıştır.

1970-1971 tarihli programda 1974 yılında IX. Milli eğitim şurası kararları uyarınca birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler özde bir farklılık arz etmediğinden ayrı bir program olarak ele alınmamıştır. Yapılan değişikliklere genel olarak bakıldığında ünitelerin birleştirilmesi dışında konu itibariyle bir farklılığın yer almadığı görülmektedir. Ünitelerin birleştirilmesi yoluna gidilirken anlamsız yeni ünite adları ya da gereksiz birleştirmelerin olduğu dikkati çekmektedir. Örneğin 3.sınıfta “Nüfusumuz ve Nüfus Sorunlarımız” adlı ünitenin adı “Nüfusumuz” şeklinde de verilebilirdi. Nüfusumuzun sorunları bu başlık altında alt başlık halinde yer alabilirdi. Bunun ana başlığa dâhil edilmesinin haklı gerekçeleri bilinmemektedir. Ayrıca 3. sınıf 5. ve 6. ünite başlıkları da gereksiz yere uzatılmıştır. Yapılan değişikliklerin uygulandığı basılı ilk ders kitapları incelendiğinde, şekil ve içerik yönünden 1970-1971 dönemine ait ders kitaplarından önemli bir farkın olmadığı görülmektedir. En önemli farklılık kitapların sayfa sayılarının makul düzeye düşürülmesi olmuştur. Ortalama olarak her sınıfta 100’er sayfa eksiltilmiştir. Bu eksiltme sanatla ilgili kısımlarda pek yaşanmamıştır.

1985 tarihinde kabul edilen Milli Tarih programı ile disiplinlerarası yaklaşıma göre hazırlanan Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı uygulamadan kalkmıştır. Bu program diğer derslerden ve programlardan bağımsız olarak tek disiplin anlayışına göre hazırlanmış ilk programdır. Tek disiplin anlayışına göre hazırlanması özellikle Türk tarihi ve kültürünün daha iyi kavranılmasını sağlamaya yöneliktir. Türk tarihine, kültür

ve medeniyet konularına ağırlık verileceği programın açıklamalar kısmında da belirtilmiştir. Milli duyguların programda daha fazla yer alması, dünyada yaşanan siyasi ve ideolojik gelişmelere karşı, Türkiye'nin kendini koruma refleksiyle ilgili olabilir.

Ortaokulların her iki sınıfı için belirlenen üniteler incelendiğinde programın açıklamalar kısmında belirtilen maddelere uygun olduğu göze çarpmaktadır. Bu dönemde ortaokulların 3. sınıfında Milli Tarih dersi konulmayarak yerine Vatandaşlık Bilgileri dersi okutulmaya başlanmıştır.

Programı araştırma perspektifi açısından incelendiğimizde 1970-1971 tarihli programa göre oldukça önemli oranda sanata yer ayrıldığını görmekteyiz. Bunun tek disiplin anlayışıyla yakından ilgisi bulunmaktadır. Bu durum, sanata ayrılan kısmın önceki programdan 15 yıl sonra bu derece artması süreç içerisinde yaşanan birtakım gelişmelerle de ilişkilidir şeklinde değerlendirilebilir. Şöyle ki; ülkenin içerisinde bulunduğu şartların iyileşmesi, Türk tarihi ve kültürüne ait yeni bilgi ve belgelerin günışığına çıkarılması ve yaşanan dönemlerin özelliklerine de bağlı olarak Türk tarihi ve sanatına önem verilmiş ve bu konuda yapılması gereken tüm çalışmalar yapılmıştır.

1985 tarihli Milli Tarih dersi programına ait basılan ders kitapları incelendiğinde programla uyumlu olduğu görülmektedir. Şekil ve içerik bakımından yeni birtakım teknolojik gelişmeler kitaplarda etkisini göstermiştir.

Cumhuriyet döneminden itibaren kullanılan ders kitaplarında bu dönemde bir ilk yaşanarak renkli resimler kullanılmaya başlanmıştır. Renkli görseller ders kitabının genelinde görülme de yine de ilk olması bakımından önemlidir. Renkli görsellerin ders kitaplarında yer almasıyla birlikte öğrencilerin hafızalarında sanatsal eserlerin görünümü orijinali gibi yer etmiştir. Bunun dışında sanatın güzelliği açısından resimlerin doğal renkleriyle beraber kullanılması ayrı bir önem taşımaktadır. Baskı kalitesi oldukça iyi olup sayfa düzeninde de belirgin değişiklikler yapılmıştır. Görsellerle konuların kitaba yerleşiminde ve yazı düzeninde bu belirgin değişiklikler kendini göstermiştir. Yer alan görsellerin en güncel resimler olması da kitapların bir diğer önemli özelliği olarak gösterilebilir. Çünkü kitapta resmi verilen sanatsal eser, kitabın basıldığı dönemdeki durumunda değilse o eserin bulunması, incelenmesi ve eser hakkında yeterli bilgi edinilmesi güçleşecektir. Programa ait ders kitaplarında birçok ilklerin ve değişikliklerin olması 1985 tarihli programı ve ders kitaplarını diğer dönemler içerisinde farklı kılmaktadır.

1985 tarihli programda 1993 yılında ufak bazı değişiklikler yapılmıştır. Buna göre bazı üniteler çıkarılarak yerine yeni üniteler eklenmiştir. Yapılan bu değişikliklerin yer aldığı ders kitapları incelendiğinde 1985 dönemi kitaplarından pek bir farkının bulunmadığı görülmüştür. Kitaba eklenen yeni ünitelerde sanat konuları yer almamıştır.

1985 dönemine ait ders kitaplarında yer alan konular kronolojik sıraya göre yerleştirilmiştir. Kitaplarda hazırlık soruları ve değerlendirme çalışmaları yer almıştır. Sanatla ilgili konular aktarılırken Türk medeniyetinin eskiliğinin yapılan arkeolojik kazılar neticesi ortaya çıkarılan eserlerin incelenmesiyle kanıtlandığı ifade edilmiştir. Sanat konuları İlkçağ Anadolu Uygarlıkları, Orta Asya Türk Devletleri, İlk Türk İslam Devletleri, Anadolu ve Büyük Selçuklu Devletleri, Osmanlı Medeniyeti ve Rönesans olarak sıralanabilir.

5. 1. 3. İlköğretim Okulu Programları ve Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi

İlkokulların sekiz yıla çıkarılması çalışmaları çerçevesinde 1973 yılında kabul edilen 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile ilkokulların süresi sekiz yıla çıkarıldı ve adı temel eğitim okulu olarak değiştirildi. 1980’li yıllarda İlköğretim adını aldı. 1997 tarihinde çıkarılan yasa ile ilköğretim kesintisiz olarak sekiz yıla çıkarıldı. 1997 den sonra hazırlanan Sosyal Bilgiler programları İlköğretimin 4. ile 7. sınıflarını kapsayan bir bütünlük göstermektedir. Bu döneme kadar uygulana gelen programlar zaman zaman bütünlük arz eden uygulamalar gösterse de genelde İlkokul 4. ve 5. sınıf ile Ortaokul 1. ve 2. (6.-7.) sınıflar için farklılıklar içermekteydi. 1997 yılından itibaren sekiz yıllık kesintisiz eğitim uygulamasına geçilmesiyle birlikte İlköğretimde yaşanan farklılıklar giderilerek bütünlük sağlanmıştır.

1998 tarihli program ilköğretimin bütünlüğüne yönelik olarak hazırlanmış ilk programdır. Bu programın disiplinler arası bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Çünkü tarih, coğrafya, sosyoloji, v.b. bilim dallarına ait bilgiler “*Sosyal Bilgiler*” adı altında birleştirilmiştir. Programda yer alan amaçlar açıklamalar ve sınıflara göre konular incelendiğinde önceki dönem ilkokul ve ortaokul programlarıyla büyük ölçüde benzer olduğu görülmektedir.

Programda 4. – 7. sınıflar için belirlenen üniteler incelendiğinde özellikle tarih konularında milli duyguların daha fazla yer aldığı ve Türk tarihi konularına ağırlık verildiği görülmektedir. Türk ve İslam tarihi dışında, Avrupa ve diğer medeniyetleri ile ilgili konuların azaltılması dikkat çekicidir. Bunu sadece Türk tarihine ağırlık verilmesi

ile açıklamamız elbette ki mümkün değildir. Gerek Türk tarihi ve medeniyeti hakkında yeni bilgi ve belgelere ulaşılması ve gerekse coğrafya konularına da önemli ölçüde yer verilmesi sonucu bahsedilen medeniyetlerle ilgili konuların neden az yer aldığı açıklanabilir. Tarihi konular verilirken programdaki bütünlüğe uygun olarak 4. sınıftan başlayarak 7. sınıfa kadar kronolojik bir sıra takip edilmiştir.

Bu dönemde basılan ders kitapları incelendiğinde ise önceki döneme göre şekil yönünden belirgin farklılığın olduğu göze çarpmaktadır. Kitapların ebatlarında, baskı kalitesinde, sayfa düzeninde ve kullanılan görsel öğelerdeki farklılık ve canlılık dikkati çekmektedir. 4. sınıfta büyük boy basılan kitapların yazı karakteri de büyük puntoludur. İçerik açısından bakıldığında ise programla uyumlu olduğu görülmektedir.

Kitaplarda en önemli özellik olarak görselliği gösterebiliriz. Tamamen renkli basım yapılması ve görsel öğelere fazlaca yer verilmesi konumuz açısından da önemli sayılabilecek bir noktadır. Görselliğin öğrenmeye katkısı göz önüne alındığında bu durum daha da önem kazanmaktadır.

Sanatsal eserlere ait fotoğraf ve resimlerin en güncel halleri ile verilmesi ve konuyu anlama noktasında bu fotoğraf ve resimlerin katkıda bulunması da dikkate değerdir. Ancak bu durum 6. ve 7. sınıf ders kitapları için pek geçerli değildir. 6. ve 7. sınıf ders kitaplarında yer alan görseller hem baskı kalitesinden hem de tasarım eksikliğinden kaynaklanan nedenlerden dolayı anlaşılammaktadır. Öncelikle görsellerin kitaba yerleştirilmesinde sorunlar vardır. Kitapların boyutu ile görsel malzeme boyutu arasında uyumsuzluk göze çarpmaktadır. Örneğin 7. sınıf kitabında yer alan Piri Reis'in dünya haritası¹³⁰ boyut olarak küçük verildiğinden hiçbir şekilde okunamamakta ve incelenememektedir. Dolayısıyla görseller, ders kitaplarında yer kaplamaktan fazlaca bir anlam ifade etmemektedir. Ders kitaplarına konulma amacı konuların anlaşılmasını kolaylaştırmak ve öğrenci ilgisini çekmek olan görsellerin böyle düzensiz bir biçimde yerleştirilmesi, söz konusu kitapların programların başarıya ulaşmasındaki destek rollerini sınırlamaktadır. Bunun olası nedenleri arasında, kitap yayınlama konusundaki ticari kaygılar sayılabilir.

Ünite başlarında dersin planı ve hazırlık çalışmalarına yer verilmiştir. Ünite sonlarında okuma parçalarının dışında öğrenilen bilgilerin değerlendirilmesi amaçlayan testlerin olması da başka bir özellik olarak karşımız çıkmaktadır. Yine kitapların son kısımlarında Kronoloji, İndeks ve Kaynakça bölümlerine ilaveten Türkiye ve Türk

¹³⁰ ŞENÜNVER, Güler, v.d.; **Sosyal Bilgiler 7**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1999, s. 149.

Dünyası Haritaları da yer almıştır. Programın uygulanması ile ilgili açıklamalar bölümünde de belirtildiği gibi özellikle geçmiş uygarlıklara ait eserlerin gezilip incelenmesini sağlamaya dönük ders konularına yer verilmesi konumuz açısından destekleyici olmuştur. Kitaplarda yer alan sanat konuları; El sanatları, İlkçağ Anadolu Uygarlıkları, Orta Asya Türk Devletleri, İslam Medeniyeti, İlk Türk İslam Devletleri, Mısır Türk Devletleri, Anadolu ve Büyük Selçuklu Devleti, Hint Türk Devletleri, Türk folkloru, Türk tiyatrosu, sahne oyunları ve Osmanlı Medeniyeti olarak sıralanabilir.

2004 tarihinde kabul edilen en son Sosyal Bilgiler öğretim programı pilot uygulama sonucu tespit edilen aksaklıkların 2005 yılında giderilmesiyle 2005–2006 yılından itibaren tüm ilköğretim okullarında uygulanmaya başlanmıştır. Günümüze kadar uygulana gelen Sosyal Bilgiler öğretim programlarından her yönüyle tamamen farklı olan bu program, yapılandırıcı yaklaşıma göre oluşturulmuştur. Cumhuriyetin eğitim felsefesi ulusaldır. 1936 İlköğretim Programının hedeflerinden biri de, “Terbiyenin her türlü hurafelerden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, milli ve yurtçu olması”dır.¹³¹ 1998 programının temel felsefesi ulusallıktır. Yeni programın temel becerilerine bakıldığında, eğitim programının felsefesinde köklü bir değişikliğe gidildiği ortaya çıkmaktadır. Türk Eğitim felsefesi, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ilk kez, Türk toplumunun ihtiyaçlarına değil, üyesi olmadığımız bir birliğin (AB) gereksinimleri doğrultusunda biçimlendirilmektedir. Eski 1998 sosyal bilgiler programının genel amaçlarında Atatürk, Türk, vatan, millet, Cumhuriyet ve milli kavramları toplam 43 kez işlenmiştir. Yeni programın genel amaçlarında 10 kez geçmektedir.¹³²

Bu programda bilgilerin direkt olarak verilmesi bırakılarak bilgiye ulaşma yollarının gösterilmesi esas alınmıştır. Yeni yetişecek nesillerin ufkunu açmasını, yorumlayan, sorgulayan, eleştiren, üreten, düşünen, gelişime ve değişime açık bir yapıya sahip olmasını sağlamaya yöneliktir. Programda öğrenme alanı ve kazanımlar gibi yeni kavramlar da kullanılmıştır.

Programda verilen bilgilere bakıldığında 4. ve 5. sınıflar için belirlenen öğrenme alanlarının aynı olduğu görülmektedir. Üniteler ve kazanımlar sınıflara göre farklılık göstermektedir. Daha önceki programlarda üniteler için belirlenen amaçlar bu programda kaldırılarak yerine kazanımlar getirilmiştir.

131 CANERİK, H.; “Sosyal Bilgiler Programı ve Öğretimi”, **Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu**, Erciyes Üniversitesi, 14-16 Kasım Kayseri, 2005, s. 363.

132 CANERİK, H.; **a.g.m.**, s. 364.

İlköğretim 6. ve 7. sınıflar Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı ise 4. ve 5. sınıf programlarından daha sonra kabul edilerek yayınlanmıştır. Böyle bir gecikmenin olmasının sebebi hazırlanan yeni programın önceki dönem programlarından çok farklı bir yapı ve içerikte hazırlanmış olmasından kaynaklanmaktadır.

6. ve 7. sınıflar için hazırlanan programın uygulanması ile ilgili açıklamalara bakıldığında dersin çok yönlü olarak işlenmesi gerektiği, öğretmenlerin ünite sürelerinde güncellik ilkesi gözetilmek kaydıyla değişikliğe gidebilecekleri, dersi verirken öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarının dikkate alınması, ünite, ders ve ara disiplinler ilişkilendirmesi yapılması, inceleme gezilerine önem verilmesi gibi önemli noktalar göze çarpmaktadır.

Programda yer alan önemli bir nokta ise ölçme ve değerlendirme araçlarının kullanımı ile ilgilidir. Eğitim-öğretim sürecini ve öğrenme sonucunu değerlendirici nitelikte çeşitli araç ve yöntemlere bu programda yer verilmiştir. Ekler bölümünde bu araç ve yöntemlerin neler olduğu gösterilmiştir.

Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf programında yer alan öğrenme alanları ve kazanımlar incelendiğinde önceki dönemlerden çok farklı olduğu görülecektir. Öğrenme alanları her iki sınıfta da aynıdır. Sadece ünite adlarında ve kazanım sayılarında farklılıklar bulunmaktadır.

Ders kitaplarının değerlendirilmesine geçilecek olunursa, yeni hazırlanan program gibi ders kitaplarının da şekil ve içerik yönünden 1998 dönemi ders kitaplarından ayrıldığı görülmektedir. Bu dönemde ders kitaplarıyla beraber çalışma kitapları da kullanılmaya başlamıştır. Ders kitabında yer alan bilgilerle bağlantılı etkinliklerin yer aldığı bu çalışma kitapları etkin öğrenmenin gerçekleşmesini sağlayacak bir özellik taşımaktadır. Şekil yönünden kitap boyutlarında, sayfa düzenlerinde, içerik planlaması ve düzeninde, yazı stilinde ve kullanılan görsel öğelerdeki farklılık ve çeşitlilik göze çarpmaktadır. Kitaplar ebat olarak büyük boy ve tamamen renkli basılmıştır. Ünite başlarında dersin işlenişi ile ilgili olarak organizasyon şemasına yer verilmiştir.

Ders kitapları adeta birer görsel materyal gibi düzenlenmiştir. Ünitelerin farklı renk desenler üzerinde oluşturulması ve çizgi roman karakterinde kısımlar eklenmesi öğrenci dikkatini çekmeye yönelik yeniliklerdendir. Ayrıca resimlemelerin yer alması, güncel kişi ve olaylara yer verilmesi, gazete, dergi ve internet gibi yayın organlarının orijinal görüntülerinin sunulması, eski dönemlere ait olaylarla ilgili canlandırma

resimlerinin eklenmesi ve görsellerle ilgili yorumlayıcı sorular sorulması bu ders kitaplarının bugüne kadar yayınlanmış kitaplar içerisinde çok farklı ve olumlu bir tarzda yapıldığını göstermektedir.

Yukarıda belirtilen farklılıklara rağmen ders kitaplarının uygulanabilirliği konusunda sıkıntılar bulunmaktadır. Kitaplarda yer alan bazı konuların farklı özelliklere sahip farklı öğretim kurumlarında aynı biçimde öğrenilmesi kolay değildir. Yeterli imkânlara sahip olmayan azımsanamayacak derecede okulun bulunduğu ülkemizde bu durum, göz ardı edilmemesi gereken önemli bir konudur.

Ders kitabında yer alan konular ile bu konuların verilmesi gereken ders süresi arasında uyumsuzluk sorunu vardır. Konuların belirtilen süre içerisinde verilmesi çok güç olmaktadır. Bu konuda zaman içerisinde gerekli düzenlemelerin yapılacağı beklenebilir. Aslına bakılırsa bu sorunlar tarihi süreçte hemen hemen her dönemde yaşanmıştır. Bu durumun sebebi, programların hazırlanmasında ülkemizin gerekli bilimsel metodolojiye tam olarak uymamasıdır.

Programlar hazırlanırken başta Avrupa olmak üzere dünyadaki gelişmeler takip edildiğinden herhangi bir ülkede başarılı sonuç veren bir program olduğu gibi ülkemizde de uygulanmaya çalışılmaktadır. 2004 tarihli en son program da bunun bir örneğidir. Finlandiya da uygulanıp çok başarılı olan ve diğer Avrupa ülkelerince de uygulanan yapılandırıcı yaklaşım ürünü program ülkemizin içinde bulunduğu şartlara ve stratejik konumuna göre gerekli değişiklikleri yapılmadan uygulanmaya başlaması neticelerinin neler olacağı konusunda bizleri oldukça düşündürmektedir. 2003 yılında PISA gibi uluslararası karşılaştırma sınavlarında öğrencilerimizin başarısızlığının ortaya çıkmasıyla¹³³ MEB bütün dersleri kapsayan geniş bir program geliştirme faaliyeti başlatmıştır.¹³⁴ Ülkemizde bu programın uygulamaya konulmasında PISA testlerinin etkisi fazla olmuştur. Uluslararası 15 yaş grubu öğrencilerin katıldığı bu testlerde Türkiye hep en alt sıralarda yer alırken üst sıralarda Finlandiya gibi ülkelerin olması, bu ülkede uygulanmakta olan eğitim programlarını gündeme getirmiş ve nihayetinde program ülkemizde de uygulanmaya başlamıştır. Yeni programda vatan ve milleti Türkiye, Cumhuriyet vb adlar taşıyan ünitelerin tamamı kaldırılmıştır. Yeni programda

133 MEB; OECD Uluslar arası Öğrenci Değerlendirme Programı(PISA) Testleri: Zorunlu Eğitimi Tamamlamış Öğrencilerin Değerlendirilmesinde Yeni Ufuklar, Ankara, 2003, s. 1-8.

134 AKBAŞ, O.; “Yeni İlköğretim Programının Değer Eğitimi Boyutunun İncelenmesi”, **Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi 14-16 Nisan 2006**, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2006, s. 288.

ulusal içerikli hiçbir ünite adına rastlanamamıştır program küreselleşmenin ihtiyaçlarına cevap vermektedir.¹³⁵

Program dünyadaki çağdaş gelişmeleri yansıtıyor olabilir, ancak, eğitim etkinliğinin bir kültürleme işi olduğu dikkate alınır, söz konusu programın başarısının ülkemizin sosyo-kültürel özelliklerine bağlı olacağı açıktır.

Ders kitaplarına içerik yönünden bakıldığında ise programla uyumlu olduğu görülmektedir. Önceki dönem ders kitaplarına göre tarih ve uygarlık konularının genişçe yer almadığı ve çoğunlukla genel kültür ağırlıklı konulara yer verildiği dikkati çekmektedir. Yeni sosyal bilgiler programı bireysel kişilik gelişimini esas almıştır. Toplumumuzun temel kurumu olan aileye, ulusal kültüre yeterince yer verilmemiştir. Bu program çok uluslu, çok kimlikli, hoş görülü bir dünya vatandaşı yetiştirmeyi amaçladığı için, farklı kültürlerle, farklı dini gruplara mensup bireyleri sorgulamadan kabul eden bir anlayışa sahip olduğu için, cumhuriyetimizin kuruluş felsefesi ile tam olarak uyuşmamaktadır. Bu programda “Türk Kültürü” ve “Türk Ulusu” kavramlarından özenle kaçınılmıştır.¹³⁶ Özellikle Türk tarihi ve kültürünün programda çok az yer alması düşündürücüdür. Bu haliyle kitap bir güncel dergi karakterine bürünmüştür.

Geçmiş uygarlıklara ait çok önemli sanatsal eserlerden çok az bahsedilişi anlam verilemeyen konuların başında gelmektedir. Uygarlıklar beşiği olan Anadolu’da binlerce sanat eseri bulunurken ve bizler bunların çok azı hakkında bilgi sahibi iken ders kitaplarında bu durum dikkate alınmayarak farklı konu alanlarına yer verilmesini anlamak kolay görünmemektedir. Bir milletin kendi kültür ve medeniyetine bu kadar uzak bırakılması kabul edilmesi zor bir uygulamadır. 4. sınıf ders kitaplarında tarihsel sanat konularının olmayışı çok önemli bir konudur. Sadece el sanatları hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Diğer kısımlarda çoğunlukla genel kültür konuları yer almıştır. 5. sınıf ders kitaplarında sanat konuları, ülkemizdeki tarihi eserler, Minyatür halı, Kitabe ve anıtların önemi ve Dünyanın yedi harikasıdır. 6. sınıfta tarih öncesi yaşayış ve tarihi devirlerde Anadolu Uygarlıkları, Orta Asya Türk devletlerinden Uygur fresk ve minyatürleri, İslam medeniyeti, Endülüs Emevileri, Moğolistan’daki Türk Anıtları olara sıralanabilir.

135 CANERİK, H.; **a.g.m.**, s. 365.

136 MERTER, F.; “Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Programının Eğitim Sosyolojisi Bakış Açısından Olumlu ve Olumsuz Eleştirisi”, **Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu**, Erciyes Üniversitesi, 14-16 Kasım, Kayseri, 2005, s. 430.

5. 2. SONUÇLAR

Sanat, sanat tarihi ve sanat eğitime ilişkin bilgiler Cumhuriyetten günümüze kadar uygulanan tüm program ve ders kitaplarında yer almıştır. Bu bilgilerin program ve ders kitaplarında kapladığı yer dönemlere göre değişmektedir. Gerek ilkokul ve gerekse ortaokul programı ve ders kitapları sürekli bir gelişim ve değişim yaşamıştır. Bu değişim ve gelişim günümüzde de devam ettiği gibi gelecekte de devam edecektir. Bu noktada önemli olan konu en iyiye ulaşmak değil en uygulanabilir olanını hazırlamaktır. Çünkü programlar uygulandığı ülkede eğer verimli sonuçlar ortaya çıkarıyorsa, o zaman en iyi program olarak kabul edilebilir. Ülkemizde ne yazık ki durum böyle değildir. Hazırlanan her program, belirli bir siyasi düşünceden sıyrılmadığı gibi yabancı programa olan özeni ve bağlılıktan kurtulamamış, ülke şartlarına da hiçbir zaman tam uyumlu olamamıştır. Bu nedenle programlar çok kısa aralıklarla, büyük değişimler yapılarak tarihi süreçte yenilenmiş ve günümüze kadar gelinmiştir. Halen uygulanmakta olan 2004 tarihli programa, özellikle millilik ve ulusal kimlik bağlamında ülke şartlarına tam uyumlu olmadığı eleştirileri yapılmaktadır. Bu durum araştırmada ilgili konuda yapılarak tarama sonuçlarıyla örtüşmektedir.

1998 yılına kadarki ilkokul ve ortaokul programları ayrı birer program olarak uygulansa da zaman zaman birbirinin devamı olacak şekilde hazırlanmıştır. 1998 tarihinde bu bütünlük hem isim ve hem de program olarak sağlanmıştır. Ortaokul ilkokuldan sonra devam edilen öğretim kurumu olduğundan dolayı programların bütünlük arz edecek şekilde hazırlanması en doğru düşünülmüş faaliyetlerdendir. 1998 yılına kadar 6 ilkokul programı ve 7 ortaokul programı hazırlanmıştır. Özellikle 1968 tarihli ilkokul programının en uzun süre uygulanan program olması, programın esnek yapısına, değişim ihtiyacının ihmaline ve zaman zaman yapılan değişimlerin programın yürürlükte olduğu dönemlerde fonksiyonel olarak kalmasıyla ilgili olabilir.

Cumhuriyetten itibaren uygulanan programlarda program ve ders kitabı ismi konusunda da bir düzen sağlanamaması olumsuz bir durum sayılabilir. Sosyal Bilgiler ya da Tarih olarak belirlenen program adları değişikliğin sürekli yapılmasından dolayı içeriklerinde yer alan konularla ilgili kalıcı bir etki bırakamamıştır. Bir dönem “*Tarih*” adı altında verilen bilgiler aradan kısa süre geçtikten sonra “*Sosyal Bilgiler*” adı altında ya verilmeyip ya da sınırlandırılınca ister istemez programın kalıcı başarıya ulaşması mümkün olmamıştır.

Sanatın ne manaya geldiği ve neleri kapsadığı konusunda sağlıklı bir bilginin ancak 1990'lardan sonra verilmesi de öğrenci de sanat kavramının ne olduğu konusunda uzun dönem bir belirsizliğin yaşanmasına sebep olmuştur. Ulu önder Atatürk'ün "Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir" şeklindeki ünlü vecizesi, eğitim sistemimizde sanatın yeri konusunda düşünmemiz gerektiğine işaret etmektedir. Biz yıllarca sanatın tam olarak neyi ifade ettiğini öğretilmediğimizden dolayı, bugün hayatla sanat bağına oluşturma konusunda acemilikler sergilemekteyiz. Oysa toplumu oluşturan her bireyin mutlaka belirli bir sanat dalına ilgisi veya yatkınlığı bulunmaktadır. Var olan bu ilgi ve yatkınlığın bir şekilde ortaya çıkarılması, ülkemiz açısından da çok önemli sonuçlar verecektir. Ders programlarının sanata olan ilgi ve yatkınlığı açığa çıkarmadaki rolü düşünüldüğünde, program ve ders kitaplarında sanatın yeterince yer almaması büyük bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında programların ve ders kitaplarının çok ağır olması ve bilgi deposu gibi görünmesi, öğrencinin duyu ve beceri gibi bütün yönlerden gelişiminin eksik kalmasına yol açmıştır. Öğrencinin o kadar bilgiyi aklında tutması mümkün olmadığı gibi, öğrendiklerini de tam olarak öğrenememesi sorunu ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde bu konuda yeterli düzenlemeler yapılması olumlu sonuçlar vermiştir.

Ders kitaplarının düzeni, içeriğin oluşturulması, görsellerin kalitesi ve çeşitliliği öğrenme açısından önemli etkiler yaptığından 1980 sonrasında bu konudaki düzenlemeler olumlu olmuştur. Öğrenci kitabını açtığı anda hissettiği farklılık, onun dikkatini derse ve konuya toplamaya katkıda bulunmuştur.

Ders kitaplarının uygulandığı ülkenin içinde bulunduğu şartlara göre bazı dönemlerde güncellenmesi sık sık görülmektedir. Ülkemizde de cumhuriyetten başlayarak günümüze kadar çeşitli dönemlerde böyle bir uygulama yapıldığına tanık olmaktayız. İlk dönemlerde aydın insan, sanayi ve üretim eksikliğinin yaşanması sorunu karşısında, ders kitaplarında bu eksikliğin bir an önce giderilmesi hususunda etkili olması bakımından nüfus, okuma, çalışma ve üretim konularının detaylı olarak ele alındığını görmekteyiz.

1940'lı yıllarda faaliyete geçirilen Köy Enstitüleri kırsal kesim insanlarını eğitecek aydınları yetiştirme ve köylerde toplumsallaşma ve kalkınmanın zeminini hazırlama amacını gütmüştür. Köy Enstitüleri kırsal kesimin eğitim sorunlarını çözmek ve köylülere çeşitli alanlarda bilgi ve beceriler de kazandırmayı amaçlamıştı. Ancak

gerek çeşitli nedenler dolayısıyla uzun ömürlü olmamıştır. En verimli dönemleri olan 1940-1946 yılları arasında Köy Enstitüleri kırsal Anadolu insanına uygarlık penceresini açan köy öğretmeni sayısını arttırdığı gibi, Türkiye’de “köylü aydın” olarak tanımlanabilecek bir kuşağın doğmasına olanak sağlamıştır, değerlendirmeleri yapılmaktadır.

1970 ile 1980 yılları arasında ülkede kargaşa, kaos ve terör ortamının etki göstermeye başlaması ve dış kaynaklı örgütlerin faaliyetlerini arttırması ile birlikte eğitim sistemimiz buna kayıtsız kalmamıştır. Program ve ders kitaplarına milli duygular hâkim olmuş ve ülkemize yönelik zararlı faaliyetlerden bahsedilmiştir. Böylelikle öğrencilerin ülke bütünlüğünün korunması konusunda bilinçlendirilmesi sağlanmıştır.

Ülkemiz 1999’da yaşanan Marmara depremi felaketiyle maddi ve manevi ciddi zararlar görünce deprem gerçeği hakkında, insanımızı eğitmek ve tedbirler alınmasını sağlayarak yaşanacak büyük hasarları asgariye indirmek amacıyla, program ve ders kitaplarına doğal afetler ve korunma yolları ile ilgili konular yerleştirilmiştir. Yapılan tüm bu düzenlemeler kendi dönemleri içerisinde mutlaka etkili olmuştur ve bundan sonra da olmaya devam edecektir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan program ve ders kitaplarının görsellik açısından yeterli olmaması, mevcut imkânlar düşünüldüğünde anlaşılır bir durumdur. Ancak 1936 ilkokul ve 1949 ortaokul programı ile beraber bu konuda belirgin değişiklikler yapılmıştır. Özellikle sanatsal açıdan bakıldığında görsel öğelerin çokça kullanılmaya başlanması öğrenmenin kalıcı olması bakımından çok olumlu bir gelişme olmuştur.

1962 yılından itibaren programlarda Sosyal Bilgiler kapsamına giren derslerin tek çatı altında toplanmasıyla beraber, program ve ders kitaplarında sanata ayrılan pay azalmıştır. Daha çok tarihi konular içerisinde yer alan sanat bilgisi, üç dersin birleşiminden oluşan Sosyal Bilgiler dersi adı altında bir gerileme yaşamıştır. Bu gerileme bugünde devam etmektedir. Oysa öğrencilerimizin kendi tarihini ve medeniyetini kavramasında sanatın rolü oldukça önemlidir. Eski medeniyetlere ait sağlıklı bilgilere ulaşılması, ancak o medeniyetlere ait sanatsal eserlerin bulunması ve incelenmesi ile mümkün olduğundan, program ve ders kitaplarında sanata ayrılan payın azaltılması çok anlamsız olmaktadır. Uygarlıklar beşiği olan ülkemizde binlerce sanat eseri olduğu halde insanlarımızın bunlardan habersiz bir şekilde eğitim alması kabul edilebilir değildir. Program yazılı bir belge olarak ne kadar mükemmel olursa olsun, başarısının uygulandığı ülke ve toplumun kültür ve sanatına bağlı olacağı

unutulmamalıdır. Geçici başarılar ilerde yaşanacak kalıcı yıkıntıları asla gölgeleyemeyecektir. Dolayısıyla dünya ile bütünleşmeyi isterken kendimizi bilmeden, tanımadan hareket edersek sonuçta geldiğimiz noktada ne olduğumuz ve kimliğimiz konusunda ciddi hasarlar oluşacaktır. İlerde yaşanması muhtemel bu hasarlardan korunmamız kendi tarihimize kültürümüze ve sanatımıza sahip çıkmamız ve hakkını vermemiz ile mümkün olacaktır.

Sosyal Bilgiler adı altında sanat konularında yaşanan azalma görsel öğelere de yansımıştır. 1970'lere kadar kullanılan görsel öğelerde başka medeniyetlere ait olanlarına fazla sayılabilecek ölçüde yer verilmiştir. Bu durum programın hazırlanmasında etkili olan düşünceden kaynaklanmamaktadır. Eldeki mevcut görsel materyallerin az ve kalitesinin düşük olması belirtilen uygulamanın yapılmasını zaruri kılmıştır. 1970 ve sonrasında ülkemizde ve Türk medeniyetinin hüküm sürdüğü diğer yerlerde yapılan arkeolojik kazıların artması sonucu yeni bilgi ve belgelere ulaşılması ders kitaplarımızdaki yabancı medeniyetlere ait görsel malzeme kullanımını da etkilemiştir. Elde edilen yeni görsel malzemeler ders kitaplarına da yerleştirilerek görsel öğelerde Türk ve yabancı medeniyetler açısından belirgin bir farkın oluşması sağlanmıştır.

Tarihi süreçte ders kitaplarında en çok kullanılan sanatsal görseller büyük çoğunlukla mimari yapılardır. Mimari eserler sanatın mükemmelliğini, ahengini ve zarafetini göstermesi bakımından önemlidir. Osmanlı döneminde yapılan bir camide sadece mimari güzellik değil bunun dışında estetik, ahenk, uyum, gibi sanata has özellikler de kendini göstermektedir. Caminin planı, kullanılan malzemelerin birbiri ile uyumu, yapılan süslemelerin göz alıcı çeşitliliği, sanatın birçok yönünün tek mekânda toplanmasını sağlamıştır. Bu yapıları ders kitaplarında inceleyen öğrencide de sanatın çok yönlülüğü konusunda fikirler oluşması sağlanabilir. En çok kullanılan görsel öğelerin daha çok Türk-İslam sanatına ait eserler olması da önemli bir ayrıntıdır.

Türkiye'de ders kitaplarında renkli basıma 1980 sonrasında geçilmiştir. Her ne kadar gecikmiş bir uygulama olsa da ülkenin içinde bulunduğu durum ancak o dönemde bu gelişmenin sağlanmasını mümkün kılmıştır. Renkli basıma geçilmesi eğitim sistemimiz açısından bir devrimdir. Böylelikle kitaplarda yer alan görsel öğeler orijinal renkleriyle birlikte verilmiş ve görsel eser öğrencinin hafızasında orijinal haliyle yer etmiştir. Ayrıca öğrencinin kitaba ilgi duyması ve onu merakla incelemesi sağlanmıştır. Renkli basım kitap düzenini de olumlu yönde etkilemiş ve ders kitapları daha güzel bir

yapıya kavuşmuştur. Ancak kullanılan görsellerin en güncel haliyle ve orijinal renkleriyle verilmemesi ya da verilen görsel öğenin boyut olarak küçük olması ve baskıdan dolayı görünür ve anlaşılabilir olmaktan çıkması sonucu renkli basımın özelliğini yitirmiştir. Özellikle 1997 ve sonrasında basılan İlköğretim 6. ve 7. sınıf kitaplarında yer alan görseller yaptığımız bu tespitlere uymaktadır. Öğrencinin konuyu anlamasına ve görsel öğeyi tanınmasına katkı yapması gereken resimler yer kaplamaktan başka bir anlam ifade etmemiştir. Dolayısıyla bu noktada sayfa düzeni, görsel malzeme ile konuların uyumu, tasarımı ve baskısına çok dikkat edilmesi zaruri olmuştur. 2004 tarihli programa ait ders kitaplarında bu sorunlar büyük ölçüde aşılmıştır. Böylelikle ders kitapları istenilen amacı gerçekleştirmeye büyük katkılar yapmıştır.

1960'lı yıllardan itibaren köy okullarında uygulamaya başlayan “*Birleştirilmiş Sınıflar Programları*” eğitimde eş zamanlılığı sağlayan olumlu bir çalışma olmuştur. Normal öğretimde uygulanan program ve ders kitapları kadar fazla ve ayrıntılı konular bulunmamasına rağmen, içeriğinde yer alan sınırlandırılmış bilgiler bile, eğitimde aynı amaca ulaşma konusunda önemli katkılar yapmıştır.

Eğitim sistemi, bir ülkenin en hassas konularından biridir. Ülkenin geleceğini oluşturan nesiller sağlıklı bir eğitimden geçerse gelecekte rahat, mutlu bir ortam oluşturacak ve uzun süreli istikrar sağlanacaktır. Dolayısıyla toplumun bütününe geleceğini ilgilendiren eğitim konusunun günlük politik argümanlarına malzeme yapılmaması çok önemlidir. Nitekim eğitimin, Türkiye'nin uluslar arası arenada saygın bir yer edinmesi ve geleceği garanti altına alması için kritik bir öneme sahip olduğu belirtilmektedir. Bu durum, eğitimin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Verilecek sağlıklı bir eğitimle, gelecek kaygısı duyulmasının önüne geçilmiş olunacaktır.

Türk eğitim sistemi, üzerinde kısa aralıklarla yapılan ciddi değişiklikler, program geliştirme bakımından iyi gibi görünse de, bu değişikliklerin bilimsel zeminde yapılmaması beklenen yararları sağlayamamıştır. Ayrıca programların bütün boyutlarıyla değil de, bazı boyutlarıyla değiştirilmesi, beklenen faydaları sınırlamıştır. Program değişimi, her dönemde gerçekleşmiş ve bugün de devam etmektedir. Elbette ki programlar zamana ve şartlara göre değişecektir. Dolayısıyla, bu değişim, günlük basit çıkarılardan ziyade, bilimsel gerekçelerle yapılmalıdır.

1998 ve halen uygulanmakta olan 2004 programı ise güncel ve genel kültür ağırlıklı konuların yer aldığı programlardır. Bazı sınıf kitaplarında eski medeniyetlere ait tarih ve uygarlık konularının hiç yer almadığı görülmektedir. Sanatla ilgili olarak

gerek iç ve gerekse dış turizme yönelik bilgilere yer verilmiştir. 2004 tarihli programla birlikte ezberciliğe mümkün olduğunca az yer verilmiş ve daha çok etkinlik ve uygulamalar sonucu kendi kendine öğrenme ön plana çıkarılmıştır. 2004 tarihinde kabul edilen en son Sosyal Bilgiler programı yeni bir program olduğu için başarılı olup olmayacağı konusunda zaman içerisinde sağlıklı değerlendirmeler yapılacaktır. Avrupa ülkelerinde yıllardır uygulanan ve çok olumlu neticeler veren bu programın ülkemizde de yeterli altyapının oluşturulmamasına rağmen oturacağı ve olumlu neticeler vereceğini temenni etmekteyiz. Unutulmamalıdır ki programı yürüten eğitimciler yeni yönetime uyum sağlamak yerine alışkın oldukları ve kendilerine kolay gelen eski yöntemi uygulamada ısrarcı olurlarsa bu yöntem başarısız olabilir.

5.3. ÖNERİLER

Son yıllarda yapılan arkeolojik araştırmalar neticesinde ortaya çıkarılan sanatsal bulgular, programda yer alan bilgilerin güncelleşmesini zaruri kılmaktadır. Özellikle sanat alanında eski dönemlere ait yeni eserlerin ortaya çıkarılması çok önemli bir gelişme sayılabilir. Bu eserler incelendiğinde onların sahip oldukları medeniyetin seviyesi daha da iyi anlaşılacaktır. Elde edilen bilgi ve belgelerin programlara hemen konulması bu bakımdan faydalı olacaktır.

Sanatla ilgili konular genellikle programlarda az yer kaplamaktadır. Bu durumda öğrenciye sanat kavramını tam olarak verebilmek için kuru bilgilerin aktarılması yeterli olmayabilir. Mesela el sanatları konusu işlenirken bilgiden çok uygulamaya ve örneklerle yer verilmesi konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Günümüzde devam eden el sanatları işçiliğinin yapıldığı yerleri ziyaret etmek, nasıl yapıldığına tanık olmak çok olumlu neticeler verecektir. Okulda el sanatları becerilerini geliştirici çalışmalar çoğaltılması da düşünülebilir.

Tarihi dönemlere ait sanat faaliyetleri ile ilgili bilgiler aktarılırken ise görsel materyallerden faydalanılması kavramayı kolaylaştıracaktır. Bu amaçla renkli ders kitaplarıyla beraber ihtiyaç duyulan konulara yönelik vcd, dvd gibi görsel malzemeler verilmelidir. Yardımcı ders kitabı satışı yapan özel kurumlar ile özel eğitim kurumları bu ek donanımları vermeye başlamıştır. Devlet okullarının da özel okullar ile aralarında oluşan farklılığı biraz da olsa kapatılmak için bunu yapması gerekmektedir.

Tarihi dönemlere ait buluntuların yer aldığı müzelere, sanat evlerine v.b. yerlere yapılacak ziyaretlerin çoğaltılması gibi etkinlikler de çok faydalı olacaktır.

Günümüzde iletişimin gelişmesi sebebiyle dünyada bilgi alımı ve kullanımı hız kazanmıştır. Yaşanan değişimlerin olumlu ya da olumsuz sonuçları kısa sürede alınmaktadır. Bundan 5-10 yıl öncesine kadar 30 kişilik bir sınıfta öğrenci başına ortalama 4-5 olan bilgisayar sayısı bugün 15-20'lere çıkmış durumdadır. Yaşanan teknolojik gelişmeler de göstermektedir ki bu oran birkaç yıl sonra tamamına yakın bir düzeye çıkacaktır. Dolayısıyla öğrencilerin bu teknolojik araçlardan sadece oyun anlamında faydalanmasının önüne geçmek için her öğrenciye bir vcd verilmesi düşünülebilir. Öğrenci vcd ile işlenmesi mümkün olan tüm derslerinde bu aracı kullanacak ve kendini daha iyi yetiştirecektir. Özellikle konumuz açısından düşünüldüğünde her öğrencide bir vcd olması çok faydalı olacaktır. Öğrenciler sanatsal görselleri, belgeselleri ve kısa filmleri vcd'lerden takip ederek konuları daha iyi kavrayacak ve daha başarılı olacaktır.

Programlar hazırlanırken mevcut iktidarların ideolojilerini yansıtılmaları bilimsel ve objektif bir eğitimin oluşmasını engellediğinden içerikler oluşturulurken yapılandırmanın dikkatli bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Ülkemizde eğitimin şimdiye kadar istenilen seviyelere gelememesinin nedenlerinden biri de siyasi etkilerdir. Eğitime uzman kişilerin bakması, tamamen bilimsel ve hiçbir ideolojik etki almadan yürütülmesi, değişim ve gelişime açık olması belli bir seviyeye ulaşma için gerekli kısıtlardır.

Türk tarihi, kültürü ve sanatının bugün hala tam olarak aydınlatılamamış kısımları bulunmaktadır. Bizler kendi kültürümüzü ve sanatımızı ancak elde ettiğimiz eski bilgi ve belgelerle daha iyi anlıyoruz. Bilimsel çalışmaların yürütülmesinde önderlik eden siyasi hükümetlerin bu konuya hassasiyet göstermeleri gerekmektedir. Arkeolojik kazıların ve diğer bilimsel çalışmaların Türk tarihinin hüküm sürdüğü bölgelerde sürdürülmesini sağlamak ve bu konuya kaynak aktarmak çok faydalı sonuçlar verecektir. Kendi kültürümüz ve sanatımız hakkında daha önce hiç bilmediğimiz konular eserler ve ayrıntılarla karşılaşılabılıriz. Sonuçta bu durum dünya tarihinin geçmişi hakkında da yeni bir değerlendirme yapmayı gerekli kılabilir.

Sanat ve sanat eğitimine ilişkin konular aktarılırken mümkün olduğunca görsel öğelere yer verilmeli, dersler görsel materyallerle desteklenmelidir. Disiplinler arası etkileşimlere sık sık yer verilmelidir. Öğretmenler kendi uzmanlık alanlarındaki bilgi,

beceri ve tecrübelerini disiplinler arası öğretim yaklaşımıyla birleştirmeli ve etkili bir biçimde kullanmalıdırlar. Öğrencilerde sanat becerilerinin gelişimini sağlayıcı çalışmalara, uygulamalara da zaman ayrılmalıdır. Türk sanatının geçmişten günümüze çok iyi bir şekilde ele alınıp müfredatlarda uygun bir biçimde yer alması da kültürümüzün nesiller boyu devam etmesinde önemli katkılar sağlayacaktır.

Bugün ülkemiz okullarında öğrenciler arasında yaşanan şiddet, zararlı alışkanlıklar ve başıboşluk bizleri oldukça düşündürmektedir. Öğrenciler yaşadıkları ortamdan dolayı gün geçtikçe öz değerlerimizden uzaklaşmaya, kendisine ve topluma zararlı hale gelmeye başlamışlardır. Stres atma aracı olarak sağlığa zararlı maddeler görülmekte boş zamanlar ise ya internet salonlarında uygunsuz sitelere girilerek ya da tv başında anlamsız ve kötü örnek teşkil edecek programlar izlenerek heba edilmektedir. Öğrencilerimiz bizim yarınlarımızın teminatı olduğuna göre onlara çok iyi sahip çıkmak ve yetiştirmek zorundayız. Eğitim sistemimizin düzen ve disiplin anlayışında açıkça görülen birtakım eksikliklerin giderilmesi, eğitimciler ile ailelerin biraz daha sorumlu davranması ile bu durum düzeltilebilir. Bu noktada sanatın rolü de önem kazanmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi her insanın mutlaka belli bir alanda özel becerisi ve yeteneği bulunduğundan öğrencilerin sahip oldukları yeteneklerini geliştirici çalışmalara yönlendirilmesi gerekmektedir. Bugün cezaevlerimiz adeta sanat merkezlerine dönüşmüş durumdadır. Oluşturulan atölyelerde yetenekleri doğrultusunda çalışan mahkûmlar harika eserler yapmakta ve böylece vakitlerini çok güzel bir şekilde değerlendirmektedirler. Okullarımızda da öğrenciler için böyle çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Öğrenci becerisine göre bir çalışmaya katıldığı takdirde ne şiddete eğilimi olacak ne de uygunsuz işlerle ve zararlı maddelerle uğraşacaktır. Ders kitaplarımızda yer alan sanat konularının öğrenci ilgi ve yeteneğini açığa çıkarmaya, geliştirmeye yönelik olması ve uygulamaya ağırlık verecek şekilde düzenlenmesine ihtiyaç vardır.

Ülkemizde son yıllarda uygulanan yeni programları bizlerden önce uygulayıp vazgeçen ülkeler de bulunmaktadır. Genel kitlenin kalitesini yükseltmenin maliyeti ve zorluğu nedeniyle, hızlı gelişen ve rekabeti sürdürmeyi amaçlayan bazı ülkeler, zirveye oynayan ve toplumun önünü açacak az sayıdaki kitleye önem vermeye başlamıştır. Hindistan ve Çin'in ekonomik yükselişinde bu durum dikkat çekmektedir. Bu ülkeler, genel eğitim düzeyi ve kalitesi düşük olmakla birlikte, çok az bir kesime kaliteli bir eğitim vererek lider kadrolar yetiştirmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri de söz

konusu ülkelerin eğitim sisteminde uygulanan bu yöntemi uygulamaya başlamıştır. Ülkemizde bu durumun iyi tartışılarak ders kitaplarının ve içerisindeki sanat konularının yeri ve amacının yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Halen uygulanmakta olan eğitim programlarında görsel sanat ve malzemeye, pratiğe önem verilirken en kalıcı yöntem olan eser üretmek öğrenme, kendini ifade etme dersleri(resim, müzik, beden eğitimi) nin güzel sanatlar liseleri haricindeki liselerde seçmeli hale getirilmesi ve ders saatlerinin düşürülmesi büyük bir tezattır. İlerleme yarışında geri kalmak istemiyorsak bir takım yenileşmeleri bugünden yapmamız gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKBAŞ, O.; “Yeni İlköğretim Programının Değer Eğitimi Boyutunun İncelenmesi”,
Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi 14-16 Nisan 2006, Gazi
 Üniversitesi, Ankara, 2006, s. 288-303.
- AKIN, Himmet, ULUÇAY, Çağatay, **Tarih I**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1964.
- AKIN Himmet, ULUÇAY M. Çağatay; **Tarih Ortaokul III**, Yeni Matbaa, İstanbul,
 1964.
- AKŞİT, Niyazi, **Milli Tarih Ana Ders Kitabı I**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986.
- AKŞİT, Niyazi, **Milli Tarih Ana Ders Kitabı II**, Türk Tarih Kurumu Basımevi,
 Ankara, 1985.
- AKŞİT, Niyazi, **Milli Tarih I**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1996.
- AKŞİT, Niyazi, **Milli Tarih II**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997.
- AKŞİT, Niyazi, EĞİLMEZ, Osman, **Tarih Sınıf IV**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961.
- AKŞİT, Niyazi, SANIR, Ferruh, **Sosyal Bilgiler 2. Sınıf**, Milli Eğitim Basımevi,
 İstanbul, 1979.
- AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, 2004.
- ARIK, Oluş, “Güzel Sanatlar”, **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**,
 Ankara, 1990, s. 137-152.
- ARIKOĞLU, Melihat; “Liselerde Uygulanmakta Olan Ders Geçme ve Kredi
 Sistemindeki Sanat Alanına İlişkin Bir Durum Değerlendirmesi”, **Sanat
 Eğitiminin Geleceği Seminer 20-22 Ekim 1994**, Ankara, 1995, s. 82-
 92.
- ASAL, Tarık, AKŞİT, Niyazi, **Sosyal Bilgiler 3. Sınıf**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,
 1979.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem, “Türkiye’de Eğitim Sisteminin Evrimi”, **75 Yılda Eğitim**,
 İstanbul, 1999, s. 91-110.
- BAYMUR, F., **Genel Psikoloji**, Ankara, 1984.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit, **Özel Öğretim Yöntemleri**, Ankara, 1988.
- CAN, Gürhan, “ Sosyal Bilgiler Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme”, **Sosyal
 Bilgiler Öğretimi**, Eskişehir, 1998, s. 159-172.

- CANERİK, H., “Sosyal Bilgiler Programı ve Öğretimi”, **Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu**, Erciyes Üniversitesi, 14-16 Kasım Kayseri, 2005, s. 362-371.
- ÇETİN, Ayşe, v.d., **İlköğretim Sosyal Bilgiler 5**, İstanbul, 2005.
- DEMİR, Selçuk Beşir, “Sosyal Bilgiler Dersi İçin Örnek Bir Materyal “Seldem””, **International Educational Technologies Conference, 21-23 Eylül Bildiriler 1**, Sakarya, 2005.
- ILGAZ, Deniz, “Köy Enstitüleri”, **75 Yılda Eğitim**, İstanbul, 1999, s. 311-344.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 2004.
- EPÖ; **Profesörler Kurulu Yeni İlköğretim Programını Değerlendirme Toplantısı Sonuç Bildirisi**, Eskişehir, 2005.
- ERBAY, Fethiye, “Çevresel Etkenlerin Sanat Kuramlarına ve Sanat Eğitimine Katkısı”, **Gazi Üniversitesi 2. Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 28-30 Nisan**, Ankara, 2004, s. 41-46.
- ERDEM, Selman, v.d., **Sosyal Bilgiler Orta 1**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.
- _____, **Sosyal Bilgiler Orta 2**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.
- _____, **Sosyal Bilgiler Orta 3**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.
- ERDEN, Münire, **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, İstanbul, Tarihsiz.
- ERDEN, Münire, AKMAN, Yasemin, **Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretme**, Ankara, 1996.
- ERSOY, Ayla, “Sanat İçin Eğitim, Eğitim İçin Sanat”, **Türkiye’de Sanat, Sanat Eğitimi Özel Sayısı, S. 26 Kasım/Aralık 1996**, İstanbul, s. 40-44.
- FOWLER, C.& MCMULLAN, B. S., “Understanding How the Arts Contribute the Excellent Education(Study Summary)”, **National Endowment For the Arts**, Fall–1991, s. 109-112.
- GÖKBULUT, Nur, “Görsel Sanatlar ve Kavram Öğretimi”, **Gazi Üniversitesi Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 8- 10 Mayıs**, Ankara, 2002, s. 215-226.
- GÜVENÇ, Halil, ÇILAK, Furuzan, **Toplum ve Ülke İncelemeleri**, Sıralar Matbaası, İstanbul, 1965.
- İlk Mekteplerin Müfredat Programı**, Maarif Vekâleti İlk Tedrisat Dairesi, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340 (1924).
- İlk Mekteplerin Müfredat Programı**, Birinci Tab., Milli Matbaa, İstanbul, 1926.
- İlkokul Programı**, T.C. Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.

- İlkokul Programı**, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948.
- İlkokul Programı**, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, İkinci Baskı, İstanbul, 1969.
- İlkokul Programı Taslağı**, MEB İlk Öğretim Genel Müdürlüğü Program Geliştirme Bürosu Yayınları No:1, Ankara, 1962.
- İNAL, Ali Ekrem, ÇALAPALA, Rakım, **Tarih İlkokul:5**, Atlas Yayınevi, İstanbul, 1960.
- İNAL, Ali Ekrem, ÇALAPALA, Rakım, **Tarih İlkokul:4**, Atlas Yayınevi, İstanbul, 1965.
- İNAL, Ali Ekrem, ÇALAPALA, Rakım, **Tarih İlkokul:5**, Atlas Yayınevi, İstanbul, 1965.
- İNAL Ekrem, ORMANCI Nurettin, **Tarih Orta II**, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1962.
- İSİMSİZ, **Tarih III**, Maarif Matbaası, Ankara, 1941.
- İSİMSİZ, **Tarih IV**, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Devlet Matbaası, İstanbul.1934.
- İŞBİLEN, Ayşe, “Türkiye’de Sanat Eğitiminde Öğretmen Yetiştirme”, **Gazi Üniversitesi Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 8- 10 Mayıs**, Ankara, 2002, s. 137-150.
- İŞLER, Ahmet Şinasi, “Sanat Eğitiminde Disiplinler arası – Tematik Yaklaşım”, **Milli Eğitim Dergisi**, S. 163, Ankara, 2004.
- JACOBS, H. H., **The Growing Need For İnterdiciplinary Curriculum; Design and İmplementation. Alexandria, VA: ASCD**, 1989.
- KARABIYIK, Erol Ünal, TİRYAKİ, Figen, **İlköğretim Sosyal Bilgiler 4**, Ankara, 2004.
- KESKİN, Yusuf, **Türkiye’de II. Meşrutiyetten Günümüze Kadar Uygulanmış Olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Analizi ve Karşılaştırılması**, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.
- KILAVUZ, Nalân, **Sosyal Bilgiler 4**, Önde yayıncılık, İstanbul, 1996.
- KILAVUZ, Nalân, **Sosyal Bilgiler 5**, Önde yayıncılık, İstanbul, 1996.
- KILIÇ, Abdullah, v.d., “Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Yaşanan Güçlükler”, **Çağdaş Eğitim Dergisi**, S. 293, Ankara, (Aralık 2002), s. 27-36.
- KISAKÜREK, M. A., “Sosyal Bilgiler Öğretiminin Niteliği, Kapsamı ve Amaçları”, **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Eskişehir, 1988, s. 1-18.

- KOLUKISA, Enver Aydın, v.d., **İlköğretim Sosyal Bilgiler 4**, İstanbul, 2005.
- KÖKEN, Nevzat, “Sosyal Bilgiler Öğretiminde Soru Sorma Metodunun Önemi”,
Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 4, S. 2, (Aralık 2002), s. 91-103.
- MEB, **İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Programı**, Ankara, 2005.
- MEB, **Ortaokul Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi ve Matematik Müfredat Programı**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1973.
- MEB, **Tebliğler Dergisi**, C. 32, S. 1582, (24 Kasım 1969), s. 427-433.
- MEB, **Tebliğler Dergisi**, C. 33, S. 1631, (16 Kasım 1970), s. 385-388.
- MEB, **Tebliğler Dergisi**, C. 36, S. 1740, (2 Nisan 1973), s. 121.
- MEB, **Tebliğler Dergisi**, C. 37, S. 1788, (6 Mayıs 1974), s. 97-100.
- MEB, **Tebliğler Dergisi**, C. 37, S. 1797, (15 Temmuz 1974), s. 285-300.
- MEB, **Tebliğler Dergisi**, C. 37, S. 1816, (2 Aralık 1974), s. 567-589.
- MEB, **Tebliğler Dergisi**, C. 48, S. 2190, (17 Haziran 1985), s. 202-204.
- MEB, **Tebliğler Dergisi**, C. 53, S. 2315, (Haziran 1990), s. 457-474.
- MEB, **Tebliğler Dergisi**, C. 56, S. 2381, (26 Nisan 1993), s. 286-290.
- MEB, **Tebliğler Dergisi**, C. 61, S. 2487, (Nisan 1998), s. 531-568.
- MEB, **Tebliğler Dergisi**, C. 67, S. 2563, (Ağustos 2004), s. 709-719.
- MEB, **Tebliğler Dergisi**, C. 68, S. 2575, (Ağustos 2005), s. 493.
- MEB, **Tebliğler Dergisi**, C. 69, S. 2588, (Eylül 2006), s. 1029-1035
- MERTER, F., “Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Programının Eğitim Sosyolojisi Bakış Açısından Olumlu ve Olumsuz Eleştirisi”, **Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu**, Erciyes Üniversitesi, 14-16 Kasım, Kayseri, 2005, s. 430-439.
- MOFFATT, Maurice P., **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Maarif Basımevi, İstanbul, 1957.
- OKÇABOL, Rıfat; “Cumhuriyet’in 75. yılında Ortaöğretim Sistemimiz”, **75 Yılda Eğitim**, İstanbul, 1999, s. 177-192.
- OKTAY, Ahmet, “ Sanat Eğitiminin Önemi ve Sanatın Geleceği”, **Sanat Eğitiminin Geleceği Seminer 20-22 Ekim 1994**, Ankara, 1995, s. 16-21.
- Orta Mektep İçin Tarih I**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.
- Orta Mektep İçin Tarih II**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.
- Orta Mektep İçin Tarih III**, Devlet Basımevi, İstanbul. 1934.

Orta Mektep Müfredat Programı (1931–1932 Ders Senesi Tadilatı), Maarif

Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

Ortaokul Programı, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.

Ortaokul Programı; Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1949.

ÖZEL, Ayşe, “Sanat Eğitiminde Yeni Fırsatlar ve Eski Dirençler”, **Gazi Üniversitesi**

Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 8- 10 Mayıs, Ankara, 2002, s. 51-58.

_____, “Sanat Öğretimi Deneyimlerinde Yeni Yaklaşımlar”, **Gazi Üniversitesi 2.**

Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 28-30 Nisan, Ankara, 2004, s. 53-60.

REŞAT, Ali, **İlk Mekteplere Tarih Dersleri Sınıf 4**, Türk Neşriyat Yurdu, Cezri Matbaa, 1931.

_____, **İlk Mekteplere Tarih Dersleri Sınıf 5**, Türk Neşriyat Yurdu, Cezri Matbaa, 1931.

SAN, İnci, **Sanat Eğitimi Kuramları**, Ankara, 2003.

SANIR, Ferruh, ASAL, Tarık, **Sosyal Bilgiler 1. Sınıf**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.

SANIR, Ferruh, v.d, **Sosyal Bilgiler IV. Sınıf**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1974.

_____, **Sosyal Bilgiler V. Sınıf**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1974.

_____, **Sosyal Bilgiler IV. Sınıf**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978.

_____, **Sosyal Bilgiler V. Sınıf**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982.

SARIALIOĞLU, Fuat, KARADAŞ, Müslüm, **İlköğretim Sosyal Bilgiler 5**, İstanbul, 2004.

SEYİDOĞLU, Halil, **Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı**, İstanbul, 1993.

SÖNMEZ, Veysel, **Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu**, İstanbul, 1999.

SÖYLEMEZ, Serpil, “Sanat Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar”, **Gazi Üniversitesi 2. Sanat**

Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 28-30 Nisan, Ankara, 2004, s. 393-401.

ŞENÜNVER, Güler, v.d, **Sosyal Bilgiler 6**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2002.

ŞENÜNVER, Güler, v.d, **Sosyal Bilgiler 7**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1999.

TANER, Ali Haydar, **Tarih II**, Maarif Matbaası, Ankara, 1941.

TANSUĞ, Sezer, **Sanatın Görsel Dili**, İstanbul, Tarihsiz.

TEKİŞİK, Hüseyin Hüsnü, **Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 1. Yıl**, Tekişik Yayıncılık, Ankara. 1995.

- TEKİŐIK, Hüseyin Hüsnü; **Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 2. Yıl**, Tekişik Yayıncılık, Ankara, 1994.
- TEKİŐIK, H. Hüsnü, v.d, **Osmanlı Devleti(Toplum ve Ülke İncelemeleri Dersi Ünitelerinden)**, Rehber Yayınevi, Ankara, 1966.
- TONTA, Yaşar, İLHAN, Mustafa, “Sosyal Bilimlerde Türkiye’nin Dünyadaki Yeri”, **Türk Psikoloji Dergisi**, S. 22, (Aralık 1997), s. 67-74.
- TURHAN, Çetin, “Sanat Eğitiminin Gerekliliği Üzerine”, **Gazi Üniversitesi Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 8- 10 Mayıs**, Ankara, 2002, s. 205-209.
- TÜRK EĞİTİM-SEN., **21. Yüzyılda Türk Milli Eğitimi (ed. İzzet Çevik)**, Ankara, 2001.
- UÇAN, Ali, “Türkiye’de Çağdaş Sanat Eğitiminde Öğretmen Yetiştirme Süreci ve Başlıca Yapılanmalar”, **Gazi Üniversitesi Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 8- 10 Mayıs**, Ankara, 2002, s. 1-23.
- UNAT, Faik Reşit, **Tarih I**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1947.
- UNAT, Faik Reşit, SU, Kamil, **Tarih IV. Sınıf, İlkokul Kitapları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1945.
- _____, **Tarih V. Sınıf, İlkokul Kitapları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1947.
- UZUN, Efan, ALTUN, Adnan, **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6**, İstanbul, 2006.
- UZUN, Efan, ALTUN, Adnan, **İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğrenci Çalışma Kitabı 6**, İstanbul, 2006.
- VARIŞ, Fatma, “ Temel Kavramlar ve Program Geliştirmeye Sistematik Yaklaşım”, **Eğitim Bilimlerinde Yenilikler** (Ed. Ayhan Hakan), Eskişehir, 1998, s. 3-15.
- YALIN, Halil İbrahim, **Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme**, Ankara, 1999.
- YILDIRIM, Ali, “Disiplinlerarası Öğretim Kavramı ve Programlar Açısından Doğurduğu Sonuçlar”, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 13, Ankara, 1996, s. 89-94.
- YILDIRIM, M. C., “Yeni İlköğretim Programının Değerlendirilmesi”, **Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi 14-16 Nisan 2006**, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2006, s.261-268.
- YOLCU, Enver, “Çok Alanlı Sanat Eğitiminde Teknoloji Kullanımı ve Okullarımızda Durum”, s. 187.

EKLER**SAYFA NO**

1. Açık Uçlu Soru Örneği. Ek : 1138
2. Performans Ödevi Örneği. Ek : 2139
3. Öz Değerlendirme Formu. Ek : 3140
4. Değerlendirme Ölçeği. Ek : 4141
5. Ölçme ve Değerlendirme Örnek Formları. Ek : 5142
6. Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanılan Semboller. Ek : 6153

Açık uçlu Soru Örneği**EK - 1****Ünite:** Ekonomi ve Sosyal Hayat**Sınıf:** 7**Kazanım:** Kaynakların, ürünlerin ve ticaret yollarının devletlerin gelişmesindeki önemine günümüzden ve tarihten örnekler verir.**Beceri:** Araştırma, eleştirel düşünme, tarihî empati

Yandaki haritada İpek Yolunun geçtiği güzergâh gösterilmiştir.

Yandaki haritada, XV. yüzyılın sonunda **Vasco da Gama'nın**, Afrika'nın güneyinde "**Ümit Burnu**" denilen yerden deniz yolu ile Hindistan'a vardığı güzergâh gösterilmiştir.

XV. yüzyılın sonuna kadar Avrupa ile Asya arasındaki gidiş-geliş ve mal taşınmasının önemli bir kısmı İpek yolu üzerinden yapılmıştır. Bu yüzyıldan sonra Ümit Burnu'nun bulunmasıyla İpek yolu eski önemini kaybetmiştir.

Dünya'nın o günkü siyasi ve ekonomik şartlarını düşündüğünüzde;

1. Avrupalılar neden denizden bir yol bulma ihtiyacı duymuşlardır?
2. Bu yolun bulunması Akdeniz'e kıyısı olan Avrupa devletleriyle Atlas Okyanusu'na kıyısı olan Avrupa devletlerinin ekonomilerini nasıl etkilemiştir?
3. Yeni yolun bulunması Osmanlı Devleti'nin ekonomisini nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

Performans Ödevi Örneği:**EK - 2****Ders:** Sosyal Bilgiler**Sınıf:** 7**Kazanım:** 20. Yüzyılın başında Osmanlı Devleti ve Avrupa ülkelerinin siyasi ve ekonomik yapısıyla I.Dünya Savaşı'nın sebep ve sonuçlarını ilişkilendirir.**Beceriler:** Araştırma, eleştirel düşünme, karar verme

Çanakkale Barış Parkı'na, Çanakkale savaşlarını öğrenmek isteyen ziyaretçilerin gezebileceği bir müze inşa edilecektir. Bu müzenin amacı ziyaretçilerin Çanakkale Savaşlarının neden başladığını, nasıl geliştiğini ve sonuçlarını öğrenmelerini sağlamaktır. Müze 3 katlı olacaktır. Müze için bir sergi tasarımcısı (kürator) aranıyor. Bir yarışma açıldı. Yarışmaya siz de katılacaksınız. Aşağıdaki ipuçlarından yararlanarak 1. 2. ve 3. katlardaki sergileri yansıtan bir proje tasarlayınız.

Dikkat:

1. Serginizde fotoğraflar, yağlı boya resimler, Atatürk'ten sözler ve anılar, filmler, kitaplar, nesnelere, türküler, maketler, haritalar, askerlerin ve subayların anıları, sözlü tarih arşivini kullanabilirsiniz.
2. Projenizi değişik şekilde (resim, maket, dosya vb.) sunabilirsiniz.
3. Topladığımız görsel ve yazılı materyalleri tematik ve kronolojik olarak gruplayabilirsiniz.

Bunları Öğrendim

EK - 3

6. Sınıf “Yeryüzünde Yaşam” ünitesinin sonunda neleri, ne kadar öğrendiğinizi anlamak için kendinizi değerlendirebilirsiniz. Bunu yapabilmek için aşağıdaki soruları cevaplamalısınız. Sorularda size uygun olan seçeneklerden birini işaretleyiniz (X):

- "Bunu çok iyi yapabiliyorum." için ☺,
 "Bunu kısmen yapabiliyorum." için ☹,
 "Bunu yapamıyorum." için ☹

ÖZ DEĞERLENDİRME		☺	☹	☹
1.	Harita üzerinde kıtalar ve ülkelerin yerini tanımlayabilirim.			
2.	Farklı ölçeklerde çizilmiş haritaların özelliklerini ayırt edebilirim.			
3.	Dünya üzerinde görülen iklim türlerini listeleyebilirim.			
4.	Ülkemizdeki iklim türlerini söyleyebilirim.			
5.	Ülkemizdeki iklim türlerinin dağılışında konumun rolünü açıklayabilirim.			
6.	Ülkemizdeki iklim türlerinin dağılışına yeryüzü şekillerinin etkisini açıklayabilirim.			
7.	Yerleşmeyi etkileyen faktörleri örneklendirebilirim.			
8.	Yerleşmeleri etkileyen faktörleri geçmişten günümüze değişim ve süreklilik açısından değerlendirebilirim.			
9.	İlk yerleşmelerden günümüze yerleşmeyi etkileyen faktörleri, çağ, yüzyıl milat kavramlarını kullanarak açıklayabilirim.			
10.	Anadolu uygarlıklarının yaşadıkları alanları haritada gösterebilirim.			
11.	Anadolu uygarlıklarının yerleşme özelliklerini kısaca tanımlayabilirim.			
12.	Anadolu uygarlıkları döneminde yapılan ekonomik faaliyetlerin, komşu toplumlarla etkileşimdeki rolünü örneklendirebilirim.			
13.				
14.				

Sonunda iki kez ☹ ya da bir kez ☹ işaretlediyseniz, başarılı bir şekilde çalışmaya devam edebilmek için, bu konuları tekrar çalışmalısınız.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÖRNEK FORMLARI**EK-5****ÖĞRENCİLERİN ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU**

Bu form kendinizi değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmalarınızı en doğru yansıtan seçeneğe (x) işareti koyunuz.

Öğrencinin;

Adı ve Soyadı :

Sınıfı :

No :

ÖĞRENCİLERİN DEĞERLENDİRECEĞİ DAVRANIŞLAR	DERECELER		
	Her zaman	Bazen	Hiçbir zaman
1. Başkalarının anlattıklarını ve önerilerini dinledim.			
2. Yönergeyi izledim.			
3. Arkadaşlarımı incitmeden teşvik ettim.			
4. Ödevlerimi tamamladım.			
5. Anlamadığım yerlerde sorular sordum.			
6. Grup arkadaşlarıma çalışmalarında destek oldum.			
7. Çalışmalarım sırasında zamanımı akıllıca kullandım.			
8. Çalışmalarım sırasında değişik materyaller kullandım.			

9. Bu etkinlikten neler öğrendim?

.....

.....

.....

.....

10. Bu etkinlik sırasında grubumdaki arkadaşlarıma nasıl yardım ettim?

.....

.....

.....

.....

11. Bu etkinlik sırasında en iyi yaptığım şeyler:

.....

.....

.....

.....

GRUP DEĞERLENDİRME FORMU

Grubun Adı:

Sınıfı:

Yönerge: Aşağıdaki her bir ölçütün ne düzeyde yeterli olduğunu göz önüne alarak grubu değerlendiriniz.

BECERİLER	DERECELER				
	1- Hiçbir zaman	2- Nadiren	3-Bazen	4- Sıklıkla	5- Her zaman
Grup üyeleri birbirleriyle yardımlaşır.					
Grup üyeleri birbirlerinin düşüncelerini dinlerler.					
Grup üyelerinin her biri çalışmalarda rol alır.					
Grup üyeleri birbirlerinin düşüncelerine ve çabalarına saygı gösterir.					
Grubun her üyesi birbirleriyle etkileşim içerisinde tartışır.					
Grup üyeleri ulaştıkları sonucu birbirlerine iletir.					
Grup üyeleri bireysel sorumluluklarını yerine getirir.					
Grup üyeleri bilgilerini diğerleriyle tartışır.					
Grup üyeleri birbirlerine güvenir.					
Grup üyeleri birbirlerini cesaretlendirir.					
Grup üyeleri söz hakkının adil bir biçimde paylaşılmasına özen gösterirler.					
Grupta birbiriyle çatışan görüşler olduğunda, gruptakiler bunları tartışmaya açarlar.					
Çalıştıkları konuda, grup üyeleri ortak bir görüş oluşturur.					
Grup üyelerinin birlikte çalışmaktan hoşlanır.					
TOPLAM					

YORUMLAR :

.....

GRUP ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

Grubun Adı:

Gruptaki öğrencilerin Adları:

Açıklama: Aşağıdaki tabloda grubunuzu en iyi şekilde ifade eden seçeneğin altına (X) işareti koyunuz.

DEĞERLENDİRİLECEK TUTUM VE DAVRANIŞLAR	DERECELER		
	Her zaman	Bazen	Hiçbir zaman
1. Araştırma planı yaptık.			
2. Görev dağılımı yaptık.			
3. Araştırmada çeşitli kaynaklardan yararlandık			
4. Etkinlikleri birlikte hazırladık.			
5. Görüşlerimizi rahatlıkla söyledik.			
6. Grupta uyum içinde çalıştık.			
7. Birbirimizin görüşlerini ve önerilerini dinledik.			
8. Grupta birbirimize güvenerek çalıştık.			
9. Grupta birbirimizi takdir ettik.			
10. Çalışmalarımız sırasında birbirimizi cesaretlendirdik.			
11. Sorumluluklarımızı tam anlamıyla yerine getirdik.			
12. Çalışmalarımızı etkin bir biçimde sunduk.			
TOPLAM			

Aşağıdakileri grubunuza göre cevaplayınız.

1. Çalışmalar sırasında karşılaştığımız en büyük problem

.....

2. Problem nereden kaynaklanıyordu?

.....

3. Grubumuzun en iyi olduğu alan

.....

4. Grup olarak daha iyi olabilirdik. Fakat,

.....

.....

ÖĞRENCİ GÖZLEM FORMU

Açıklama: Bu form, etkinlik süresince öğrencilerin, yapılan çalışmalara katılma düzeylerini gözlemeniz amacıyla hazırlanmıştır.

Ünite Adı:

Adı – Soyadı:

Öğrenci no:

Sınıfı :

GÖZLENECEK ÖĞRENCİ KAZANIMLARI	DERECELER				
	Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Her zaman
	1	2	3	4	5
I. DERSE HAZIRLIK					
1. Bilgi kaynaklarına nasıl ulaşacağını bilir.					
2. Ulaştığı kaynaklardan etkin bir biçimde yararlanır.					
3. Derse değişik yardımcı kaynaklarla gelir.					
4. Derse hazırlıklı gelir.					
Toplam					
II. ETKİNLİKLERE KATILMA					
1. Konu ile ilgili görüşlerini çekinmeksizin ifade eder.					
2. Görüşü sorulduğunda söyler.					
3. Yeni ve özgün sorular sorar.					
4. Belirttiği görüşler ve verdiği örnekler özgündür.					
5. Dersi iyi dinlediği izlenimi veren sorular sorar.					
Toplam					
III. İNCELEME – ARAŞTIRMA - GÖZLEM					
1. Bilgi toplamak için çeşitli kaynaklara başvurur.					
2. Kendisine verilen kaynaklarla yetinmeyip başka kaynaklar araştırır.					
3. İnceleme ve araştırma ödevlerini özenerek yapar.					
4. Gözlemlerini dikkatli bir şekilde yapar.					
5. Gözlemleri sonucunda mantıksal çıkarımlarda bulunur.					
6. Araştırma ve inceleme sonucunda genellemeler yapar.					
Toplam					
IV. BİLİMSEL YÖNTEM					
1. Bilinenlerden bilinmeyi kestirir.					
2. Verileri çizelgelere ve grafiğe dönüştürür.					
3. Yönteme uygun deney yapar.					
4. Deney sonuçlarını doğru yorumlar.					
5. Deneye uygun rapor yazar.					
6. Deneyin sonucunu sunar.					
7. Araştırma inceleme ve deney sonuçlarından genellemelere ulaşır.					
Toplam					
GENEL TOPLAM					

PROJE DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ

Projenin Adı:
Öğrencinin;
Adı ve soyadı:
Sınıfı:
No:

GÖZLENECEK ÖĞRENCİ KAZANIMLARI	<i>DERECELER</i>				
	Zayıf	Kabul Edilebilir	Orta	İyi	Çok İyi
	1	2	3	4	5
I. PROJE HAZIRLAMA SÜRECİ					
Projenin amacını belirleme					
Projeye uygun çalışma planı yapma					
Grup içinde görev dağılımı yapma					
İhtiyaçları belirleme					
Farklı kaynaklardan bilgi toplama					
Projeyi plana göre gerçekleştirme					
TOPLAM					
II. PROJENİN İÇERİĞİ					
Türkçeyi doğru ve düzgün yazma					
Bilgilerin doğruluğu					
Toplanan bilgilerin analiz edilmesi					
Elde edilen bilgilerden çıkarımda bulunma					
Toplanan bilgileri düzenlenme					
Kritik düşünme becerisini gösterme					
Yaratıcılık yeteneğini kullanma					
TOPLAM					
III. SUNU YAPMA					
Türkçeyi doğru ve düzgün konuşma					
Sorulara cevap verebilme					
Konuyu dinleyicilerin ilgisini çekecek şekilde sunma					
Sunuyu hedefe yönelik materyalle destekleme					
Sunuda akıcı bir dil ve beden dilini kullanma					
Verilen sürede sunuyu yapma					
Sunum sırasındaki öz güvene sahip olma					
Severek sunu yapma					
TOPLAM					
GENEL TOPLAM					

Öğretmenin yorumu:

SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI DEĞERLENDİRME FORMU

Bu form, sözlü tarih çalışmaları sırasında öğrencilerinizin yaptığı çalışmalarını değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir.

Görüşme konusu:

	Çok iyi	İyi	Kabul Edilebilir	Zayıf
	4	3	2	1
Kayda Giriş				
Kendini tanıtmak				
Görüşmenin amacını tanıtmak				
Görüşme yapılan kişiyi tanıtmak				
Görüşmenin yerini tanıtmak				
Görüşmenin tarihini vermek				
Görüşme Teknikleri				
Görüşmeci konu hakkında ön bilgiye sahiptir.				
Görüşmeci açık, anlaşılır bir dil kullanılır.				
Görüşmeci amacına uygun sorular sorar.				
Görüşmeci yönlendirici sorular sormaktan kaçınır.				
Gerektiğinde görüşmeci ayrıntı sormak için istekli görülür.				
Görüşmeci ön yargılı yorumlar yapmaktan kaçınır.				
Görüşmeci anlatıcının sözünü kesmekten sakınır.				
Görüşmeci anlatıcıyı görüşlerini söylemesi için yüreklendirir.				
Görüşme sürecini amacına uygun kullanır.				
Kayıt Niteliği				
Görüşmeci, ortamı dikkati dağıtıcı unsurlardan arındırır.				
Kaydın işitilmesi çözümleme için uygundur.				
Görüşme Sonucunda Elde Edilen Verileri Değerlendirme ve Sunu Hazırlama				
Amacına uygun metin hazırlama				
.Konuyu destekleyici materyal hazırlama				
Konuyu dinleyicilerin ilgisini çekecek şekilde sunma				
Hazırladığı materyalleri etkin bir şekilde kullanma				
Sunuda akıcı bir dil ve beden dilini kullanma				
Verilen sürede sunuyu yapma				
Toplam				

Değerlendirme: Sözlü tarih yöntemini kullanarak yaptıracağımız bir etkinlikte öğrencilerinizin yeterliğini görmek için bu ölçeği kullandığınızda, öğrencilerinizin bu ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalamalarını kullanarak ya da her bir ölçüt düzeyinde durumlarını belirleyebilirsiniz. Her ölçüt düzeyinde belirlediğiniz eksikliklere göre gereken önlemleri alınız.

SOSYAL BİLGİLER DERSİNE YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ

Sevgili öğrenciler, aşağıda Sosyal Bilgiler dersine yönelik duygu ve düşünceleri yansıtan cümleler yer almaktadır. Bu cümlelerin karşısında da "Hiç katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Katılıyorum" ve "Tamamen katılıyorum" olmak üzere dört seçenek verilmiştir. Lütfen cümleleri dikkatle okuyunuz ve sonra kendinize uygun olan seçeneklerden birini işaretleyiniz.

	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
1. Sosyal Bilgiler benim için ilgi çekicidir.				
2. Sosyal Bilgiler dersine girerken büyük sıkıntı duyarım.				
3. Sosyal Bilgiler konularını severim				
4. Arkadaşlarımla Sosyal Bilgiler konularını tartışmaktan zevk alırım.				
5. Sosyal Bilgiler bütün dersler içinde en korktuğum derstir.				
6. Sosyal Bilgiler dersi benim için gereksizdir.				
7. Boş zamanlarımda Sosyal Bilgiler dersi çalışırım.				
8. Sosyal Bilgiler dersi sınavından çekinirim.				
9. Boş zamanlarımda Sosyal Bilgiler konularını okumaktan zevk alırım.				
10. Sosyal Bilgiler dersinde zaman geçmek bilmez.				
11. Yıllarca Sosyal Bilgiler dersi okusam bıkmam.				
12. Sosyal Bilgiler dersi beni huzursuz eder.				
13. Diğer derslere göre Sosyal Bilgileri daha çok severek çalışırım.				
14. Sosyal Bilgiler dersi beni korkutur.				
15. Çalışma zamanımın çoğunu Sosyal Bilgiler dersine ayırmak isterim.				
16. Sosyal Bilgiler dersinin konuları aklımı karıştırır.				
17. Sosyal Bilgiler dersinin konuları ilgi çekicidir.				
18. Sosyal Bilgiler dersinin gelmesini dört gözle beklerim.				
19. Sosyal Bilgiler dersinin yaşantımda önemli yararlar sağlayacağına inanırım.				
20. Sosyal Bilgiler dersi çalışırken canım sıkılır.				
21. Sosyal Bilgiler öğrenmek hayatımı renklendirir.				

NOT: Öğrencilerinizin dersinize yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla gözlem, soru listeleri, tamamlanmamış cümleler ve hikâye anlatma gibi çeşitli yöntemleri kullanabileceğiniz gibi yukarıdaki ölçeği de kullanabilirsiniz. Bu ölçeği I. Dönemin başı, II. dönemin başı ve II. dönemin sonunda uygulayabilirsiniz. Öğrencilerinizin ölçekten aldıkları toplam puanlarına göre, eğer tutumları olumsuzsa, olumlu tutumlar geliştirmeleri için gereken önlemleri alınız.

Öğrencinin;
Adı ve soyadı:

Tarih

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRENCİ ÜRÜN DOSYASI

Başlık

.....

Neden bu çalışmayı sakladım?

.....
.....
.....

Bu çalışmayı neden arkadaşlarımla paylaştım?

.....
.....
.....

Öğrendiklerim hakkında gösterebileceklerim nelerdir?

.....
.....
.....

Eğer bu çalışmayı tekrar yapsaydım, şu şekilde yapardım:

.....
.....
.....
.....

Çalışmamı yaparken beklemediğim nelerle karşılaştım?

.....
.....
.....
.....

Benim için bu çalışmanın anlamı

.....
.....
.....
.....

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMINDA KULLANILAN SEMBOLLER

EK -6

 Sınıf-okul içi etkinlik	Bu sembol, ilgili etkinliklerin (yaratıcı drama, grup çalışması, zaman şeridi oluşturma, çalışma kâğıdı doldurma, görsel materyal okuma, mektup yazma, film izleme, sanal alan gezisi vb.) sınıf içinde yapılacağını gösterir.
 Okul dışı etkinlik	Bu sembol, ilgili etkinliklerin (sözlü tarih, grup çalışması, aile soyağacı oluşturma, günlük tutma, grafik oluşturma, proje çalışmaları vb.) tamamının veya bazı aşamalarının ev, kütüphane ve konuyla ilgili kurum ve kuruluşlarda yapılabileceğini gösterir.
 İnceleme gezisi	Bu sembol, ilgili etkinliklerin okul dışında inceleme ve araştırma gezileriyle yapılabileceğini gösterir.
 Uyarı	Bu sembol, ilgili üniteye doğrudan verilecek beceri ve değer ifadelerini, işlenecek konuların sınırlarını, kullanılmasında önerilen araç-gereç ve dikkat edilmesi gereken noktaları gösterir.
 Ders içi ilişkilendirme	Bu sembol, ilgili üniteyle ilişkilendirilebilecek diğer sosyal bilgiler ünitelerinin adını, ilgili kazanımlarını ve konularını gösterir.
 Diğer derslerle ilişkilendirme	Bu sembol, ilgili üniteyle işbirliği yapılabilecek diğer derslerin adını gösterir.
 Ölçme ve Değerlendirme	Bu sembol, eğitim öğretim sürecinde yapılabilecek değerlendirme etkinliklerini göstermektedir. Burada yazılan değerlendirme etkinliği bir öneridir. Siz kılavuzda yer alan etkinliklerden öğrencilerin performansını en iyi ölçebileceğinizi düşündüğünüz başka yöntemleri de seçebilirsiniz.
 Ara disiplinlerle ilişkilendirme	Bu sembol Afet Eğitimi, Girişimcilik, İnsan Hakları ve Vatandaşlık Kariyer Bilinci Geliştirme, Rehberlik ve Psikolojik Danışma ara disiplin alanları ile ilişkili kazanımları gösterir.

ÖZ GEÇMİŞ

Mustafa ERCAN, 1979 yılında Elazığ'ın Keban ilçesinde dünyaya geldi. İlköğrenimini Maden'de, orta öğrenimini Elazığ'da tamamladı. 1996 yılında Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünü kazandı. 2000 yılında mezun oldu. Aynı yıl sınıf öğretmeni olarak atandı. 2004 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Öğretmenliği Anabilim Dalında lisansüstü öğrenimine başladı. Halen öğretmenlik mesleğine devam etmektedir.